

Clara Ferragut Moranta i Isabel Nadal Amengual (coords.)
Alfonso López Bermúdez, Marina Rodríguez Morro

Una aproximació a la realitat de les
*dones en situació
d'exclusió residencial*

a Mallorca: DETECCIÓN DE VIOLÈNCIES MASCLISTES
I IDENTIFICACIÓ DE BARRERES PER A LA INTERVENCIÓ

Primera edició

gener 2023

Fundació **IRES** i Observatori Social de les Illes Balears (**OSIB-UIB**)

IRES

Avinguda del Comte de Sallent, 11, 4t

07003 Palma (Illes Balears)

www.fundacioires.org

OSIB

Ctra. Valldemossa, km. 7,5

07122 Palma (Illes Balears)

osib.uib.cat

Equip supervisor

Aina Capellà Ripoll (IRES) i Fernanda Caro Blanco (OSIB)

Equip coordinador

Clara Ferragut Moranta (IRES) i Isabel Nadal Amengual (OSIB)

Autoria

**Clara Ferragut Moranta, Alfonso López Bermúdez, Isabel Nadal Amengual
i Marina Rodríguez Morro**

Disseny i maquetació

Sebastián Verdikt

Correcció lingüística

Xesca Munar - Suscultura S. Microcoop.

© del text: les autores

No es permet la reproducció total d'aquest llibre ni de la coberta, ni el recull en un sistema informàtic, ni la seva transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà —sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes— sense el permís dels titulars.

AGRAÏMENTS

Aquesta recerca no hauria estat possible sense la col·laboració de diferents persones, entitats i institucions.

En primer lloc, volem agrair la inestimable ajuda que constitueix el finançament per part de l'**Institut Balear de la Dona (IB Dona)**, sense la qual no podríem haver portat a terme l'estudi. Gràcies al finançament, hem pogut comptar amb un equip tècnic de recerca, necessari per al treball de camp, l'anàlisi de les dades i la redacció, la maquetació i la correcció lingüística de l'informe.

En segon lloc, volem agrair tota l'ajuda proporcionada per part de **les persones professionals que ens han facilitat informació**: ens han regalat temps, coneixement i experiències entorn de la intervenció en la violència masclista i en l'exclusió residencial i el sensellarisme. Aquest estudi és tan nostre com vostre. A més; sense vosaltres, no existiria. També, volem reconèixer i aplaudir tota la feina que dueu a terme dia a dia, fent el que podeu per combatre les frustracions, les impotències i el desgast que suposa fer feina per millorar la vida de les persones, especialment de les més vulnerabilitzades. Parlem des de la convicció que la vostra feina significa moltíssim i que dona esperances per a la transformació del món cap a un que sigui, de veritat, habitable per a tothom.

ÍNDEX

Introducció	5
Justificació de la necessitat	8
Començar per la teulada la situació d'habitatge a Balears	10
Més enllà de l'imaginari “sensesostre” la complexa realitat del sensellarisme i de l'exclusió residencial	16
La triple invisibilitat dones, víctimes de violència i sense llar	21
Metodologia	24
Anàlisi quantitativa	31
Anàlisi qualitativa	36
Territori com agent actiu	38
Perfil de les dones ateses	41
Diferències per raó de gènere	44
Estratègies de supervivència	47
Relació entre l'exclusió residencial i la violència masclista	49
Coordinació de les entitats i administracions públiques	52
Obstacles a la intervenció	55
Conclusions i propostes de millora	58
Bibliografia	63

A photograph of a cardboard box filled with fabric items, possibly bedding, placed on a stone-paved surface in front of a building with a window. The image is overlaid with a semi-transparent purple filter. A thin yellow vertical line is on the left side.

Introducció

Aquest estudi s'orienta a **conèixer i visibilitzar l'univers de dones a Mallorca que es troben en situació d'exclusió residencial** en els diferents vessants en què pot presentar-se, analitzant, en aquest cas, les veus de les persones professionals que fan feina en diferents recursos residencials i els serveis d'atenció a les violències masclistes i de gènere.

Es pretén donar visibilitat als diferents eixos de desigualtat i discriminació que pateixen, així com les violències masclistes a les quals es poden veure sotmeses per la seva situació.

La perspectiva interseccional i de gènere ens permetrà relacionar els diferents eixos de dominació i desigualtat social sistemàticament imbricats, que inclouen l'edat, la sexualitat, la diversitat funcional, la salut mental i la nacionalitat, entre d'altres. En aquest sentit, el projecte de recerca, en un principi, posava especial atenció en les dones migrants i en les dones que pertanyen a ètnies discriminades —així com en les dones joves—, atenent la difícil situació d'emancipació juvenil.

Però el desenvolupament de l'estudi ha generat uns resultats que, finalment, han posat l'atenció en col·lectius diferents dels que s'havien predefinit. Per tal de prevenir i protegir de manera efectiva aquestes dones davant diverses situacions de violència que puguin esdevenir, ens hem proposat analitzar la realitat en què sobreviuen, a través de la triangulació d'una metodologia mixta i amb propostes de mesures —directes i indirectes— encaminades a millorar el seu benestar social.

AQUESTA RECERCA
POSA ESPECIAL
ÈMFASI EN LES
CONSEQÜÈNCIES
QUE SE'N DERIVEN
A L'HORA
D'ACCEDIR ALS
RECURSOS PÚBLICS
D'ATENCIÓ I
INTERVENCIÓ

El sensellarisme i l'exclusió residencial presenten més d'una forma o manifestació de la que comunament s'ha entès com a «sensesostre». La Federació Europea d'Organitzacions Nacionals que Treballen amb Persones sense Llar (FEANTSA) utilitza la Tipologia Europea del Sensellarisme i l'Exclusió Residencial (ETHOS) per classificar totes les formes en les quals es pot presentar. Aquest estudi entendreà com a «exclusió residencial» qualsevol de les formes compreses en aquesta tipologia que, com hem dit, no s'entén únicament com el fet de no tenir sostre; és a dir, viure a l'espai públic o dormir a un centre i habitar l'espai públic de dia. Aquestes dues modalitats són les més conegudes i les que normalment es comptabilitzen i es registren. Podem dir que són les modalitats visibles del sensellarisme, però no en són les úniques. També és exclusió residencial no tenir un habitatge i viure a centres, a centres per a dones, a centres per a persones sol·licitants d'asil; com ho és, també, tenir un habitatge insegur que comprèn viure sota amenaça de violència; i, també, un habitatge inadequat com, per exemple, viure en situació d'amuntegament. Entendre el sensellarisme i l'exclusió residencial des de la perspectiva de gènere ens du inevitablement a comprendre aquestes altres formes —menys visibles, més ocultes i, per tant, més difícils d'accedir-hi—, ja que és on s'ubiquen les dones, en gran part. En aquests espais relegats als marges de la societat i, molts cops, ocults en l'esfera privada, les situacions de desigualtat i discriminació s'accentuen i les vulnerabilitats tenen el perill de cronificar-se.

El context del territori en matèria d'habitatge és un agent actiu en l'agreujament de la situació sobre la qual radica aquest estudi. Actualment, l'habitatge a les Illes Balears no és un dret, sinó un bé de mercat i, a més, en un mercat altament competitiu. Les Balears són una de les comunitats autònomes amb els preus més elevats per compra i lloguer d'habitatge —un dels territoris que ha viscut un augment considerable dels preus en els darrers anys— i la que registra un volum més gran de compra per part de persones estrangeres. Tota aquesta situació ha tingut també com a conseqüència que les Balears siguin una de les comunitats amb més volum de desnonaments. Com s'analitzarà en aquesta recerca, l'habitatge a les Balears resulta un dels principals obstacles per a la recuperació i la intervenció amb les dones que han viscut violència de gènere o masclista. A més, agreuja i satura els serveis residencials especialitzats en els quals hi ha persones que han complert amb èxit els processos però que no tenen sortida per una manca d'accés a l'habitatge.

En aquesta primera aproximació a l'estudi de la realitat de les dones en situació d'exclusió residencial i de les possibles violències masclistes (sexuals, transaccionals, institucionals, etc.) que poden viure per la seva situació, **l'objectiu és identificar les diferents situacions d'exclusió residencial** en què es troben, a través de la perspectiva i l'experiència professional dels serveis socials especialitzats i interrelacionant aquesta realitat amb la violència masclista i l'accés als recursos d'atenció social des de la perspectiva de gènere.

La metodologia que s'ha aplicat és especialment qualitativa i basada, en una primera fase, en un mapatge dels recursos especialitzats, tant residencials com d'atenció a les violències de gènere i masclistes de Mallorca. En una segona fase, s'ha dut a terme el treball de camp a través de vint-i-cinc entrevistes a professionals de vint-i-quatre entitats, serveis o recursos; i d'un grup de discussió amb alguns d'aquests entrevistats. Després, s'ha fet una categorització per a l'anàlisi a partir de les transcripcions de les entrevistes.

L'anàlisi qualitativa s'ha completat amb una anàlisi quantitativa a través dels censos disponibles que, si bé no són eines dissenyades especialment per estudiar el sensellarisme femení, són els únics recursos existents dels quals disposem. Aquesta dimensió quantitativa ens ha permès i permet tenir una imatge pel que fa al volum de persones que es troben en algunes de les modalitats d'exclusió residencial, així com de l'evolució temporal. Cal remarcar que les dimensions que es consideren en aquests censos i enquestes preveuen les modalitats

clàssiques del sensellarisme que, com veurem a continuació, són les que ocupen majoritàriament els homes. Així, doncs, aquests instruments es caracteritzen per una infrarepresentació femenina.

La conjunció d'ambdues metodologies ens permet dur a terme l'estudi a través de les dimensions que s'han valorat, que comprenen la totalitat de les categories d'anàlisi que s'han emprat i, per tant, la complexitat de la situació que aquest estudi pretén posar al centre. Cal dir, finalment, que la investigació que es presenta vol ser una primera fase d'una recerca més completa. L'objectiu, doncs, en una segona fase, és donar veu a les històries de vida de les dones que es troben en aquesta intersecció de problemàtiques per poder, finalment, fer una proposta fomentada d'intervenció i d'una metodologia aplicada, probablement a partir de la innovació social per a la inclusió. A més, també es preveu extrapolar l'estudi a la resta d'illes per conèixer el conjunt del territori, ja que en aquesta primera fase de la recerca s'ha estudiat únicament l'illa de Mallorca.

Justificació
DE LA NECESSITAT

Fa catorze anys que la Fundació IRES fa feina contra les violències masclistes a través de l'atenció terapèutica i treballant els processos de recuperació de les dones a les Illes Balears. És a partir de la intervenció amb aquest col·lectiu que es detecta que un alt percentatge de les dones en exclusió social greu —concretament les que es troben en exclusió residencial— no arriben als circuits existents. D'altra banda, també es detecta que les polítiques per a les persones sense llar tendeixen a enfocar-se en qui dorm al carrer o en albergs, però les situacions específiques que viuen les dones —vinculades a contextos de precarietat, infrahabitatge o de violència masclista—, estan invisibilitzades. Aquestes situacions porten a interpretar l'existència d'una metodologia que ha estat construïda a partir d'una perspectiva androcèntrica i, per consegüent, la necessitat de treballar des d'una perspectiva de gènere i des d'una perspectiva interseccional. Aquesta és la hipòtesi de la qual parteix aquest estudi.

Altres entitats i serveis també detecten que un percentatge alt de les dones en situació d'exclusió social greu no arriben als circuits existents d'atenció a les violències ni als circuits d'acolliment residencial, que encara són molt masculinitzats (Pérez de Madrid et al., 2019). Així, moltes dones no habiten en una llar entesa com a espai de seguretat i refugi, però tampoc no acaben al carrer; per la qual cosa, no apareixen a les estadístiques ni es visibilitzen com a subjecte polític i, com a conseqüència, manquen de recursos específics (Grau Casajust, 2019). No existeixen, a hores d'ara, recursos que puguin donar una atenció específica al col·lectiu de dones que han patit violència de gènere i masclista i que estan en situació d'exclusió residencial, aspecte difícil d'esmenar sense un coneixement previ d'aquestes situacions que, per si mateixes, es mostren ocultes i marginals.

Per poder estudiar de manera integral la població que es proposa aquesta recerca, s'aplica, a més de la necessària perspectiva de gènere, la perspectiva interseccional per entendre tot el que marca aquestes dones. En aquest sentit, la interseccionalitat es relaciona amb un ampli conjunt d'eixos de dominació i desigualtat social sistemàticament imbricats que inclouen l'edat, l'ètnia, el gènere, la sexualitat, la diversitat funcional, la salut mental i la nacionalitat, entre d'altres (Rodo-Zárate, 2021). És una perspectiva que s'aproxima a les opressions entrelaçades, mútuament constituïdes; per exemple, com el gènere es racialitza, o com la classe es generitza (McClintock, 1995; Mies, 1986), però també com s'entrec-

reuen altres opressions. És el cas, de fet, de l'exclusió residencial oculta en les dones en situació d'exclusió social, ja que les estratègies de supervivència d'aquestes dones inclouen en no poques ocasions qüestions relacionades amb el sexe a canvi d'allotjament (Penya i Guilarte i Maranillo-Castillo, 2022) o la convivència amb maltractadors (Pérez de Madrid et al., 2019). Per aquesta raó, a través d'aquesta recerca es pretén visibilitzar la discriminació interseccional que sofreixen les dones en situació d'exclusió residencial, així com les violències masclistes a les quals es poden veure sotmeses.

Les polítiques públiques desplegades en aquest àmbit, fins al moment, han estat principalment des d'un enfocament d'emergència proporcionant allotjament, aliments i roba, sense plantejar-se un abordatge dels factors estructurals que causen aquesta realitat (Alonso et al., 2020). El potencial social d'aquesta recerca radica en conèixer els diferents circuits d'exclusió que passen les dones fins a arribar a la seva situació de carrer, així com la seva permanència, amb l'objectiu d'identificar situacions de sensellarisme invisibilitzades i poder donar una resposta eficaç, eficient i amb perspectiva de gènere i interseccional a la seva situació. Posant el focus en el col·lectiu no només es pretén prevenir i millorar la gestió del sensellarisme femení a les Illes Balears, sinó també donar visibilitat a aquestes dones mostrant les seves històries, tot i que, com hem dit, en aquesta primera fase, a partir del discurs professional que les atén.

Aquesta recerca sorgeix, doncs, d'una necessitat palesa i detectada tant per les entitats que treballen l'atenció a les violències de gènere i masclista, com les que treballen la qüestió residencial. El context actual en matèria d'habitatge a les Illes Balears resulta especialment greu i rellevant per aquestes dones, que moltes vegades es veuen abocades a mantenir l'espai de la llar amb la persona agressora per falta d'alternatives i a desplegar estratègies de supervivència que, a mitjà i llarg termini, desemboquen en problemes greus.

Començar per la teulada:

Habitatge

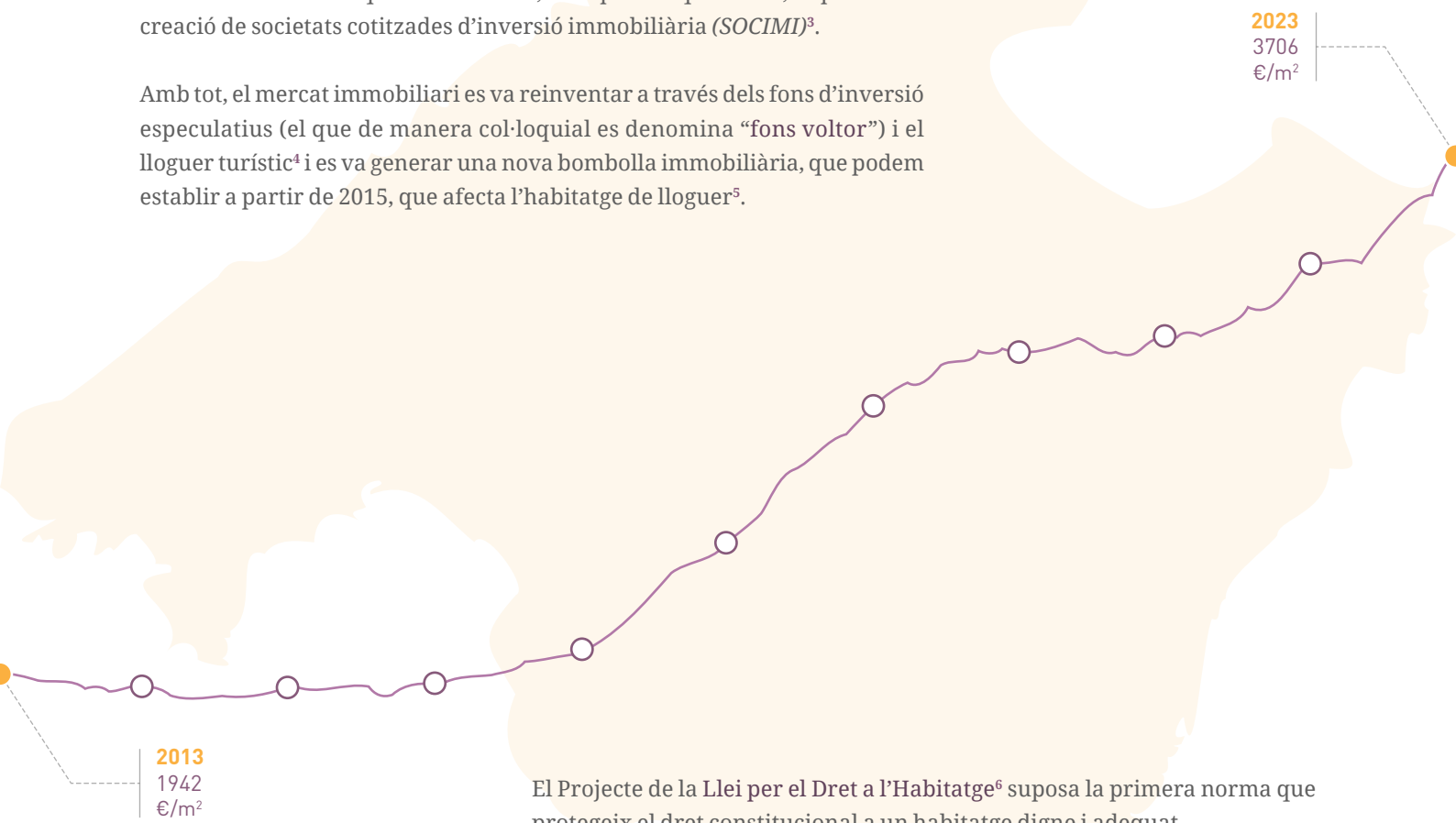
A BALEARS

En el capitalisme **financiaritzat**¹, sota el paraigua del neoliberalisme, l'habitatge constitueix una mercaderia que es regeix, com la resta de mercaderies, per la llei de l'oferta i la demanda².

La bombolla immobiliària que va esclatar l'any 2008 va desplegar una crisi economicofinancera que va resoldre's, en el país en què vivim, impulsant la creació de societats cotitzades d'inversió immobiliària (*SOCIMI*)³.

Amb tot, el mercat immobiliari es va reinventar a través dels fons d'inversió especulatiu (el que de manera col·loquial es denomina "fons voltor") i el lloguer turístic⁴ i es va generar una nova bombolla immobiliària, que podem establir a partir de 2015, que afecta l'habitatge de lloguer⁵.

idealista.com
/sala-de-prensa
/informes-precio-vivienda
/venta/balears

Financiaritzat:

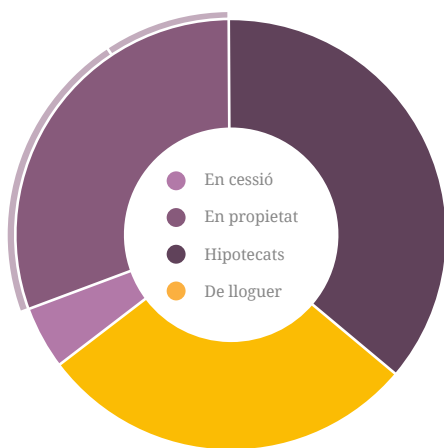
També es pot trobar aquest terme escrit com "financeritzat" i al·ludeix al procés pel qual es dona una expansió dels mercats financers, no només quant al volum de les transaccions financeres, sinó també en relació amb la diversitat d'operacions i actors, i la interconnexió amb diferents àmbits de l'economia i la societat.

El Projecte de la Llei per el Dret a l'Habitatge⁶ suposa la primera norma que protegeix el dret constitucional a un habitatge digne i adequat.

Entre les propostes, destaquen la regulació dels desnonaments en situacions de vulnerabilitat i la coordinació dels serveis socials amb el sistema judicial per oferir alternatives residencials a les persones afectades; la possibilitat de declarar zones de mercat residencial tensat per part de les administracions competents; l'establiment d'un recàrrec de fins al 150% en l'impost sobre béns immobles (IBI) en habitatges buits —a un país en què hi ha, segons el darrer cens (2011) i en espera del darrer (que s'ha de publicar a 2023), 3,4 milions d'habitatges buits, i 71.255 dels quals es troben a les Balears⁷—; la coordinació amb entitats del tercer sector en la provisió i cobertura d'habitatge; i, per descomptat, l'augment del parc públic d'habitatge social, cap a l'equilibri en els nivells d'HPO espanyols i europeus (mentre Holanda compta amb un 30%; Suècia, amb un 19%; o França, amb un 16,3%, Espanya només registra un 1,5% d'habitatge protegit)⁸.

Amb tot, però, la tramitació d'aquesta llei continua bloquejada en el moment d'escriure aquestes línies, tot i les esmenes que han presentat Unides Podem, ERC i EH Bildu, que cercaven incorporar a la llei les reclamacions llançades pels moviments socials, i va ser a setembre del 2022 quan va tenir lloc la darrera reunió per tractar aquesta llei⁹.

1 Harvey, 2008
2 Bove, 2019; Vidal, 2019
3 Murray i Cañada, 2020
4 Carbonero i Abril, 2020
5 Gabarre de Sus, 2019; Méndez Gutiérrez del Valle, 2021
6 Boletín Oficial del Congreso de los Diputados, 2022
7 INE, 2013b
8 Trilla Bellart i Bosch Meda, 2018
9 El Salto, 10 de novembre de 2022

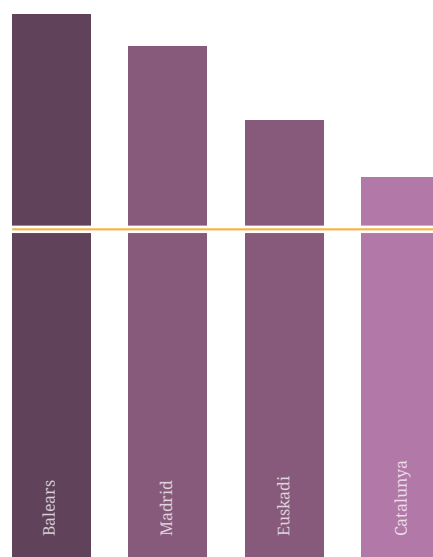

Segons les dades de la Encuesta de Condiciones de Vida (ECV) de l'any 2022 (amb dades de 2021), a les Balears un 63,7% de la població té la seva casa en propietat —un percentatge una mica més baix, dotze punts per sota, que el que presenta el conjunt nacional—; un 31,7% viu en habitatges de lloguer (27,2%, a preu de mercat, dotze punts per sobre del que marca Espanya en conjunt, i un 4,5% a un preu inferior al de mercat); i, finalment, un 4,5%, en cessió.

Amb tot, les Balears són de les comunitats amb menys percentatge de població amb la llar de propietat, juntament amb les Illes Canàries, Ceuta i Melilla; i esdevé la comunitat amb més volum de població que lloga a preu de mercat, seguida de Melilla¹.

D'altra banda, segons les darreres dades de l'INE referents al darrer cens de població i habitatge (2011), pel que fa a la propietat, a les Balears hi ha un percentatge més baix de persones que al conjunt estatal que té la casa en propietat totalment pagada (29,2%), però un percentatge molt similar a l'estatal respecte de la propietat amb hipoteca pendent (32,1%)². El preu mitjà de l'habitatge que es compra i es ven a Espanya se situa en 179.887 €³. En aquest sentit, Balears és la comunitat autònoma amb majors preus mitjans per habitatge (311.503 €), seguida de Madrid (291.763 €), Euskadi (246.761 €) i Catalunya (212.145 €).

A més, és la comunitat que registra més volum de compra per part de persones estrangeres (32,7%)⁴ i, just després de les Illes Canàries, per part de persones jurídiques (13,3%), sense oblidar que també lidera, juntament amb les Illes Canàries i Madrid, les vendes de llars amb menys de 40 m² (7,6%)⁴.

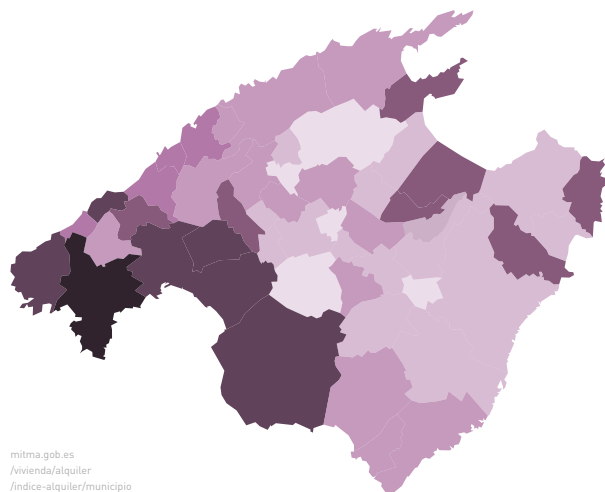
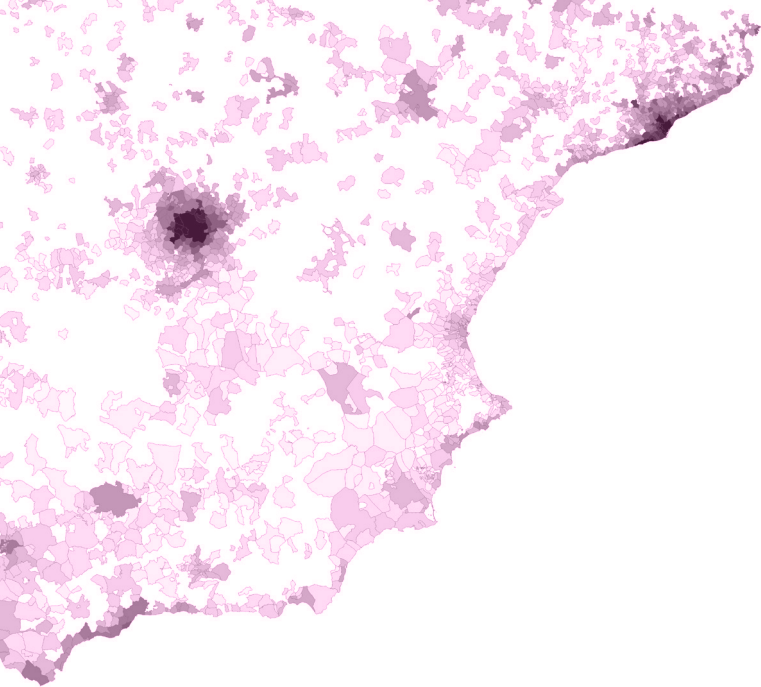
A BALEARS ES VEN HABITATGE PETIT A UN PREU MOLT ALT I AMB UNA ELEVADA CONCENTRACIÓ EN MANS DE PERSONES ESTRANGERES, EMPRESSES I ENTITATS

Espanya no es caracteritza, en comparació amb altres països de la Unió Europea, per una cultura estesa del lloguer; ans al contrari: el que s'ha fomentat principalment ha estat, històricament, la propietat.

Pel que fa a l'habitatge de lloguer, fins ara no existien estadístiques oficials sobre aquest mercat i les úniques fonts disponibles procedien dels portals immobiliaris, la qual cosa esdevenia molt imprecisa. Des de l'any passat, està disponible i és d'accés universal la pàgina web «Índice de Alquiler de Vivienda», que mesura l'evolució anual dels preus de l'habitatge de lloguer com a residència habitual.

La font d'informació utilitzada per al seu càlcul és la base de dades sobre les declaracions d'IRPF de l'Agència Tributària i conté informació a escala autonòmica, provincial, municipal, de districte i de secció censal, cosa que permet un aprofundiment en l'estudi del lloguer a Espanya.

¹ INE, 2022b
² INE, 2013a
³ Fabra Garcés et al., 2021
⁴ Fabra Garcés et al., 2021, p.6

mitma.gob.es
/vivienda/alquiler
/indice-alquiler/municipio

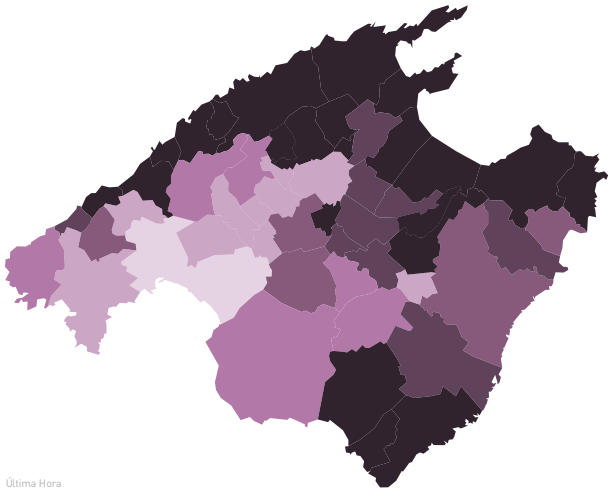
Entre l'any 2015 i l'any 2020 ha augmentat en quasi 20.000 unitats el nombre d'habitatges col·lectius en règim de lloguer a les Balears, assolint els 58.874 l'any 2020, el darrer any de què es disposen dades. També, hi ha hagut un augment, tot i que més moderat, en el nombre d'habitatges unifamiliars de lloguer, passant dels 11.410 habitatges d'aquest tipus de lloguer l'any 2015, a 16.838 l'any 2020. Però també, entre 2015 i 2020, hi ha un augment en el preu del lloguer: només en cinc anys la gent que viu a les Balears paga 100 euros més al mes de mitjana. **Les Balears estan entre les comunitats autònomes amb un preu mitjà mensual més alt**, just després de Madrid, i seguida de Catalunya, Ceuta i Melilla, amb preus que se situen uns 200 euros per damunt que el d'altres comunitats autònomes¹.

A més, el territori de les Balears presenta desigualtats: Santa Ponça, Portals Nous, Portals Vells, Andratx i Port d'Andratx, Esporles, Puigpunyent, i una part de S'Arenal —a Mallorca— acaparen les seccions censals on l'habitatge resulta més car, i és una mica més barat en algunes zones de Felanitx, Petra, Muro i Sa Pobla. A Palma, les seccions censals de Son Anglada, Son Vida, la Bonanova i Gènova (districte 2), les que són pròximes a l'aeroport i les que conformen el nucli antic de la ciutat de Palma (districte 1), registren els preus més alts —pròxims als 1.000 euros mensuals. Al contrari; Es Pil·larí, S'Aranjassa, Nou Llevant, Can Pastilla, La Soledat (nord i sud), Son Malferit, Estadi Balear i Son Ferriol (districte 4), juntament amb Son Cotoner (districte 2) i amb Son Sardina i Sa Indioteria (districte 3), registren els preus més baixos. D'altra banda, Menorca, així i tot, registra un preu mitjà molt més baix que el de Mallorca. S'observen preus més alts a la costa nord de Ciutadella, a la costa d'Es Mercadal

i a Sant Lluís; contràriament, a Ferreries, Es Migjorn Gran i Alaior l'habitatge és més barat. Finalment, pel que fa a les Pitiüses, els preus més barats superen els 450 euros mensuals, cosa que no passa a la resta d'Illes. Santa Eulària des Riu i les seccions de la costa nord de Sant Antoni registren els preus més alts¹.

S'HA DE TENIR EN COMPTE UNA ALTRA DIMENSÍO DE L'HABITATGE MÉS ENLLÀ DEL SEU ACCÉS: LA DIGNITAT.

A les Balears, segons les darreres dades disponibles (per l'any 2020), el 23% de la població a les Balears viu a llars o a barris amb problemes (8 punts més respecte de l'any anterior)². Les dificultats que sofreixen les llars i l'entorn estan relacionats amb el renou (22,7%), la contaminació (14,1%), l'escassa llum natural (12,2%) i la delinqüència i el vandalisme (10,1%)³. Fins i tot, un 6,5% de la població viu en habitatges amb manca d'espai (INE, 2022c). Amb tot plegat, les Illes Balears se situen entre les CCAA amb més manca d'espai als habitatges, i es distancien amb més de 4 punts de les que presenten en menys mesura aquesta dificultat (Castella-la Manxa, Extremadura, Castella i Lleó i Galícia). Just al començament de la crisi financera de 2008 va augmentar el percentatge de població en habitatges amb manca d'espai, bé per recórrer a cases més petites i amb preus més baixos o pel fet d'agregar persones a la llar per fer front a les despeses de manera compartida. El 2014, quan comença la recuperació, un 10,4% viu en habitatges amb manca d'espai, però és el 2019 quan es dona el percentatge més alt: 13,8%.

Última Hora

Les raons s'han de cercar en el mercat d'habitatge balear, marcat, entre altres qüestions, per l'**augment del parc de lloguer turístic en detriment del convencional**, cosa que ha fet molt competitiu el mercat d'habitatge, amb preus alts i contractes per temporades. Davant un escenari així, l'acceptació de males condicions en l'habitatge és més freqüent, alhora que se'n legitima la precarietat. Val a dir que, a més a més, les dones, les persones migrants i les persones joves sovint tenen més problemes d'accés a l'habitatge, i és per aquesta raó que són més proclius a viure en condicions precàries i acceptar l'amuntegament i la insalubritat¹.

EL DRET A L'HABITATGE ESTÀ VINCULAT ALS DRETS HUMANS I AL BENESTAR I AUTONOMIA PERSONAL; NO OBSTANT AIXÒ, LA GARANTIA A ACCEDIR-HI NO S'HA ASSUMIT COM UNA OBLIGACIÓ PER PART DELS PODERS PÚBLICS²

Però a més, les Balears constitueixen la comunitat autònoma amb un percentatge més alt de població amb una gran despesa en habitatge (17,6%), seguida de Melilla i les Illes Canàries, que ronden el 15% —totes aquestes són comunitats que superen amb més de deu punts els percentatges de les comunitats amb menys despesa en habitatge per part de la població (Galícia, Extremadura, Múrcia i Cantàbria)². Parlar del dret a l'habitatge està relacionat no només amb l'accés i la dignitat de les seves condicions —com hem vist fins ara—, sinó també amb la capacitat de manteniment i la seva seguretat. Viure sota amenaça de desnonament no és viure en una llar que es pugui denominar segura. Arran de la crisi del 2008, el nombre de desnonaments va ser molt alt a Espanya en general; de fet, fou a 2009 quan neix i arrenca la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca, coneguda com la PAH. En aquest sentit, **les Balears estan entre les comunitats autònomes amb més volum de desnonaments** practicats per cada 100.000 habitants (115,2), just darrere de Múrcia (147,4), les Illes Canàries (127,2), València (122,2) i Catalunya (121,1)³.

Pel que fa al nombre de desnonaments executats, a les Balears hi hagué 2.446 desnonaments el 2013 i l'any 2021 se'n van registrar 1.351; quasi la meitat, però suposen, alhora, 242 desnonaments executats més que el 2020 (un augment del 21,8%), començant a recuperar les xifres d'abans de la pandèmia. Val a dir

que després del període de confinament el 2020, el Consell General del Poder Judicial de les Balears va rebre 1.603 ordres de desnonament al tercer trimestre i 1.698 al quart trimestre; xifres que signifiquen 720 i 436 desnonaments més que als corresponents trimestres de l'any 2019, respectivament. És a dir, amb la tornada a la normalitat, creix el nombre de desnonaments. Només fins al tercer trimestre del 2022 es registren 909 desnonaments executats a les Balears⁴. Mallorca, amb Palma com el municipi més afectat, n'encapçala el nombre. Manacor, Inca i Eivissa —l'altra illa més afectada de les Balears— presenten valors similars, mentre que Menorca en registra un volum més baix³. A més, és molt important tenir en compte que el nombre de desnonaments executats en habitatges de lloguer és molt superior al d'habitatges en propietat (1.156 enfront de 158, respectivament, a 2021).

Europa Press

La moratòria d'hipoteca i de lloguer va ser una de les mesures per pal·liar els efectes de la crisi socio sanitària, que ha afectat milers de famílies que no poden assumir, com feien abans, els costos de l'habitatge que són, d'altra banda, dels més alts de l'Estat.

Però més enllà de l'ajuda per al pagament del lloguer, la hipoteca, i les moratòries, cal repensar polítiques que fixin un límit al preu de l'habitatge; cal augmentar el parc de lloguer social i protegit; cal escoltar el tercer sector, sovint més coneixedor de les problemàtiques de la població a qui dirigeix les seves accions; cal posar sobre la taula la realitat de l'especulació immobiliària que tan afecta la vida —no només urbana— de la nostra comunitat autònoma, i cercar mesures per protegir l'habitatge com a dret i no com a bé de mercat.

POLÍTIQUES QUE **FIXIN UN LÍMIT** AL PREU

AUGMENTAR EL PARC DE **LLOGUER SOCIAL**

ESCOLTAR EL **TERCER SECTOR**

EVIDENCIAR L'**ESPECULACIÓ IMMOBILIÀRIA**

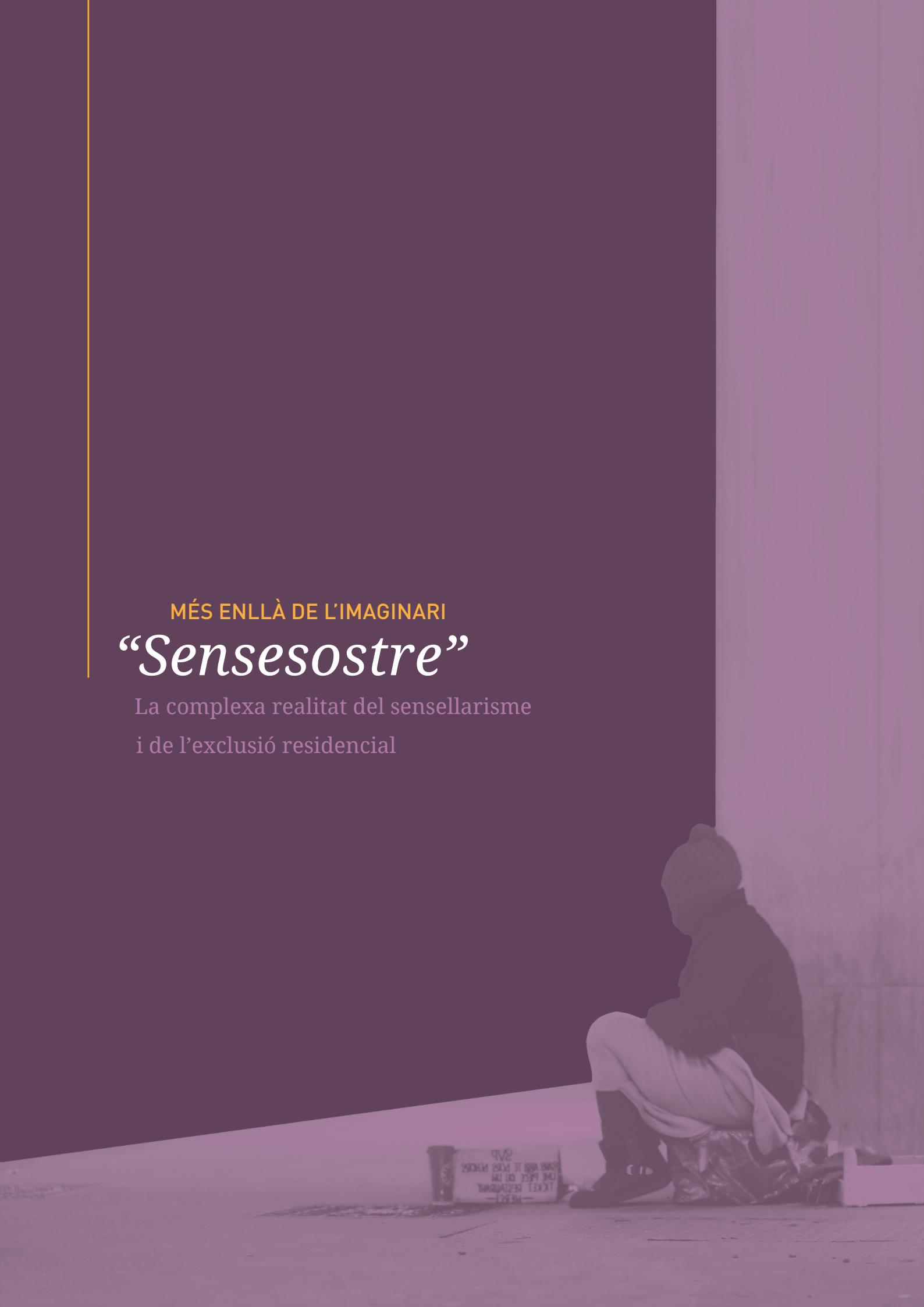

MESURES PER **PROTEGIR L'HABITATGE**

MÉS ENLLÀ DE L'IMAGINARI

“Sensesostre”

La complexa realitat del sensellarisme
i de l'exclusió residencial

Privació, carència, pobresa, desigualtat... Amb freqüència utilitzem conceptes que a priori poden semblar similars per referir-nos a una sèrie de realitats diferents que passen les persones. Actualment, el terme més emprat per referir-se a aquest conjunt de circumstàncies és el d'**exclusió**¹.

L'exclusió representa, en aquest marc, un concepte que podria abastar la pobresa, la carència o la desigualtat, però que no hauria de reduir-se, exclusivament, a una d'aquestes. Així, la pobresa està compresa com un dels factors d'exclusió; no obstant això, no és l'únic ni necessàriament el de més importància, ja que parlem d'un concepte multidimensional que implica que la situació pot produir-se o agreujar-se per diferents causes o de manera simultània, és a dir, que es donen situacions de pobresa, desigualtat, privació, etc., de manera conjunta².

MALGRAT TOT, SI TANQUÉSSIM ELS ULLS I IMAGINÉSSIM COM SERIA LA PITJOR SITUACIÓ D'EXCLUSIÓ QUE PODRÍEM EXPERIMENTAR PER A CADASCUNA D'AQUESTES PARAULES, LA GRAN MAJORIA COINCIDIRÍEM AMB EL MATEIX.

ES DONEN
SITUACIONS DE
POBRESA,
DESIGUALTAT,
PRIVACIÓ...
DE MANERA
CONJUNTA

LA LLAR IMPLICA
EL SUPORT I LES
CONDICIONS
PER A UN
DESENVOLUPAMENT
HUMÀ I SOCIAL
ADEQUAT

Sens dubte, cada persona és diferent, passa per un cicle vital particular i, amb gairebé total seguretat, té prioritats diferents; però malgrat això, sempre que fem aquest exercici es repeteixen les expressions de «no tenir» o «estar sense».

Maslow (1943) ja va postular una jerarquia de necessitats humanes en la qual, les més bàsiques, les que formaven la base de la piràmide, eren les fisiològiques i les que estaven relacionades amb la seguretat. En les societats actuals, l'habitatge no només representa un dels elements essencials capaç de cobrir i assegurar les dues necessitats de base, sinó que també és un factor important d'integració social, les mancances de la qual poden convertir-se en la causa que desencadenen la resta de processos d'exclusió³.

PER TANT, SEMPRE QUE IMAGINEM LA PITJOR SITUACIÓ D'EXCLUSIÓ, ENS VE AL CAPDAVANT EL FET DE **NO TENIR UNA LLAR O, COSA QUE ÉS EL MATEIX, L'EXCLUSIÓ RESIDENCIAL I EL SENSELLARISME.**

Així, per descriure la situació de sensellarisme i exclusió residencial ens remetem, per l'imaginari social, a persones que no disposen d'un lloc on viure i que, per tant, es veuen obligades a dormir i viure al carrer, refugis o recursos residencials d'emergència. No obstant això, aquesta forma de pensament i aquest discurs incorren en un error, ja que es tendeix a equiparar la falta de llar exclusivament a la falta de sostre⁴. Una interpretació des de la perspectiva del fet social d'habitar o residir preveu que una persona sense llar és la que veu afectada la relació entre l'espai físic, el subjecte que l'habita i el temps que hi resideix per determinar que viu allà; mentre que la llar, en el sentit ampli de la paraula, implica el suport i el conjunt de condicions per a un desenvolupament humà i social adequats⁵.

¹ Podadera et al., 2020

² Agulles Martos, 2018; Fernández Maíllo, 2019

³ Llano et al., 2021; Uribe, 2015

⁴ López Bermúdez, 2019a

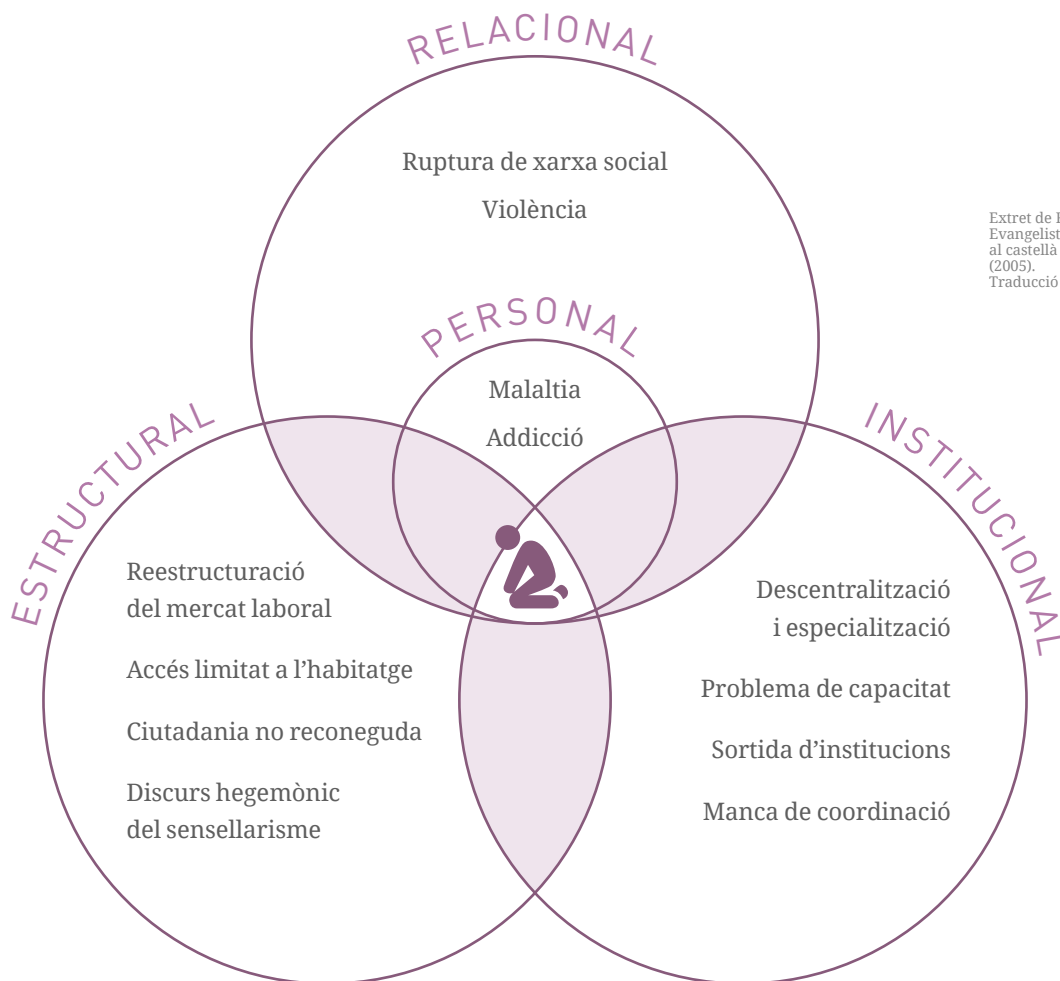
⁵ Fernández Evangelista, 2015;

López Bermúdez, 2019a

Ens trobem, per tant, davant una àmplia definició de conceptes entorn del sensellarisme i l'exclusió residencial, que tant la Federació d'Entitats Nacionals que fa feina amb les Persones Sense Llar a Europa (FEANTSA) com l'Observatori Europeu del Sensellarisme (EOH) conceptualitzen com un contínuum de situacions d'exclusió d'un habitatge adequat i, en conseqüència, entén que les persones en situació de sensellarisme i exclusió residencial són totes les que no poden accedir o conservar un allotjament adequat, permanent, adaptat a la seva situació personal i que proporcioni un marc estable de convivència; sigui per raons econòmiques, estructurals, socials o perquè presenten dificultats personals per dur a terme una vida autònoma¹.

Trobar-se en una d'aquestes situacions no succeeix per casualitat. Històricament, el sensellarisme i l'exclusió residencial han tendit a explicar-se a partir de l'anàlisi del comportament individual, de les característiques intrínseques de la persona i de la seva salut o el seu estil de vida. Però a principis dels anys noranta, els canvis en el mercat de treball, en el d'habitatge o en el funcionament del sistema de protecció social van trencar l'estereotip de persona sola, pobra, amb problemes d'addiccions o amb diagnòstics de salut mental, per donar lloc a un nou perfil caracteritzat per la presència de famílies sense llar, en les quals també trobem dones i menors.

PER TANT, PARLEM D'UN FENOMEN COMPLEX, ESTRUCTURAL, DINÀMIC I MULTIFACTORIAL, EN EL QUAL CONVERGEIXEN MÚLTIPLES CAUSES I QUE EXIGEIX UNA MIRADA INTEGRAL SOBRE TOTA LA REALITAT SOCIAL QUE CONTEXTUALITZA LES PERSONES²

Extret de Fernández Evangelista (2015) i traduït al castellà de Meert et al. (2005).
Traducció pròpia al català.

MÚLTIPLES CAUSES DEL SENSELLARISME I L'EXCLUSIÓ RESIDENCIAL

Aquesta multidimensionalitat implica entendre l'exclusió residencial i el sensellarisme no com una qualitat intrínseca de les persones o una condició humana, sinó més aviat com una situació, un procés generat a conseqüència de la interacció dinàmica entre causes que, juntament amb la disponibilitat o no d'un habitatge adequat, poden dur la persona a una situació de desprotecció¹.

La relació entre desprotecció i habitatge obre un gran ventall de situacions difícilment abordables i quantificables. Per això, la FEANTSA i l'EOH van proposar utilitzar una sèrie de categories d'anàlisi que permetessin classificar les diferents realitats d'exclusió residencial i sensellarisme. D'aquesta manera, l'any 2005 s'estableix (i es

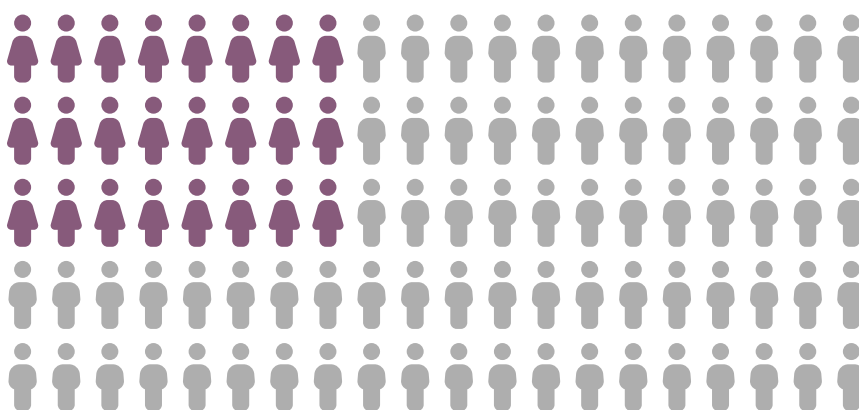
revisa l'any 2007) la Tipologia Europea del Sensellarisme i l'Exclusió Residencial (ETHOS), que permet entendre el fenomen en el marc descrit de la multidimensionalitat². La Tipologia ETHOS divideix l'exclusió residencial i el sensellarisme en quatre grans categories (sense sostre, sense habitatge, habitatge insegur i habitatge inadequat) i, al seu torn, en tretze subcategories, que inclouen situacions que van des del fet de residir en un espai públic fins a residir en una situació d'amuntegament (TAULA).

Les situacions de sensellarisme quedarien recollides sota les dues primeres categories conceptuals (sense sostre i sense habitatge), mentre que l'exclusió residencial ho faria en les dues següents (habitatge insegur i habitatge inadequat).

	Categoria operativa	Situació residencial	Definició	TIPOLOGIA ETHOS
Sense sostre	Persones que viuen un espai públic (a la intempèrie) Persones que dormen a un refugi nocturn i/o es veuen obligats a passar diverses hores al dia en un espai públic	Espai públic i exterior Refugi nocturn	Persones que viuen als carrers o un espai públic o exterior, sense alberg que pugui ser definit com a habitatge Persones sense lloc habitual on residir que fan ús d'albergs o centres d'allotjament de molt baixa exigència	
	Persones que viuen a albergs i centres per a gent sense llar/allotjament temporal Persones en albergs per a dones Persones a centres d'allotjament per a sol·licitants d'asil i immigrants Persones que en un termini definit seran acomiadades d'institucions residencials o d'internament	Albergs i centres d'allotjament Allotjament temporal i de trànsit Allotjament amb suport Albergs per a dones (soles o amb fills) Allotjament temporal / Centres de recepció Allotjaments per a treballadors temporers Institucions penitenciàries Institucions sanitàries Centres de menors	Quan l'estada és entesa a curt o mitjà termini i de manera temporal, no com a lloc de residència definitiva. Dones allotjades pel fet que han patit violència de gènere, sempre que s'entengui com a residencial temporal. Persones en allotjaments per a immigrants: persones immigrants que viuen en allotjaments temporals pel seu estatus d'estrangers o treballadors temporers Sense habitatge disponible en el moment de l'excarceració Estada major de la necessària a causa de la manca d'habitatge Sense habitatge on adreçar-se en complir els 18 anys, p.e.	
Sense habitatge	Persones que reben allotjament amb suport sostingut degut a la seva condició de persones sense llar	Residència per a PSSL majors Habitatge tutelat i amb suport a llarg termini per a persones anteriorment sense llar	Allotjament amb suport de llarga estada per a persones que han viscut sense llar Resident en un allotjament convencional però que no és habitual, a causa de la pèrdua del seu habitatge. Ocupació il·legal o sense cap tipus de garantia jurídica per poder residir-hi	
	Persones vivint en un règim de tinença insegur	Vivint acollides per familiars o amigats	Amb ordre de desnonament, per impagament de lloguer	
	Persones vivint sota amenaça de desnonament	Sense tinença legal (Ex.: subllogats)	A punt de veure's expropiats, per impagaments d'hipoteca.	
	Persones que viuen sota amenaces de violència per part de la parella o de la família	Ocupació il·legal En règim de lloguer Amb l'habitatge en propietat Amb denúncies presentades davant la policia	Quan ha actuat la policia i/o els centres d'intervenció ràpida per intentar trobar un allotjament segur per a les víctimes de violència domèstica.	
Habitatge insegur	Persones que viuen sota amenaces de violència per part de la parella o de la família	En règim de lloguer Amb l'habitatge en propietat Amb denúncies presentades davant la policia	Quan ha actuat la policia i/o els centres d'intervenció ràpida per intentar trobar un allotjament segur per a les víctimes de violència domèstica.	
	Persones que viuen sota amenaces de violència per part de la parella o de la família	En règim de lloguer Amb l'habitatge en propietat Amb denúncies presentades davant la policia	Quan ha actuat la policia i/o els centres d'intervenció ràpida per intentar trobar un allotjament segur per a les víctimes de violència domèstica.	
	Persones que viuen sota amenaces de violència per part de la parella o de la família	En règim de lloguer Amb l'habitatge en propietat Amb denúncies presentades davant la policia	Quan ha actuat la policia i/o els centres d'intervenció ràpida per intentar trobar un allotjament segur per a les víctimes de violència domèstica.	
Habitatge inadequat	Persones que viuen sota amenaces de violència per part de la parella o de la família	En règim de lloguer Amb l'habitatge en propietat Amb denúncies presentades davant la policia	Quan ha actuat la policia i/o els centres d'intervenció ràpida per intentar trobar un allotjament segur per a les víctimes de violència domèstica.	
	Persones que viuen sota amenaces de violència per part de la parella o de la família	En règim de lloguer Amb l'habitatge en propietat Amb denúncies presentades davant la policia	Quan ha actuat la policia i/o els centres d'intervenció ràpida per intentar trobar un allotjament segur per a les víctimes de violència domèstica.	
	Persones que viuen sota amenaces de violència per part de la parella o de la família	En règim de lloguer Amb l'habitatge en propietat Amb denúncies presentades davant la policia	Quan ha actuat la policia i/o els centres d'intervenció ràpida per intentar trobar un allotjament segur per a les víctimes de violència domèstica.	
Habitatge inadequat	Persones que viuen sota amenaces de violència per part de la parella o de la família	En règim de lloguer Amb l'habitatge en propietat Amb denúncies presentades davant la policia	Quan ha actuat la policia i/o els centres d'intervenció ràpida per intentar trobar un allotjament segur per a les víctimes de violència domèstica.	
	Persones que viuen sota amenaces de violència per part de la parella o de la família	En règim de lloguer Amb l'habitatge en propietat Amb denúncies presentades davant la policia	Quan ha actuat la policia i/o els centres d'intervenció ràpida per intentar trobar un allotjament segur per a les víctimes de violència domèstica.	
	Persones que viuen sota amenaces de violència per part de la parella o de la família	En règim de lloguer Amb l'habitatge en propietat Amb denúncies presentades davant la policia	Quan ha actuat la policia i/o els centres d'intervenció ràpida per intentar trobar un allotjament segur per a les víctimes de violència domèstica.	

Elaboració pròpia a partir de Fernández Evangelista (2015). Traducció pròpia al català.

No obstant això, la tipologia ETHOS està en constant revisió. Un exemple d'això és la proposta creada per l'Institut Global del Sensellarisme (IGH), que proposa noves categories operatives que permetin entendre les noves realitats del sensellarisme¹. Malgrat això, és pràcticament impossible obtenir xifres fiables i quantificar les situacions de precarietat residencial, ja que no s'han establert els mecanismes necessaris per sistematitzar les dades referents a persones pendents de sortides d'institucions d'internament —com a hospitals psiquiàtrics o centres penitenciaris—, que viuen en habitatges massificats o insalubres, en condicions d'amuntegament, o sense els subministraments bàsics; i ho fan sota amenaça de desnonament o de llançament del seu habitatge... No hi ha dades pel que fa al conjunt de situacions d'exclusió residencial²⁻³.

- 1 Bachiller, 2021
- 2 Matulié, 2013;
- 3 Uribe, 2022
- 4 Gobierno Vasco, 2018;
- 5 López Bermúdez, 2019b
- 6 INE, 2022a
- 7 Lluch Cerdà i Salvà Serra, 2019

Actualment, el sensellarisme i l'exclusió residencial són fenòmens en augment, visibles en pràcticament totes les societats anomenades desenvolupades, vinculats a entorns urbans i, especialment, a les grans ciutats, cosa que ha fet que l'atenció a la situació de sensellarisme hagi experimentat un important impuls en els darrers anys i s'hagi col·locat en l'agenda política de tots els estats membres de la Unió Europea⁴⁻⁵. En el cas de les Balears, l'atenció al col·lectiu, centralitzada a Mallorca, s'ofereix a través de la Xarxa d'Inclusió Social liderada per l'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS), formada per més d'onze centres (només un, situat fora de la capital), els quals gestiona el mateix IMAS, l'Ajuntament de Palma i entitats o fundacions privades⁵. A Mallorca, l'atenció que s'ofereix al col·lectiu està experimentant, aquests darrers anys, un procés de canvi constant en què desenvolupa, qualitativament i políticament, mesures que intenten revertir la situació. Prova d'això és la singularitat d'atenció dels recursos de la Xarxa, que en lloc de seguir el tradicional sistema en escala (Continuum of Care), ofereixen una atenció especialitzada adaptada a la situació de la persona, establint centres específics per a persones amb consum actiu, famílies, sortides d'institucions penitenciàries, i breu situació de carrer, entre d'altres.

A Espanya, les dades més actuals del sensellarisme les ofereix l'Institut Nacional d'Estadística (INE) a través de la Encuesta a las Personas Sin Hogar 2022⁶, que identifica que un total de 28.552 persones han estat usuàries de centres assistencials d'allotjament o de restauració, de les quals 7.277 han pernoctat en espais públics, la qual cosa suposa un 24,5% més que fa deu anys. Pel que fa a les Balears, estableix una xifra total de 535 persones entre centres assistencials d'allotjament i restauració a les Balears⁶.

Aquestes dades són similars a les que ha aportat el darrer cens nocturn de persones sense llar a Mallorca, dut terme l'any 2019, que mostrava un total de 511 persones (un 48% més que l'any 2015), de les quals 286 pernoctaven a centres i 225 estaven en situació de carrer⁵⁻⁷. Sens dubte, però, la dada que més crida l'atenció en aquesta darrera enquesta nacional de l'INE és l'augment exponencial de les dones en situació de sensellarisme: **la proporció de dones en situació de sensellarisme ha passat d'un 19,7% el 2012 a un 23,3% el 2022**, dada que també es veu reflectida en els censos de les Balears, en què les dones en situació de carrer han passat de 20 el 2015 a 44 el 2019, la qual cosa suposaria un increment de 120% en quatre anys⁵.

La triple invisibilitat

DONES víctimes de violència i sense llar

D'acord amb els estudis existents, les dones en situació d'exclusió social i sense llar estan exposades a un nivell de violència superior al de la resta de persones¹. Altres recerques²⁻³, també evidencien aquesta mateixa realitat i coincideixen en establir, a més, que la violència comença abans de trobar-se en situació de carrer. El medi en què sobreviuen és molt més hostil i fa que estiguin més exposades a agressions. En aquest sentit, la Declaració sobre l'eliminació de la violència contra la dona, de l'Assemblea General de Nacions Unides (1994), ja manifestà una especial preocupació per una vulnerabilitat més gran de les dones sense llar i en exclusió residencial enfront de les violències masclistes, que fa encara més necessari aprofundir en el coneixement sobre aquesta realitat.

AQUESTA PROBLEMÀTICA S'HA DEFINIT COM LA TRIPLE INVISIBILITAT: PERSONA SENSE LLAR, DONA I VÍCTIMA DE VIOLÈNCIA MASCLISTA²

Se sap que **la pobresa té rostre de dona**, com han demostrat alguns estudis⁴, donat que les condicions de partida, tant socials, culturals, com econòmiques, són més perjudicials que les dels homes. Aquesta realitat també es fa palesa en les dones en situació de sensellarisme, les quals presenten més dificultats d'inserció sociolaboral i tenen més probabilitats de patir violències masclistes pel seu grau d'exposició⁵⁻⁶ i de desprotecció. No podem oblidar que el sensellarisme és un contínuum de situacions en les quals interseccionen variables encara per determinar, especialment i de manera més agreujada en el cas del sensellarisme femení.

Les violències contra les dones han estat identificades com una conseqüència del desequilibri entre els gèneres i com a mecanisme de perpetuació de les desigualtats, a través de diverses manifestacions i exercides per diversos actors que no només es redueixen a la parella o exparella. D'ençà de la definició de la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere⁷, en la qual s'articulaven diferents respostes davant la violència soferta per part de la parella o exparella, a l'estat espanyol s'ha anat posant l'accent en múltiples manifestacions de violència que impedeixen que les dones puguin tenir una vida lliure de violències. Una dècada després, Espanya ratificà el Conveni del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència contra la dona i la violència domèstica⁸, instrument que recalca especialment diverses manifestacions de violència i planteja «Contribuir a eliminar tota forma de discriminació contra la dona i promoure la igualtat real entre dones i homes» (p.42948), la qual cosa ha suposat el germen de considerar la resta de violències masclistes i cercar solucions al respecte.

Les violències masclistes, tal com han estat definides per la Llei (autonòmica balear) 11/2016, de 28 de juliol, d'igualtat de dones i homes⁹, són considerades com aquelles violències que sofreixen les dones pel fet de ser dones, independentment que existeixi vincle amb l'agressor. A més, proposa l'atenció de les diferents violències masclistes (física, sexual, econòmica, simbòlica, feminicidi i mutilació genital femenina) des dels diferents serveis d'atenció de la nostra comunitat autònoma. No obstant això, existeixen col·lectius de dones amb trajectòries vitals que han passat per les violències masclistes que no reben una resposta adequada, i existeix —com ha estat identificat— una relació i retroalimentació clares entre les violències masclistes i l'exclusió residencial.

1 Castaño i Pozo, 2016 | 2 Herrero, 2003 | 3 Alonso et al., 2020
4 ONU Mujeres, 2018; 2020 | 5 Matulić et al., 2021, 2019;
6 Leache i Damonti, 2019 | 7 BOE, 2004 | 8 BOE, 2014 | 9 BOIB, 2016

Es detecta un buit important en el coneixement existent sobre la interrelació d'aquestes problemàtiques. La concepció restringida del sensellarisme i de l'exclusió residencial ha generat que els estudis i els recomptes en els censos s'centrin en les persones que accedeixen als recursos d'atenció o en les que es troben en situació de carrer. I, efectivament, aquests espais són ocupats majoritàriament per homes¹. Així, les dones estan menys representades en aquestes categories ETHOS perquè ocupen en gran part les categories d'habitatge insegur i habitatge inadequat¹⁻²⁻³, és a dir, espais de l'esfera privada, menys visibles i difícils de mesurar o registrar.

Estudis feministes expliquen la realitat de les dones en exclusió residencial a partir de les estratègies de supervivència que despleguen, marcades pels rols de gènere i amb el propòsit d'evitar la situació de carrer o els recursos disponibles de pernoctació que, ocupats majoritàriament per homes, poden ser percebuts com a no segurs¹. La literatura existent destaca, entre aquestes estratègies, recórrer a la pròpia xarxa social o familiar; al treball domèstic com a internes o cuidadores de persones dependents; a la prostitució o al manteniment de relacions sexoafectives no desitjades; a residir en habitatges sobreocupats o a continuar vivint situacions de violència masclista. Totes aquestes, són situacions d'exclusió residencial invisibles estadísticament¹⁻³⁻⁴⁻⁵.

L'any 2002 es va dur a terme una investigació que estudià precisament aquesta interrelació a través de Asociación Realidades, de la mà de la investigadora Herrero. Els resultats obtinguts a partir d'aquest estudi representen punts de partida que cal tenir en consideració. En primer lloc, es va detectar que les dones sense llar sofreixen violència masclista per part d'altres homes en exclusió residencial; no obstant això, ja l'havien soferta prèviament per homes de l'entorn familiar, principalment per part de la parella. A més, aquesta violència havia estat mantinguda i repetida en el temps, no era puntual, no hi havia denúncia i les manifestacions de la violència eren múltiples: física, psicològica i abús sexual⁶. **Les dones, un cop es troben en la situació de carrer, entren en un cicle de dependència i maltractaments, ja que moltes d'elles cerquen protecció per part d'un home, enfront de la resta d'homes, com una estratègia de supervivència més.** Dins aquesta situació, l'estudi va detectar les característiques que situen les dones en un cercle de violència masclista i de gènere: situació de

carrer, dependència de protecció masculina, augment de la tensió personal, maltractament de la parella, submissió per calmar la violència, augment de la dependència, moment de calma, augment de la tensió, maltractament⁶.

Una altra investigació més recent duta a terme per la Universitat de Barcelona entre el 2016 i el 2018 es va centrar a identificar els factors desencadenants i els factors de protecció de les trajectòries residencials de les dones ateses pels serveis socials. Entre aquests factors desencadenants de l'exclusió residencial femenina destaca el d'una vulnerabilitat més gran als canvis estructurals, generada per la discriminació social patriarcal: la dependència econòmica, l'atur i la discriminació en el mercat laboral³. D'altra banda, la vivència de violència exercida en l'àmbit familiar i la violència de gènere i masclista també destaquen com a factors desencadenants del sensellarisme en les dones. De fet, **moltes d'aquestes situacions manifesten abusos i agressions en la infància i adolescència, una prompta sortida de la llar familiar, i violència de gènere³.**

No obstant aquests estudis, es detecta una limitació en la literatura existent —com s'ha mencionat— que ha tendit històricament a l'androcentrisme també en els estudis d'exclusió residencial; problemàtica difícil d'atendre i intervenir sense un coneixement previ d'aquestes situacions que de per si es mostren ocultes. Recordem que parlem d'un fenomen en què, en el cas de les dones, **no ocorre predominantment a l'espai públic, sinó al privat**; en el qual els serveis públics no tenen accés i les violències masclistes i de gènere es despleguen sense capacitat de protecció efectiva.

QUAN PARLEM DE SENSELLARISME I EXCLUSIÓ RESIDENCIAL EN PERSPECTIVA DE GÈNERE CAL INTRODUIR EL SENSELLARISME OCULT, QUE PRECARITZA I EXPLOTA EN GRAN PART LES DONES.

1 Puente, 2022 | 2 Sales i Guijarro, 2017 | 3 Matulić et al., 2019
4 De Inés et al., 2019 | 5 Gámez, 2018 | 6 Herrero, 2003

Metodologia

Les dades i la realitat de les dones en situació d'exclusió residencial són pràcticament desconegudes; per això, amb l'objectiu de poder aproximar-nos i conèixer la situació d'exclusió residencial des de la perspectiva de gènere a Mallorca, s'ha dut a terme un estudi basat en la triangulació de mètodes i tècniques quantitatives i qualitatives.

METODOLOGIA QUANTITATIVA

En la línia dels objectius s'ha utilitzat una metodologia quantitativa per elaborar una anàlisi estadística descriptiva dels tres censos de persones sense llar que s'han fet fins al moment a Mallorca, ja que segons López i Díez (2017) això ens permet descriure les característiques i els comportaments del conjunt de la mostra mitjançant mecanismes estadístics amb evidències científiques, aportant resultats científicament vàlids.

Els censos, en els quals es registraven totes les persones que aleshores estiguessin dormint al carrer, van ser implementats per persones tècniques i voluntàries una nit qualsevol de maig dels anys 2015, 2017 i 2019.

Les dades que es varen obtenir s'han analitzat mitjançant el programa informàtic SPSS 22, efectuant operacions estadístiques bàsiques que han permès, a més de comparar-les entre si, posar el focus en les variables que presenten diferències significatives.

METODOLOGIA QUALITATIVA

Aquesta fase de recerca se centra en la visió del conjunt de professionals, ja que són la primera via d'accés per conèixer la situació en la qual es troba la mostra a què va dirigida el present estudi. Així doncs, s'ha contactat amb diversos informants clau i qualificats; és a dir, professionals que fan feina en l'actualitat en els diferents serveis i recursos, en un primer moment, de la xarxa d'inclusió de l'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS) i, en un segon moment, del conjunt de serveis d'intervenció i atenció especialitzats davant la violència de gènere i masclista, siguin de l'administració pública o d'entitats del tercer sector social de Mallorca. Addicionalment, hem contactat amb recursos que, si bé no intervenen directament en situacions de sensellarisme o violència masclista i de gènere, les dones que atenen es trobarien en situació d'exclusió residencial.

En aquesta part de la investigació, l'objectiu és identificar les diferents situacions d'exclusió residencial a través de l'òptica i l'experiència professional dels serveis especialitzats, i interrelacionar aquesta realitat —des de la perspectiva de gènere i interseccional— amb la violència masclista i l'accés a recursos d'atenció social.

D'altra banda, cal destacar la intenció i la voluntat que, en un futur i segon estudi, la recerca es dirigeixi a conèixer de primera mà la realitat i les experiències de les dones que estan en aquesta situació, amb la finalitat de recollir la veu de les protagonistes d'un fenomen tan invisibilitzat com és el de l'exclusió residencial femenina.

Incloure el conjunt professional de la xarxa d'inclusió de l'IMAS dins la mostra de l'estudi qualitatiu ens permet arribar a les seves experiències entorn del dia a dia laboral en relació amb les dones en situació de sensellarisme. D'altra banda, establir comunicació amb els diferents recursos i serveis que atenen les dones que es troben en circumstàncies relacionades amb l'exclusió residencial, ens atorga la possibilitat d'accedir a una visió més àmplia de la problemàtica que es pretén estudiar. En la mateixa línia, endinsar-nos en les vivències dels equips professionals que atenen les dones víctimes de violència masclista o de gènere ens acosta a la realitat d'aquestes dones i la seva relació amb l'exclusió residencial.

A continuació, es mostra un llistat amb el conjunt de serveis i recursos que han participat en la recerca, sigui en la primera fase o en la segona de l'estudi qualitatiu. Cal destacar que s'ha arribat al cent per cent de la mostra que es va proposar en un primer moment i que, per tant, s'han dut a terme les entrevistes a la totalitat de la població predefinida.

SERVEIS I RECURSOS D'EXCLUSIÓ RESIDENCIAL I SENSELLARISME

Xarxa d'Inclusió Social de l'IMAS

Denominació del programa o servei	Titularitat	Gestió
Unitat Mòbil d'Emergència Social (UMES)	IMAS	Creu Roja Illes Balears
Centre de Primera Acollida	IMAS	Estudi 6
Centre Ca l'Ardiaca	IMAS	IMAS
Alberg de Manacor	IMAS	Fundació Trobada
Centre Casa de Família	IMAS	Fundació Social La Sapiència
Centres d'Emergència	IMAS	Fundació Social La Sapiència
Centre Sa Placeta	IMAS	Estudi 6
Housing Led	IMAS	UTE HOGAR SÍ-Fundación RAIS-Asociación Provienda
Housing First	IMAS	UTE HOGAR SÍ-Fundación RAIS-Asociación Provienda
Servei d'allotjament i Programa Cantó 40	IMAS	Pastoral Penitenciària

Altres d'exclusió residencial

Servei d'Acollida Municipal per a Famílies (de curta estada)	Aj. de Palma - IMAS	Fundació Sant Joan de Déu
Servei d'Acollida Municipal per a Famílies (de llarga estada)	Aj. de Palma	Grupo 5
Centre Residencial d'Atenció Temporal per adults (CRAT)	Aj. de Palma	Grupo 5
Centre d'Acollida Temporal La Porciúncula per a sol·licitants i beneficiaris de protecció internacional	Ministeri d'Inclusió, Seguretat Social i Migracions	Creu Roja Illes Balears
Residència amb Centre de Dia	Associació Siloé	Associació Siloé
Habitatge supervisat	Associació Siloé	Associació Siloé
Programa d'emancipació (Servei residencial i d'acompanyament)	Govern de les Illes Balears	Fundación de Solidaridad Amaranta
Programa de suport psicosocial (Proyecto Pro-vivienda)	Fundación de Solidaridad Amaranta	Fundación de Solidaridad Amaranta
Projecte Trobadors Obrint Portes	Metges del Món	Metges del Món

Serveis i recursos d'intervenció davant la violència de gènere i masclista

Denominació del programa o servei	Titularitat	Gestió
Servei 24 hores	Institut Balear de la Dona	Atenzia
Servei d'Atenció Integral (SAIVM) a les Violències Masclistes	Aj. de Palma	Fundació IRES
Servei d'Acollida Municipal (SAM VVG) per a víctimes de violència de gènere	Aj. de Palma	Institut de Treball i Serveis Socials (INTRESS)
Centre d'Informació de la Dona (CID)	Consell de Mallorca	Consell de Mallorca
Casal Ariadna	Consell de Mallorca	Consell de Mallorca
Projecte Aurora	Consell de Mallorca	Institut de Treball i Serveis Socials
Casal Petit	Congregació Germanes Oblates	Congregació Germanes Oblates
Programa de dones en situació de necessitat	Creu Roja Illes Balears	Creu Roja Illes Balears

En el transcurs de la recerca i amb l'objectiu de generar aprenentatge i coneixements de caràcter col·lectiu, s'ha utilitzat una metodologia participativa, en la qual l'equip de professionals tenen un paper actiu en el decurs de la investigació, ja que són els que tenen el bagatge i l'experiència en la intervenció directa amb el col·lectiu de dones que s'ha estudiat.

PRIMERA FASE

Per aprofundir en el coneixement de les múltiples situacions del sensellarisme i l'exclusió residencial i els diferents factors d'interseccionalitat que hi influeixen, s'ha fet servir, en una primera etapa de la investigació qualitativa, la tècnica de l'entrevista oberta i semiestructurada.

El guió de l'entrevista s'ha dividit en quatre apartats que ens han permès analitzar les diferents temàtiques que s'estudien: fer una aproximació al diagnòstic i a la identificació de les dones en situació d'exclusió residencial; conèixer la situació d'aquestes dones des d'una perspectiva interseccional i de gènere; identificar si hi ha situacions de violència masclista que poden patir les dones i, finalment, conèixer les opinions, les experiències i les percepcions del grup de professionals.

Per materialitzar l'estudi, s'ha seleccionat una mostra no probabilística o intencional. Com s'ha esmentat abans, l'entrevista s'ha fet a informants clau, és a dir, professionals que fan feina en l'actualitat en els diferents serveis i recursos tant de la xarxa d'inclusió social com de la xarxa d'intervenció amb víctimes de violència de gènere i masclista, o en serveis en què les dones que atenen s'inclourien dins una de les categories ETHOS en relació amb les diferents situacions d'exclusió residencial.

Al capdavant, es presenta la mostra de les entrevistes que s'han dut a terme a la primera fase de l'estudi qualitatiu.

Definició de la mostra de les entrevistes

Codi	Gènere	Formació	Servei o programa vinculat
E1	Femení	Treball Social	Servei d'Atenció Integral a les Violències Masclistes (SAIVM)
E2	Femení	Terapeuta Ocupacional	Housing Led
E3	Masculí	Treball Social	Housing Led
E4	Femení	Treball Social	Housing Led
E5	Femení	Educació Social	Housing First
E6	Femení	Treball Social	Associació Siloé
E7	Masculí	Treball Social	Centre de Primera Acollida
E8	Femení	Treball Social	Centre d'Acollida Temporal La Porciúncula
E9	Femení	Treball Social	Fundación de Solidaridad Amaranta
E10	Femení	Psicologia	Servei d'Acollida Municipal per a Famílies (de curta estada)
E11	Femení	Educació Social	Fundació Social La Sapiència
E12	Masculí	Pedagogia	Casal Petit
E13	Femení	Psicologia	Projecte Aurora
E14	Femení	Psicologia	Servei d'Acollida Municipal per a víctimes de violència de gènere (SAM VVG)
E15	Masculí	Psicologia	Programa Cantó 40, Pastoral Penitenciària
E16	Femení	Educació Social	Centre Ca l'Ardiaca
E17	Femení	Psicologia	Alberg de Manacor
E18	Femení	Psicologia	Centre Residencial d'Atenció Temporal (CRAT)
E19	Femení	Pedagogia	Programa de dona en dificultat social
E20	Femení	Treball Social	Servei 24 h
E21	Femení	Treball Social	Unitat Mòbil d'Emergència Social (UMES)
E22	Femení	Educació Social	Casal Ariadna
E23	Femení	Educació Social	Casal Ariadna
E24	Femení	Treball Social	Centre d'Informació de la Dona (CID)
E25	Masculí	Treball Social	Centre d'Informació de la Dona (CID)
E26	Femení	Treball Social	Servei d'Acollida Municipal per a Famílies (de llarga estada)
E27	Femení	Psicologia	Servei d'Acollida Municipal per a Famílies (de llarga estada)
E28	Femení	Treball Social	Centre Sa Placeta
E29	Femení	Treball Social	Projecte Trobadors – Obrint Portes

Com es pot veure a la TAULA, la mostra total de participants en l'estudi ha estat d'un total de vint-i-nou professionals i vint-i-quatre entitats a través de les vint-i-cinc entrevistes. El conjunt de professionals s'ha entrevistat de manera presencial o en línia amb una durada d'aproximadament una hora.

SEGONA FASE

En una segona fase de l'estudi qualitatiu es va fer un grup de discussió amb diferents professionals, amb l'objectiu d'aprofundir en el coneixement sobre l'atenció a les dones víctimes de violència de gènere i masclista i sobre l'atenció en matèria d'exclusió residencial. Es va convidar, de manera voluntària, com es veu a la Taula 6, un total de nou professionals dels diferents recursos i serveis entrevistats en la primera fase de la recerca. El grup de discussió es va fer el 25 d'octubre de 2022, amb una durada aproximada de dues hores.

En aquest cas, el grup de discussió es va distribuir en tres blocs diferents amb la pretensió d'analitzar, en primer lloc, la percepció del conjunt de professionals en relació amb la interrelació entre la violència masclista i l'exclusió residencial; en segon lloc, la detecció de les problemàtiques davant aquesta interacció i, per acabar, la identificació de propostes de millora i possibles solucions.

Definició de la mostra del grup de discussió

Codi	Gènere	Formació	Servei o programa vinculat
FG1	Femení	Treball Social	Servei d'Atenció Integral a les Violències Masclistes (SAIVM)
FG2	Femení	Educació Social	Housing First
FG3	Masculí	Treball Social	Centre de Primera Acollida
FG4	Femení	Psicologia	Servei d'Accollida Municipal per a Famílies (de curta estada)
FG5	Femení	Educació Social	Casal Petit
FG6	Femení	Psicologia	Projecte Aurora
FG7	Masculí	Psicologia	Programa Cantó 40, Pastoral Penitenciària
FG8	Femení	Treball Social	Centre d'Accollida Temporal La Porciúncula
FG9	Masculí	Educació Social	Housing Led

CATEGORIES D'ANÀLISI

Amb la intenció d'analitzar la informació de les entrevistes i a partir de transcriure-les buidar-les, s'ha constituït un arbre de categories que ens ha permès estudiar els aspectes més significatius de cadascuna de les entrevistes. D'aquesta manera, s'han determinat set categories d'anàlisi de la informació: territori com agent actiu, perfil de la dona atesa, diferències per raó de gènere, estratègies de supervivència, relació entre l'exclusió residencial i el sensellarisme i la violència masclista, coordinació entre entitats i administracions públiques i, finalment, obstacles en la intervenció.

CATEGORIA DE TERRITORI COM AGENT ACTIU

La primera dimensió té a veure amb com el territori, entès com a un subjecte dinàmic i actiu, influeix en l'entramat que es pretén estudiar en la present investigació. La configuració del mercat laboral, el context d'habitatge i el sistema de protecció social, entre altres elements, entren en joc en la conjuntura de les persones —en especial, de les dones— en situació de sensellarisme i exclusió residencial, i es posicionen com un factor d'exclusió propi del col·lectiu.

CATEGORIA DE PERFIL DE LA DONA ATESA

Per tal de fer una aproximació al diagnòstic del col·lectiu de dones en situació de sensellarisme i exclusió residencial, s'identifiquen els elements inherents al sensellarisme femení i que es troben en els perfils de les dones que s'atenen en els recursos i programes tant residencials com d'atenció (edat, factor migratori, vulnerabilitats afegides, etc.).

CATEGORIA DE DIFERÈNCIES PER RAÓ DE GÈNERE

Encara que les persones en situació de sensellarisme i exclusió residencial presenten unes particularitats en si mateixes, també apareixen casuístiques determinades quan segreguem el col·lectiu en funció del gènere. Per tant, en aquesta categoria s'exposen les particularitats a les quals s'enfronten les dones vers el sensellarisme i l'exclusió residencial pel simple fet de ser dones.

CATEGORIA D'ESTRATÈGIES DE SUPERVIVÈNCIA

L'entramat de les dones en situació de sensellarisme i exclusió residencial es veu impregnat d'una mancança de recursos d'atenció i intervenció des d'una visió interseccional i integral. Així doncs, en aquesta categoria s'engloben les diferents estratègies que les dones

despleguen com a forma de subsistència i que, en la majoria d'ocasions, les posiciona en situacions de vulnerabilitat extrema.

CATEGORIA DE RELACIÓ ENTRE L'EXCLUSIÓ RESIDENCIAL I EL SENSELLARISME I LA VIOLÈNCIA MASCLISTA

A través de les declaracions del conjunt de professionals que s'ha entrevistat, s'han pogut determinar alguns elements i situacions que permeten relacionar de manera directa l'exclusió residencial i el sensellarisme amb la violència masclista. D'aquesta manera, en la dimensió s'esmenen i s'analitzen els diferents components que intervenen en la interrelació entre una problemàtica i una altra.

CATEGORIA DE COORDINACIÓ ENTRE ENTITATS I ADMINISTRACIONS PÚBLIQUES

Aquesta categoria fa referència al conjunt d'eines i mecanismes que utilitzen els diferents recursos i serveis per coordinar-se tant intrainstitucionalment com interinstitucionalment. També es parla del treball en xarxa que duen a terme diferents professionals vers l'atenció del col·lectiu de dones que estem estudiant. Finalment, es menciona l'organització de les diferents entitats i administracions en relació amb els diferents protocols que es posen en marxa quan es troben en una situació de violència de gènere o masclista.

CATEGORIA D'OBSTACLES EN LA INTERVENCIÓ

Aquesta dimensió té l'objectiu de delinear el conjunt d'adversitats i dificultats que ha d'encarar el conjunt de professionals en la seva tasca diària i que considera que influeixen a l'hora de començar o mantenir un procés d'intervenció i d'acompanyament amb les dones que estan en situació d'exclusió residencial i sensellarisme.

Finalment, mitjançant l'estudi de les diferents categories seleccionades, se'n presenta a l'apartat següent l'anàlisi i els resultats que s'han obtingut. A més, cal esmentar que per afavorir l'anàlisi i la comprensió de les diferents dimensions, s'han inclòs les cites textuais dels entrevistats, algunes de les quals s'han traduït al català per facilitar-ne la lectura, però sempre respectant les declaracions de cada professional i sense modificar el sentit del mateix discurs. Tots aquests verbatims no han estat identificats per tal de garantir la privacitat del conjunt de persones que han participat en la investigació.

Anàlisi
QUANTITATIVA

A les Balears, com a moltes altres comunitats autònomes de l'Estat, l'atenció al sensellarisme es duu a terme per l'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS), que delimita, entre d'altres, l'assistència, la regularització de places i el funcionament dels recursos residencials.

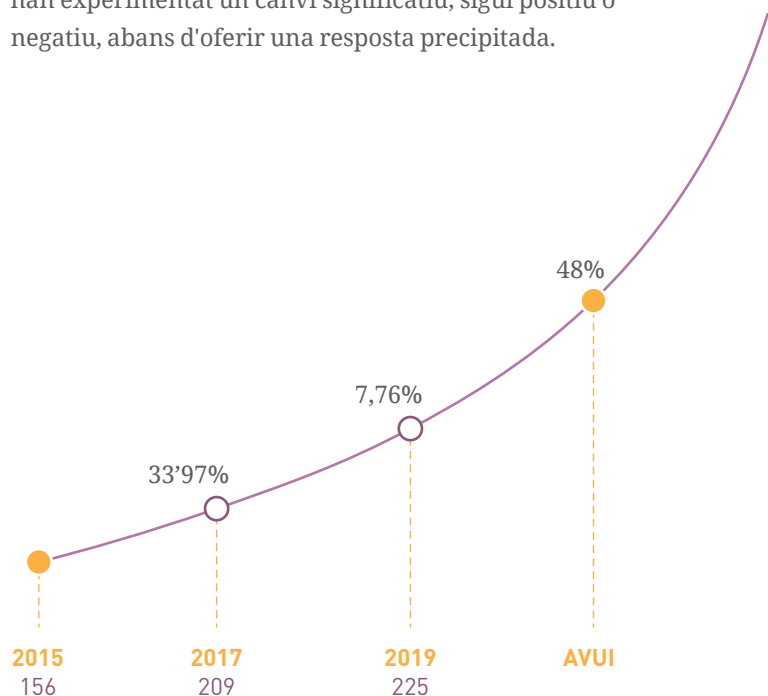
No obstant això, davant la necessitat d'obtenir més coneixement sobre les situacions de sensellarisme, Mallorca va adoptar el model dels recomptes de persones sense llar, que es va iniciar a Nova York i va tenir lloc, per primera vegada en el conjunt de l'Estat, a Madrid, l'any 2006. Així, una de les maneres específiques d'aproximar-se a l'abast quantitatiu del fenomen del sensellarisme és per mitjà dels coneguts «censos» o «recomptes nocturns», que s'organitzen en les principals ciutats a escala mundial. D'aquesta manera, s'intenta localitzar les persones que responen a la categoria de «sense habitatge», definida per la tipologia ETHOS: les persones que pernocten directament al carrer i en els espais públics (bancs, parcs, casetes de la llum...).

Aquests censos permeten no només quantificar el nombre de persones en situació d'exclusió residencial greu, sinó també analitzar —mitjançant l'elaboració d'una enquesta— la situació de les Persones Sense Llar (PSLL) en aspectes relacionats amb la seva situació administrativa, nivell educatiu, activitat i ingressos, itineraris d'exclusió, estat de salut, consum de drogues, relacions familiars i socials, i ús i valoració dels serveis, entre d'altres. Malgrat això, aquest sistema té unes determinades limitacions metodològiques, per la qual cosa hem de prendre les dades amb cautela perquè són recomptes efectuats una nit de l'any a l'atzar i, encara que el sistema intenta ser exhaustiu, no és possible controlar el grau d'error que es produeix en la localització de persones en situació de carrer (RAIS Fundació, 2015).

La iniciativa dels censos a Mallorca, liderada per l'IMAS, es va iniciar l'any 2015 i des de llavors s'han dut a terme tres censos d'aquest tipus de manera bianual (anys 2015, 2017 i 2019), tenint en compte les barriades o zones centrals de la ciutat de Palma —així com el conjunt del territori de l'illa— i englobant ciutats més petites o pobles d'àmbit rural. La previsió era dur a terme un altre cens l'any 2021, però la pandèmia ho va impedir i aquest cens va ser substituït per una enquesta de satisfacció en centres.

Per a l'anàlisi de les enquestes hem de considerar algunes de les limitacions següents: els recomptes i censos nocturns s'han fet exclusivament a Mallorca, i no en totes les edicions hi han participat tots els municipis. A més, algunes de les persones en situació de carrer no va voler respondre ni participar en l'enquesta. És important aclarir que no tots els percentatges exposats en els resultats corresponen a qui s'ha localitzat, sinó a qui ha participat en l'enquesta. Per exemple, en el darrer cens (2019) només van participar (sense contestar la totalitat de l'enquesta) 125 persones de les 225 que es van localitzar. Malgrat això, els censos permeten visualitzar no només la magnitud numèrica del sensellarisme, sinó també la mateixa comprensió del fenomen des d'una perspectiva multidimensional.

Un dels principals resultats és, com veiem en la Figura 2, l'augment exponencial del nombre total de persones que es troben en situació de carrer, el qual ha passat de 156 en 2015 a 225 en 2019. Aquest increment del 48% en quatre anys no respon a situacions concretes de crisi, sinó que s'ha anat produint en èpoques de suposada recuperació econòmica. Podem pensar que aquest augment pot ser fruit de múltiples problemàtiques: estructurals, individuals, institucionals, socials, relacionals, a l'augment de zones censades... Però, en qualsevol cas, convé analitzar detalladament les variables que han experimentat un canvi significatiu, sigui positiu o negatiu, abans d'oferir una resposta precipitada.

Evolució quantitativa dels censos de Persones Sense Llar a Mallorca

Respecte al primer aspecte general d'anàlisi, el perfil de les persones sense llar pot veure's resumit en la Taula 7 en què, d'entre totes les dades que s'hi observen, el que més crida l'atenció és l'abrupte increment que ha experimentat el sensellarisme femení, que ha augmentat en un 120% des de 2015. La qüestió de gènere no es pot obviar quan tractem una de les condicions més extremes de l'exclusió, ja que aquest augment és el reflex d'un conjunt de mesures, situacions i condicions desfavoridores pel fet de ser dona. I encara que és cert que el nombre d'homes també ha augmentat (33,3%), el seu desenvolupament sembla que respon a l'avanç exponencial del sensellarisme.

Quant a l'edat, veiem que, malgrat que cada vegada trobem dades més contraposades —que poden anar de joves de vint anys a adults de vuitanta—, s'ha anat produint un envelliment progressiu del conjunt de persones que s'han localitzat sense llar. Encara que convé prendre amb cautela aquestes dades a causa del nombre de persones que no van contestar en el darrer cens, podem veure com la mitjana d'edat ha passat dels 45,5 anys el 2015 a 49,42 anys el 2019; un augment

de gairebé 4,5 anys —curiosament durant el mateix temps que es du a terme l'enquesta—, per la qual cosa podríem pensar en la cronificació de les situacions de sensellarisme.

Respecte a la nacionalitat, les extracomunitàries n'han augmentat el percentatge en un 71,4%. No obstant això, convé aclarir —en contra dels nombrosos prejudicis de l'opinió pública— que el gran conjunt de persones sense llar encara es representa per espanyols, i això suposa sempre el gran gruix estadístic. A més, és interessant confrontar les variables de nacionalitat i temps de residència, ja que ens permet observar com, malgrat l'augment de nacionalitats extracomunitàries, la gran majoria de les PSLL fa més de tres anys que resideixen a l'Illa —dada que ha augmentat un 59,6%.

Finalment, destaca l'evolució del nivell d'estudis, en la qual veiem que les persones amb un nivell d'estudis superiors han anat decreixent de manera gradual, mentre que les persones amb un nivell formatiu bàsic o obligatori han augmentat en un 61,2%.

Evolució quantitativa dels censos de Persones Sense Llar a Mallorca Aspectes relacionats amb el perfil

PERFIL		CENSOS							
Variable	2015	%	2017	%	2019	%	Variació	%	
Gènere	Home	132	86,80%	170	81,30%	176	11,50%	44	33,30%
	Dona	20	13,20%	33	15,80%	44	19,50%	24	120%
Edat	18 a 39	41	27%	23	11%	32	14,20%	-9	-21,90%
	40 a 59	92	50,70%	92	44%	59	26,20%	-33	-35,90%
	60 o més	15	9,90%	25	12%	25	11,10%	10	66,70%
	Sense Determinar	19	12,50%	69	33%	109	48,40%	90	473%
Nacionalitat	Espanyola	54	35,50%	84	40,20%	59	26,20%	5	9,30%
	UE	28	18,40%	40	19,10%	34	15,10%	6	21,40%
	Fora UE	14	9,20%	20	9,60%	24	10,70%	10	71,40%
Nivell d'estudis	Sense estudis	49	32,20%	22	10,50%	16	7,10%	30	61,20%
	Primaris – Secundaris (obligatoris)			69	33%	63	28%		
	Secundaris (no obligatoris)	24	15,70%	33	15,80%	16	7,10%	-8	-33,30%
	Superiors	11	7,20%	13	6,20%	7	3,10%	-4	-36,40%
Temps de residència	0 mesos – 3 anys	19	12,50%	20	9,60%	25	11,10%	6	31,60%
	Més de 3 anys	57	37,50%	107	51,20%	91	40,40%	34	59,60%

Elaboració pròpia a partir de dades de l'IMAS

Respecte al segon aspecte d'anàlisi, reflectit en la Taula 8, la situació de les persones sense llar que van participar en les diferents enquestes censals destaquen els canvis soferts en la variable que indica els motius pels quals creuen que han acabat passant per una situació de sensellarisme. Malgrat que les dades han de ser interpretades amb precaució —a causa del gran nombre de persones que no hi van participar l'any 2019—, veiem com les problemàtiques «addicció – consum» i «afectives – familiars», han experimentat una caiguda percentual brusca (-64,7% i -31,6%, respectivament). No obstant això, el gruix del problema radica en les variables «diners – treball», que fins i tot ha augmentat en un 14,9%.

De nou, cal entendre i valorar aquestes dades des de la perspectiva de gènere, segons la qual sabem que hi ha un biaix de gènere. Aquestes dades s'han recollit a partir de les persones que pernocten directament al carrer i en els espais públics que, tot i l'augment exponencial de les dones en aquesta situació, encara són minoria respecte dels homes. És a dir, aquestes dades corresponen a les dues tipologies de sensellarisme en què els homes són més visibles i, per tant, aquestes dades tenen un biaix de gènere a favor seu; queden sobrerrepresentats. D'acord amb la literatura, existeix, doncs, una coherència en el fet que el problema més important sigui el relatiu als «diners» i «treball», ja que el sensellarisme masculí és predominant per motius sociolaborals.

Així mateix, és molt interessant observar aquesta variable amb la de «què consideren que podria millorar la seva situació». A l'hora d'analitzar aquesta variable —i, com s'ha comentat anteriorment—, no ha estat possible obtenir dades del 2015, ja que no es va formular aquesta pregunta. No obstant això, l'anàlisi s'ha dut a terme entre els censos de 2017 i 2019. Així doncs, veiem com, una vegada més i contràriament als prejudicis de l'opinió pública, les sol·licituds de prestacions econòmiques ha estat la variable amb un descens més notori (-52,2%), mentre que la petició d'un allotjament digne ha augmentat un 20,8%. Malgrat això, i molt relacionat amb la variable anterior, el gruix de les persones sense llar que s'han enquestat considera que el treball podria millorar considerablement la seva situació.

Finalment, hem de destacar l'augment dels delictes d'odi que han sofert, el percentatge del qual ha augmentat exponencialment representant un 73%. L'increment de les víctimes de l'aporofòbia és, sens dubte, notori: mentre que el 2017 la gran majoria de les persones enquestades (85) manifestaven no haver patit delictes, dos anys després, 90 de les 139 persones que van respondre a aquesta pregunta (de les quals, 25 són dones), van afirmar ser víctimes de delictes en forma d'agressions sexuals, insults, robatoris, agressions físiques o assetjament.

Evolució quantitativa dels censos de Persones Sense Llar a Mallorca Aspectes relacionats amb la seva situació

SITUACIÓ		CENSOS							
		2015	%	2017	%	2019	%	Variació	%
Motius sensellarisme	Treball– Econòmic	67	44,00%	126	60,30%	77	34,20%	10	14,90%
	Afectius– familiars	19	12,50%	29	13,90%	13	5,80%	-6	-32%
	Addiccions – Consum	17	11%	19	9%	6	2,70%	-11	-64,70%
Víctimes de delictes	Si	-	-	52	25%	90	40,00%	38	73,00%
	No	-	-	85	41%	49	21,70%	-36	-42,30%
Millora de la situació	Treball	-	-	45	22%	30	13,30%	-15	-33%
	Prestacions econòmiques	-	-	23	11,00%	11	4,90%	-12	-52,20%
	Programes intervenció	-	-	18	8,60%	10	4,40%	-8	-44,40%
	Allotjament	-	-	24	11,50%	29	12,90%	5	20,80%

Elaboració pròpia a partir de dades de l'IMAS

Malgrat que no es tracta de persones en situació de carrer —com l'anàlisi que s'ha elaborat fins ara—, l'octubre de 2022 l'INE va publicar l'enquesta a les persones sense llar, que reflecteix la situació de les que s'han allotjat en centres.

Encara que una de les limitacions de l'enquesta és que ha tingut en compte no només els centres, sinó també centres de restauració (menjadors socials) —amb el risc de duplicar dades—, els resultats mostren un total de 28.552 persones, de les quals un 76,7% són homes (21.900) i un 23,3% (6.652) són dones.

Això mostra un augment de persones del 24,5% respecte al 2012, i destaca que la proporció de dones també ha augmentat fins al 23,3% respecte del 19,7% de l'any 2012, és a dir un augment del 3,6%.

En el conjunt de les Balears es van localitzar un total de 535 persones, de les quals gairebé un 40,2% són dones (215).

Anàlisi
QUALITATIVA

Aquest apartat està dedicat a l'anàlisi de les respostes que han aportat els grups de professionals de les entitats que hem entrevistat. Cal dir, pel coneixement de tothom qui llegeix, que la informació a partir de la qual hem extret l'anàlisi correspon a opinions i experiències del grup de professionals i no de les dones que estan en situació d'exclusió residencial i de sensellarisme, a qui en aquesta fase de l'estudi no hem arribat encara. Cal dir, pel coneixement de tothom qui llegeix, que la informació a partir de la qual hem extret l'anàlisi correspon a opinions i experiències dels i de les professionals, i no de les dones que estan en situació d'exclusió residencial i de sensellarisme, a qui en aquesta fase de l'estudi no hem arribat encara. L'anàlisi ha estat construïda a partir de les categories i dimensions explicades a la metodologia i s'expliquen seguint un ordre que facilita la comprensió de la problemàtica de manera integral.

A més, s'ha de tenir en compte, com també s'ha indicat a l'apartat de metodologia, que totes les respostes han estat traduïdes al català i s'han modificat una mica, sempre a favor de la llegibilitat, però mai no traint el sentit del discurs emès. Hem d'insistir en el fet que les persones són professionals, però sobretot són persones i, tot i que la majoria dels seus discursos estan en la línia de les entitats per a qui fan feina, també poden divergir en alguns aspectes des de la crítica constructiva.

TERRITORI COM AGENT ACTIU

A causa del context d'habitatge a les Balears, marcat per les dificultats d'accedir-hi i de mantenir-lo, però també del context laboral i de treball estacional, podem dir que el territori esdevé un factor d'exclusió en si mateix.

En les entrevistes fetes als professionals, en diverses ocasions emergeix el discurs que les ajudes públiques (de rendes mínimes, per a dones víctimes de violència masclista, subsidis, etc.) són insuficients per pal·liar les problemàtiques a què intenten posar solució en un territori com el balear. Així, és possible que les ajudes públiques signifiquin una empenta important per abordar la vulnerabilitat de les persones en matèria d'habitatge, exclusió social i violència en altres comunitats autònomes, però no a les Balears on, tant habitatge com treball, estan marcats per la precarietat.

Hem de tenir en compte el preu del mercat d'habitatge aquí a les Balears. Vull dir, l'ingrés mínim vital és de 400 i busques, i per a una habitació ja t'ho demanen...

Per exemple, l'única ajuda que hi ha per violència de gènere són 460 euros, la RAI, la renda activa d'inserció, que es paga durant onze mesos. Aquests 460 euros, en un altre territori pot ser que et serveixin per pagar un apartament o un estudi; però aquí, res, no serveix ni per a la meitat.

La que té ingressos més alts actualment és una RESOGA: si tens un fill, cobres 800 euros o una cosa així, que ja tenen un marge; però amb una RAI de 400 ja m'ho diràs...

Per una banda, pel que fa al treball, les Balears tenen una economia basada en l'explotació de la indústria turística i això porta unes conseqüències. L'hostaleria, el turisme i els serveis encara són les ocupacions que més persones contracten a les Illes Balears i, concretament, el personal de neteja es troba fortament feminitzat. De les 38.178 persones que es van contractar com a personal de neteja d'oficines, hotels i altres establiments similars en 2022 (dades fins a novembre de 2022), 6.880 eren homes i 31.298, dones. És a dir, que més d'un 80% del personal contractat en aquesta ocupació és dona. A més, un 39,7% del personal contractat no té nacionalitat espanyola: al voltant del 15% del personal contractat no espanyol té nacionalitat d'algun dels països que conformen la Unió Europea (UE), i un 85%, de fora de la UE (Observatori

del Treball, 2022). Fins ara, que ha entrat en vigor la reforma laboral que obliga a tenir contracte indefinit o fix discontinu, l'estacionalitat del sector turístic feia que el nombre de contractes indefinits en aquesta ocupació fos molt baix. Però l'any 2022 el nombre de contractes indefinits firmats en aquest sector ha augmentat al voltant del 500% però, així i tot, els horaris encara són difícils vers la conciliació i les condicions de feina —que són molt precàries. L'altra ocupació que més contracta dones és el treball domèstic, amb un 85,9% de representació femenina.

Hi ha mares que diuen que podrien treballar, que els ha sortit una feina de cambrera de pisos i podria fer extres i potser a l'estiu podria guanyar 1.700 euros, però l'horari és incompatible; o et gastes molts diners en una persona que cuidi els menors.

Les que tenen una feina és feina de temporada o que després no poden mantenir perquè estan enfora i no tenen cotxe normalment [...] Si tenen infants, tot se'ls complica moltíssim... Et surt una feina els dissabtes i amb qui deixes el menor? Amb qui poden quedar? És molt complicat.

Si tens un bebè és molt difícil treballar en cuina perquè els horaris són complicats. I on deixaràs l'infant si no tens xarxa social?.

D'altra banda, podem assenyalar una sèrie de problemes respecte del mercat d'habitatge a les Balears. Per començar, és una de les comunitats autònomes amb preus, tant de compra com de lloguer, més alts —com s'ha indicat al començament d'aquest informe. El preu alt esdevé una dificultat d'accés per a moltes dones i famílies:

Jo crec que el factor més important és el de l'augment dels preus del lloguer. És una cosa que, en l'àmbit de les Balears, fa que les persones no puguin accedir de manera normalitzada a l'habitatge.

És una llunyania, completa i absoluta, del que és la realitat social de les Illes Balears, del que està passant econòmicament en l'habitatge. És a dir, àmbit econòmic, que no deixa de ser laboral, i àmbit de... Cerca un habitatge. I troba un habitatge en aquest moment.

La necessitat continua sorgint perquè els lloguers s'han disparat, llavors no aconsegueixen accedir a habitatges

dignes perquè els demanen molts mesos de fiança, els demanen contractes fixos, els demanen...

És que, de fet, la majoria de dones que arriben, a part de ser víctimes, venen per un problema d'habitatge, ja que si no, no arribarien. Per tant, sempre hi sol haver una dificultat en aquest sentit, encara que només sigui pel fet de poder permetre's accedir a un habitatge amb els seus mitjans.

I, com dèiem, no podem oblidar que l'accés a habitatge no és l'únic punt relacionat amb un tema econòmic, sinó que també existeix, en aquest sentit, la pobresa energètica (no poder tenir la casa a una temperatura adequada, per exemple) i la impossibilitat de mantenir un lloguer o fer front al pagament de la hipoteca. Tenir una feina estacional condueix a què la precarietat laboral es tradueixi també en precarietat d'habitatge, pel fet que el preu que és factible pagar durant el temps en què s'està fent feina i es percep un salari, possiblement deixa de ser-ho quan els ingressos desapareguin i es tracti, així, d'un mercat laboral que contracta de manera discontinua. S'ha de pensar en totes les dones víctimes de violència de gènere que, després d'una denúncia, tenen dret a quedar al domicili, però no el poden mantenir.

Després, una altra situació que tenim, també... Dones que els donen l'ús del domicili després d'una denúncia, però no el poden pagar; sigui perquè immediatament no tenen recursos i, per tant, no poden sostenir aquest habitatge, o perquè han estat uns mesos intentant sostenir l'habitació, o perquè no han pogut trobar feina, o perquè les ajudes no són suficients, o bé perquè l'agressor no paga la manutenció... Al final, deixen de poder sostenir l'allotjament que tenen.

Ella viu en una de les propietats, però no pot tenir accés a cap ajuda social perquè té propietats, però viu gairebé sense llum, no té cap ingrés, no té pràcticament ni per menjar... És una dona que podria haver venut la casa i podria viure més o menys bé, però ell li impedeix i tot el temps li posa traves. Per culpa d'aquesta casa ella malviu. Així que, fins i tot, tenir una casa pot ser perjudicial.

Lògicament, la incapacitat per mantenir l'habitatge està relacionada amb els desnonaments i, per tant, amb el fet d'acabar en una situació d'exclusió residencial. Hem de recordar el que ja s'explicava a l'inici d'aquest informe,

que les Balears estan entre les comunitats autònomes amb més nombre de desnonaments per cada 100.000 habitants.

Què tarda? Un mes, dos, tres, però al final te'n vas. És veritat que hi ha una oficina antidésnonaments que pot allargar una mica el desnonament, argumentant la situació de vulnerabilitat. Però això només s'allarga. Ningú no pot anar en contra de la propietat privada». Però també està relacionat amb la recerca d'alternatives més barates i, moltes vegades, amb l'acceptació de condicions d'habitatge molt precàries que passen per l'amuntegament a pisos on es destina, sovint, una habitació per a tota una família amb manca de llum natural, de ventilació i d'espai, o amb problemes d'humitat, renous i altres característiques que fan que una llar no sigui ni segura ni digna. I, tot això, a preus incoherents amb el que s'ofereix.

Una [de les dones ateses] tenia un habitatge que era un soterrani i la varen incapacitar, la varen treure d'allà i la varen dur cap aquí, perquè no era habitable. Tenia molt males condicions.

[Tenir infants] Idò condiciona moltíssim, les condiciona a acceptar situacions o condicions molt precàries. Nosaltres tenim mares que viuen amb els seus fills en una habitació i comparteixen la casa amb sis persones més, tal vegada. Quin pis, amb quines condicions... Les condicions són molt precàries, i a preus bastant exorbitants... No pot ser que per una habitació estiguis pagant 380 euros, 420 euros...

De fet, a partir de l'experiència de les professionals, s'ha de subratllar el factor de la maternitat: quan una dona és mare, efectivament, l'acceptació de condicions precàries és molt més comuna, atesa la urgència de trobar un lloc per estar amb els seus fills. Segons les entrevistades, a més, no és només la urgència que fa que les dones acceptin la indignitat de l'habitatge, sinó que moltes vegades és perquè no hi ha molt més per triar, perquè les opcions que s'han ofert a les dones es redueixen intensament quan es presenten com a mares. Sembla que els propietaris prefereixen per llogateres persones que no tenen responsabilitats de criança; una qüestió que, amb menys importància però també destacable, també passa pel fet de tenir mascotes. Així, dones amb infants (i potser moixos o cans, entre d'altres) tenen especials dificultats per trobar un habitatge, ja no diguem-ne digne. En aquest

sentit, i abans de passar a altres qüestions, convé no oblidar que amb molta freqüència la responsabilitat de la criança recau damunt elles i no damunt ells, i el fet de no assegurar una llar per a les famílies sostingudes per dones significa deixar-les molt desprotegides, a elles i als seus infants.

Un altre col·lectiu que sovint queda en l'oblit és el que es conforma per les dones grans, algunes de les quals es troben en situacions de molta vulnerabilitat econòmica, pel fet que la manca de cotització (pel diferenciat accés al mercat de treball entre homes i dones) dur a prestacions (contributives i no contributives) més baixes. Una cotització insuficient per a la prestació contributiva i el fet d'haver tingut un contracte fix discontinu, són factors explicatius de la proporció tan gran de subsidis a dones; normalment contractades a les Balears en ocupacions caracteritzades per la temporalitat (Carbonero i Thomàs, 2021).

La gent gran és una altra història, també. Una dona gran que no hagi treballat mai o gairebé mai, que no tingui res cotitzat i que viu de lloguer amb la seva parella i es vol separar, a veure com ho fa i a on va. Perquè si els fills l'acullen, sí; però si no... No pot cercar feina, una dona amb aquesta edat ja no pot. Pensions compensatòries o pensions no contributives sempre són molt baixetes. Són això, uns 400 euros. Tornem als 400 euros. On vas amb 400 euros? [...] La majoria de les dones que jo he conegut no tenen necessitat d'estar en una residència. No te n'aniràs a una residència si tens un problema de violència de gènere i no tens necessitat d'estar aquí. No té sentit. N'hi ha moltes que tenen setanta anys i que estan perfectes de salut i no fan res en una residència. Aquestes tenen la mateixa dificultat que totes: on vaig si no tinc casa?.

El fet que l'habitatge esdevingui —en el context de capitalisme financiaritzat— un bé de mercat, condueix cap a la seva especulació, en la lògica de l'oferta i la demanda i les bombolles de preus. En aquest marc, cal dir que les entitats que atenen dones sense llar o víctimes de violència masclista tampoc no tenen recursos residencials suficients per cobrir les seves necessitats d'habitatge. La conseqüència d'això implica la saturació del sistema amb recursos desbordats i la manca d'alternatives residencials. A més, una qüestió també important és que molts dels recursos existents es concentren a Palma i deixen la resta de municipis del territori amb una manca de cobertura.

Com diem ara —però repetirem en diferents ocasions al llarg d'aquest informe—, el problema estructural de les Balears, actualment, s'enfoca especialment en l'habitatge; per la qual cosa, en una situació en què l'accés i el manteniment de l'habitatge estigués garantit, gran part dels problemes que tenen les dones que són víctimes de violència masclista, en haver acabat el procés, no requeririen més intervenció social i podrien tenir una sortida autònoma. S'ha de posar l'accent en un fenomen que diferents persones professionals ens han comunicat: l'any 2022 hi ha hagut feina —fins i tot molta— i, en el context de reforma laboral, fins i tot feina en unes condicions més bones en termes de contracte. El que ha fallat, però, ha estat l'accés a l'habitatge, a preus desorbitats que col·loquen les persones en plans de pobresa i privació material com mai no havia ocorregut abans, inclús quan aquestes tenen feina.

Hi ha gent que té molt bon procés a les cases d'acollida, que fins i tot té feina, però no poden sortir de la casa amb els seus diners estalviats [...] perquè ningú no els lloga una casa. Per què? Perquè no es fien, perquè tenen una feina precària o perquè han de pagar 700 euros i en guanyen 900. Hi ha dones que fa un any que estan a la casa d'acollida, que potser el tema de la violència ja ha passat i que no tenen cap perill de res, però hi continuen perquè ningú no els lloga [una casa].

Tenim casos que podem considerar —entre cometes— que, pel que fa als objectius, han acabat el procés i fa mesos que cerquen habitació o allotjament. Fins i tot, a vegades, s'organitzen entre elles per intentar fer una sortida conjunta. Costa moltíssim. O sigui, realment el tema de l'allotjament és un problema aquí on estem [...] Per exemple, dones que han sortit d'aquí i que al cap d'uns mesos han hagut d'entrar en curta estada per dificultats d'allotjament, simplement, però que ja no estan vinculades amb la violència.

PERFIL DE LES DONES ATESES

En aquest punt pretenem esbossar quin és el perfil de les dones en situació de sensellarisme i d'exclusió residencial, no només des de la perspectiva de gènere, sinó també a partir d'una visió interseccional; ja que encara que les històries de vida són úniques i distintes i les situacions per les quals passen les dones són heterogènies, el grup de professionals ha definit alguns punts essencials que normalment estan presents quan parlem del col·lectiu de dones en situació de sensellarisme i exclusió residencial.

Tenint en compte l'edat de les dones i les peculiaritats de cada un dels serveis i programes que s'han entrevistat, el volum de les dones ateses en situació d'exclusió residencial es troba en edat adulta, aproximadament entre els trenta i els cinquanta-cinc anys.

El gruix està entre els trenta-cinc i els quaranta-cinc, la mitjana està una miqueta allà... És un perfil bastant jove, entre cometes.

Del primer semestre, la majoria de dones tenien entre trenta-un i quaranta anys, seguides de dones de quaranta-un a cinquanta, després de vint-i-un a trenta.

Així i tot, s'ha de tenir en compte que en els darrers anys estan sorgint nous col·lectius de persones en situació d'exclusió residencial amb necessitats d'atenció i intervenció diferenciades i concretes, com són el de les persones joves i les persones més grans de seixanta-cinc anys.

El col·lectiu de joves ha augmentat, sobretot són nins i també al·lotes que surten del circuit de menors, que acaben dels pisos d'emancipació, que no són suficients, i es veuen abocats al carrer...

Sí que estic veient cada vegada gent més gent gran, d'entre seixanta anys o així, que tenen parelles que no són parelles a canvi d'un habitatge. Estan amb senyors perquè d'alguna manera els donen la seguretat de tenir un habitatge, però són persones amb les quals mai no estarien ni volen estar.

Un altre dels aspectes que han remarcat les persones entrevistades és el de les persones que han passat per un procés migratori, cercant, en la majoria d'ocasions, una millora en les seves condicions en comparació amb

el país d'origen. En aquest sentit, tenint en consideració les diferències entre els diferents programes analitzats, una gran part de professionals parlen d'una presència important de dones que han sofert un procés migratori i que, actualment, estan en el circuit de serveis de la xarxa d'inclusió o dels serveis residencials d'atenció davant la violència masclista o de gènere. Aquest conjunt de dones no només es troben amb les adversitats relacionades amb la situació d'exclusió de l'habitatge, sinó també amb una infinitud de limitacions que influeixen en l'àmbit personal, familiar, administratiu, laboral i residencial, entre d'altres.

Normalment, són dones immigrants, que no sempre, però hi ha una manca de recursos tant econòmics, com de xarxa i suport, com d'estudis i dificultats per accedir a un lloc de feina...

Moltes de les dones immigrants venen amb estudis equivalents a la secundària o, fins i tot, algunes, a una llicenciatura, però com que no està homologat i el procés d'homologació és llarg... [...] Bé, com sol succeir entre la població immigrant, hi ha un arrossegament descendent pel que fa a les seves antigues feines o als oficis que poden exercir en aquest moment.

D'altra banda, tal com apunta la comunitat científica que estudia el sensellarisme femení, les dones solen mantenir la seva xarxa social i de suport amb uns vincles més sòlids i les relacions més duradores en el temps, en comparació amb els homes. Malgrat que la família, les amistats o els possibles coneguts poden suposar un recurs i un factor de protecció en determinats moments per a les dones, quan aquestes no disposen del suport i col·laboració dels seus arribats, quan es produeix aquesta ruptura i desvinculació quant al capital social, és quan es veuen més exposades a la vulnerabilitat i a l'exclusió extrema. Tant és així, que totes les persones entrevistades apunten al fet que les dones ateses en els serveis no tenen una xarxa familiar o de suport forta i estable.

En altres circumstàncies, com és la de les dones migrants, el grup de professionals comenta que potser sí que tenen aquesta xarxa, però al seu país d'origen; per tant, no comptarien directament i presencialment amb l'ajuda de la família o les amistats. Afegeixen que, el fet de no tenir una xarxa de suport al voltant fa que en moltes ocasions les dones d'origen no extracomunitari acabin en una situació de sensellarisme.

“ En general, algú que arriba aquí no té xarxa de suport. És a dir, fins i tot nosaltres veiem el recurs com la darrera opció [...] Hi ha una miqueta de tot, però el que solen tenir en comú és que no hi ha una xarxa de suport, perquè si hi ha una xarxa de suport [...], no sol ser necessari l'acolliment. Jo crec que al final, el fet que algú sigui aquí, no està relacionat amb tenir una xarxa; al final tenir o no una xarxa és importantíssim i, normalment, si hi ha algú que pot estar a la seva casa, té una xarxa econòmica, o una xarxa social, o bé una xarxa d'amistat.

Ens trobem que la majoria tenen un suport familiar, però el tenen al seu país d'origen, aquí es troben que no tenen ningú. Algunes sí que troben aquest suport, però no és aquí.

” Sí que és veritat que també tenim famílies espanyoles que tenen aquí la seva família d'origen i d'altra, però en moltíssimes ocasions no tenen aquest suport.

Un dels temes al qual s'ha fet referència quan es delineava el perfil de les dones en situació d'exclusió residencial i sensellarisme és el de la maternitat i la monomarentalitat. Un gruix important de les dones que s'atenen han estat mares, i això suposa un hàndicap en el seu procés de recuperació. Les vivències relatives a la seva maternitat, així com les experiències viscudes, en algunes ocasions, en els processos de separació o de retirada dels seus infants, són molt traumàtics, cosa que fa que es converteixi en una barrera crucial per al seu procés de recuperació.

A més, moltes han conformat llars monomarentals en les quals elles són les úniques que assumeixen les càrregues familiars, amb totes les dificultats que això implica. Un element rellevant que cal comentar en aquest sentit és que, així com en tots els recursos destinats al conjunt de persones en situació de sensellarisme atenen més el col·lectiu masculí, els recursos municipals per acollir famílies estan majorment ocupats per dones i, com s'ha dit, un número important d'aquestes són monomarentals.

“ Totes les que tenen fills estan allunyades d'ells, els han retirat la custòdia i amb un element molt traumàtic. Totes tenen un dolor molt profund referent a la situació dels seus fills.

La majoria són famílies monoparentals. Ens trobem que són dones amb els menors a càrrec. Et puc dir que, avui

” dia en el centre, tenim un percentatge d'homes adults de cinc i tenim dinou dones. Crec que és una dada bastant significativa de la realitat d'aquest centre.

Continuant amb les qüestions que estan presents quan parlem del perfil de les dones ateses, el conjunt dels entrevistats exposen que les històries de vida de les dones estan marcades de manera constant i continuada per la violència, abans, durant i després de trobar-se en situació d'exclusió residencial i sensellarisme. Prèviament, moltes de les dones ateses pels diferents serveis i recursos han estat víctimes de violència en la seva infància i adolescència per part dels seus progenitors, germans o familiars més propers (negligències, maltractament, abús sexual infantil, etc.). En algunes ocasions, aquestes experiències de violència intrafamiliar són un catalitzador de la sortida de les dones del domicili familiar; molts cops, siguin quines en siguin les condicions. Per un nombre significatiu de dones, la violència de gènere o masclista ha estat la causa principal per la qual s'han trobat en situació d'exclusió residencial o de sensellarisme. No només les dones, sinó també els seus infants, que en moltes ocasions es veuen abocats a abandonar la seva llar i el seu nucli de convivència habitual.

“ Moltes d'elles venen d'una infància complexa, i segurament els hi ha passat [parlant de dones víctimes de violència i maltractament en l'etapa infantil i en l'adolescència], perquè moltes vegades parles amb elles i vas indagant i al final surt: abús sexual quan tenia no sé quants d'anys... Són coses que arrosseguen des de fa tant d'anys, que forma part d'elles, que no ho han pogut compartir amb ningú...

Jo crec que el 90%, però no sé si tiraria al 95%, gairebé. És molt alt, pràcticament totes duen en la seva història de vida una situació de violència de gènere en l'àmbit de parella o d'abús sexual pel que fa a la infància...

El percentatge de dones que hi ha ara al servei que han viscut situacions de violència de gènere o masclista és del 100%.

“ La majoria de dones que arriben soles o soles amb els seus fills, gairebé sempre duen associat algun motiu de violència de gènere o alguna situació així... O que han escapat d'això en algun moment de la seva vida, o estan escapant en aquest moment, o han passat per això.

Per a altres, l'exposició derivada de la vulnerabilitat i l'exclusió extrema que deriven de la situació de mancança d'un habitatge, és la que els ha portat a sofrir episodis i ser víctimes de violència de gènere i masclista. Les situacions de violència en general, i de gènere i masclista en particular, quan ens referim a les dones en situació de carrer són una amenaça incessant i diària.

Per a nosaltres és el dia a dia, dones que venen aquí i ens manifesten això, que han tingut algun intent d'abús, o que els han intentat robar, els han pegat per x motiu... Perquè estan exposades al carrer, clar.

Totes aquestes experiències i vivències marcades per esdeveniments traumàtics, de maltractament i abusos en la infància, de violència de gènere i masclista, etc., incideixen de manera directa i impactant en la vida i en la salut mental de les dones. D'aquesta manera, un dels elements que no es pot eludir quan parlem amb el grup de professionals del perfil de les dones en situació de sensellarisme i exclusió residencial és el de la presència de vulnerabilitats afegides, com poden ser els trastorns de salut mental, les addiccions, la patologia dual, els problemes greus de salut, la discapacitat i la institucionalització, entre d'altres.

En grau considerable, existeix una presència de dones amb trastorns relacionats amb la salut mental o amb alguna simptomatologia que es pugui relacionar amb algun d'aquests trastorns. En aquest cas, les dones poden tenir, o no, un diagnòstic i poden, o no, estar adherides a un tractament. Addicionalment, les dones que presenten problemàtiques derivades del consum d'alcohol i altres drogues estan en una situació de greu discriminació, ja que aquesta problemàtica sol anar associada al gènere masculí i les dones es veuen, en gran part, estigmatitzades. Quan aquestes dues situacions —la de tenir un diagnòstic de salut mental i la de tenir un trastorn relacionat amb l'addicció— convergeixen, és quan es presenta la patologia dual. No ens hem d'oblidar que un nombre no escàs de dones sense llar tenen un trastorn de patologia dual, amb unes característiques i especificitats que s'han d'atendre des d'una visió global.

Hi ha una alta presència de consum i salut mental, i no són perfil de ningú. Aquest és el nostre dia a dia [...] Precisament, són les dones més vulnerables i se'ls està dient "no, no, no", contínuament...

Sí, aquí la salut mental és el que tenim, perquè, a més, quan una persona consumeix i té una trajectòria de consums establerta en el temps... Al final, hi ha una cosa que es diu patologia dual, que és un mix amb coses pròpies del consum i de la salut mental, i aquí [referint-se al centre] hi és present....

A més, els entrevistats fan referència al fet que hi ha un nombre notable de dones ateses que han sofert un procés d'institucionalització des de la infància. Aquestes dones provenen del circuit de protecció de menors des d'edats incipients, cosa que les posa en una situació d'exclusió de manera prematura i els deixa una empremta que influeix al llarg de la seva vida. Parlem d'una cronificació de la dependència amb els serveis públics.

Altres situacions de vulnerabilitat afegides com la de la discapacitat, la dependència o les dones que han passat pel sistema penitenciari, també han de tenir-se en compte a l'hora d'entendre la dimensió del col·lectiu, ja que moltes d'aquestes vulnerabilitats, a més de la d'estar en una situació de mancança d'habitatge, no tenen un abordatge integral o els recursos existents no donen una resposta interseccional a les demandes i necessitats del col·lectiu. D'aquesta manera, les dones en situació d'exclusió residencial i sensellarisme que, a més, presenten necessitats complexes afegides (salut mental, addiccions, etc.), es veuen abocades a viure situacions amb més fragilitat i risc.

DIFERÈNCIES PER RAÓ DE GÈNERE

Aquest estudi ha detectat un biaix de gènere determinant en l'estudi del sensellarisme i l'exclusió residencial, que ja es presentava en el marc teòric, però també en l'atenció que es fa de la problemàtica. En el primer cas, cal parlar del biaix que existeix entre el que entenem per sensellarisme i exclusió residencial. Els estudis defineixen que, quan parlem de sensellarisme, parlem d'un 80% d'homes i d'un 20% de dones. D'aquesta manera, molts dels serveis residencials es construeixen sobre aquesta divisió per definir les places que ofereixen. No obstant això, quan observem més enllà de la situació de carrer, atenem més formes i més manifestacions del sensellarisme que determinen una distribució diferent en què la diferència entre homes i dones és més petita. Existeixen, també, nombroses diferències en relació amb el perfil, les estratègies que despleguen, i les causes o circumstàncies que les han dut a l'exclusió residencial. En aquest punt exposem les diferències significatives que s'han detectat en ambdós sentits. En primer lloc, en l'accés als recursos i l'ocupació d'espais dels serveis i recursos. En segon lloc, en les característiques més personals per les quals passen. Una de les grans diferències que s'han fet visibles en aquest estudi tenen a veure amb les estratègies de supervivència desplegades que, per la seva significació, s'explicarà amb més detall al punt següent.

El sensellarisme s'ha d'entendre necessàriament des de la perspectiva de gènere com a eix transversal, ja que no té les mateixes implicacions ni dimensions segons el gènere, ni els homes ni les dones presenten les mateixes casuístiques. Per aquest motiu, s'ha d'atendre les especificitats de cada realitat per no caure en una ceguera o neutralitat de gènere, que generi desigualtats i discriminacions.

La dona, en aquestes situacions, està completament invisibilitzada. Les persones sense llar ja sofreixen una invisibilitat greu, a més d'una estigmatització important que dificulta saber de què parlem quan parlem de sensellarisme i d'exclusió residencial. Però, en aquest sentit, el fet de ser dona afegeix una capa de vulnerabilitat que no tenen, o almenys amb tanta freqüència, els homes que estan en exclusió residencial. Per això, algunes persones entrevistades apunten que sovint les polítiques públiques obliden les dones sense llar i s'ha de tenir en compte el masclisme des de l'estructura, el sistema.

Quines dotacions hi ha per poder treballar amb les dones... I totes les dones, perquè això és igual que amb les polítiques d'habitatge.

Les polítiques d'habitatge es fan, però sempre s'obliden de les persones sense llar, que són les que més necessiten aquests habitatges. Les polítiques públiques que es fan de violència obliden completament les dones sense llar, que són les que passen per violències anys i anys i amb unes barbaritats impressionants.

Estar a un centre, malgrat que grava els dos sexes, grava més la dona i la posa en situació de vulnerabilitat... És a dir, sempre serà més vulnerable la dona, torno a repetir, per una qüestió ja més estructural, directa. Aquesta estructuració la posa en un risc més gran després de tota aquesta violència directa».

Si es comptabilitzessin totes les situacions segons la tipologia ETHOS, la cosa se'ns n'aniria de les mans. Una d'aquestes tipologies són les dones que estan en recursos residencials de violència, i a aquestes dones no les estem tractant com a dones sense llar i estan sofrint una exclusió residencial per violència de gènere... Els números s'ampliarien.

La falta d'implementació de la perspectiva de gènere en aquest cas, que es podria ampliar per parlar de la perspectiva interseccional, té com una de les conseqüències un accés als recursos desiguals entre homes i dones, i una sobreocupació dels primers envers les segones. La majoria dels serveis i recursos residencials ofereixen més places per a homes que per a dones, basant-se en la diferent proporció d'homes i dones en situació de sensellarisme que s'ha presentat a l'inici d'aquest punt. Es genera, així, una ocupació més gran dels espais per part dels homes, que n'implica alhora una masculinització i una falta de sentiment de seguretat que alguns dels serveis han detectat.

Els recursos actuals no són paritaris, però és que el grup de professionals manifesta, a més, que tampoc no ho és la demanda. En aquesta diferenciació és important aplicar una visió amb coneixement i perspectiva que ens du a comprendre que les dones despleguen tots els recursos per evitar, de fet, la situació de carrer i els centres per diferents motius tal com explicarem al punt següent, però també per evitar els espais en si mateixos, en part per la sobreocupació i la masculinització que es comenta. Elles presenten, per tant, unes situacions d'exclusió residencial diferents de les que presenten

ells, que són, ahora, diferents de les que atenen en gran part els centres. Situacions que han estat invisibilitzades i no previstes als registres i censos. Són situacions, a més, difícils de comptabilitzar, ja que ocorren, com s'ha mencionat, als marges i a l'esfera privada.

Una altra de les conseqüències d'aquest biaix és ahora una de les diferències que es detecten entre homes i dones. Parlem, en aquest cas, de l'exposició a la violència. Les persones professionals dels serveis tant d'atenció a les violències com residencials, detecten una situació més gran de dependència de les dones vers la dels homes quan estan en perill d'exclusió, que s'alimenta per la intenció d'evitar el carrer i els centres. Es genera que depenguin de la persona de la casa en la qual estan d'internes, d'una possible parella, de la voluntat d'un conegut, etc. I, per tant, de la discreció d'aquestes persones —generalment del gènere oposat— que, molts cops, són conscients del seu poder sobre la vulnerabilitat d'elles.

Una altra de les violències a les quals es veuen sotmeses —sigui per la seva situació de dependència o bé per la seva situació de vulnerabilitat— en aquests estadis d'exclusió residencial, però també quan es troben en situació de carrer, són les agressions sexuals. Aquesta exposició més elevada a les agressions sexuals ha estat corroborada pel grup de professionals, que ha manifestat que ocorren sovint.

L'agressió sexual existeix. Elles m'han contat que quan estan en situació de carrer han de dormir quasi amb un bastó, perquè s'acostarà un embriac i a un home que n'està al costat no li faran, però a elles sí que ho intentaran. Això és una cosa que els homes no viuran. Clar que li poden pegar una pallissa, però aquesta por no existeix als homes. Elles sí que ho sofreixen.

El perfil de les dones i dels homes en exclusió residencial és també diferent. Sense entrar en les especificitats dels perfils de les dones que ja s'han explicat, sí que cal indicar que és una de les altres diferències que s'han detectat. El perfil dels homes que són atesos és d'un perfil de caràcter més professional que presenta dificultats greus d'inserció sociolaboral. Detecten que també és un perfil amb una situació agreujada per un empitjorament de l'estat de salut i per un consum actiu. Les dones, com hem observat prèviament, presenten un perfil multidimensional amb diferents eixos de discriminació i opressions.

La conjuntura i la situació amb què arriben als centres i als recursos d'atenció homes i dones també presenten les seves particularitats i diferències. En primer lloc, el conjunt de professionals detecta que elles tarden més a arribar a un centre; situació que concorda amb la literatura i amb el que s'ha detectat aquí, referent a un ús de recursos i estratègies prèvies per evitar la situació de carrer i els centres. Aquesta situació implica que quan elles arriben, ho fan en un estat de salut més dolent, tant físicament, com emocionalment i psicològica. Un dels impactes i una altra de les diferències és que les dones tenen processos d'intervenció més complexos i més lents; aspecte que les aboca a estar més temps als serveis d'atenció. De totes aquestes característiques detectades per les persones professionals podem deduir que les dones arriben als recursos amb situacions d'exclusió i malestars físics i mentals més cronificats i amb més vulnerabilitats que els homes. I que arriben, a més, a espais masculinitzats i no aptes per a elles ni per a la càrrega que duen a damunt en qüestions, principalment, de violència.

Un altre aspecte diferencial que s'ha detectat i que resulta molt significatiu és el que està relacionat amb les càrregues familiars i la maternitat. En primer lloc, valoren que hi ha una gran diferència entre pares i mares en relació amb l'impacte emocional dels fills i les filles. Per exemple, detecten que entre les dones és un tema sempre present i que sempre se'n parla. En canvi, no passa tant entre els homes que, a cops, alguns d'ells són pares i els treballadors no ho saben perquè no ho comenten i no forma part del seu dia a dia, de manera expressa. Aquest impacte emocional negatiu afegit que tenen les dones en situació d'exclusió residencial és causat bé per una mala o per una absència de relació amb els infants; bé per haver-los donat en adopció, especialment entre les mares menors d'edat; o bé per pèrdues de custòdia. Sense oblidar que, fins i tot, quan les dones poden estar al recurs amb els seus infants, aquesta situació tampoc no és la que voldrien, atès que implica separar el menor del seu entorn proper, que inclou escola, amistats, barri... Per passar a viure en una institució.

Quan venen amb els fills es poden trobar o bé que no volen que els seus fills estiguin en un recurs així, o volen involucrar-se més en el seu procés i cerquen alternatives per anar-se'n abans [...] Clar, aquests infants perden el seu domicili, l'escola, les amistats... I no ho entenen, i a vegades culpen la mare d'aquesta situació.

Així mateix, recauen sobre elles estereotips i prejudicis per estar en la situació en què estan i no complir amb els rols de gènere de la maternitat.

També, es detecta entre les dones com les càrregues familiars no són compartides. Si en els recursos residencials parlem d'una masculinització dels espais, dels recursos residencials destinats a famílies, parlem d'una feminització dels espais.

Totes estan allunyades dels seus fills, han estat retirades de custòdies i amb un element molt traumàtic. Totes tenen un dolor molt profund referent a la situació dels seus fills [...] És encara més traumàtica i molt més sancionadora, perquè no només hi ha la sanció jurídica, sinó també la sanció social.

Estem en un punt en el qual és difícil per a tothom, però encara ho és més si tens fills i filles, i en tens més d'un o una, si són adolescents, perquè la gent en veure-la amb adolescents sembla que s'ho pensa més, costa moltíssim [...] El tema de la mascota. No, que al final la mascota també a vegades, per a molta gent, forma part de la família.

Les dones i mares en el marc d'aquest estudi tenen una doble vulnerabilitat quan es troben en perill d'exclusió residencial. En primer lloc, perquè recorreran a qualsevol estratègia, recurs o capital social per poder tenir un sostre. En segon lloc, tenen més dificultats per trobar un habitatge de lloguer perquè es detecta que els i les propietàries són més receloses a llogar els seus habitatges a mares soles i amb recursos limitats. Relacionat, també, amb més vulnerabilitat i capacitat de recuperació de les dones que són mares, cal parlar de la conciliació. El mercat laboral del territori, molt basat en el sector de serveis i dependent del turisme, es caracteritza per unes jornades laborals que són difícils de conciliar amb la criança i la cura d'infants. Per aquest motiu, aquestes dones tampoc no tenen la capacitat d'accedir a certes feines per incompatibilitat horària i tenir, així, un procés de recuperació més ràpid i normalitzat sense necessitat d'acudir a serveis especialitzats.

Hi ha mares que diuen que podrien treballar, que els ha sortit una feina de cambrera de pisos i podria fer extres i potser a l'estiu podria guanyar 1.700 euros; però l'horari és incompatible, o et gastes molts diners en una persona que cuidi els menors.

Finalment, és necessari atendre, també, la interseccionalitat que presenten algunes de les dones que acudeixen als serveis d'atenció a les violències i als recursos residencials.

QUÈ PASSA AMB LES DONES QUE HAN VISCUT VIOLÈNCIA MASCLISTA, QUE SÓN MARES, QUE TENEN MALESTARS MENTALS I QUE NO TENEN UN HABITATGE?

ESTRATÈGIES DE SUPERVIVÈNCIA

En aquest punt, parlem de les estratègies i els recursos amb què compten les dones que han patit violència o que estan en una situació d'exclusió residencial. Aquestes estratègies s'ubiquen en un context on hi ha uns recursos limitats que donin atenció a la interseccionalitat de manera integral, atenint-nos a l'aspecte de la violència, l'exclusió social i residencial, i altres eixos que puguin afectar-les. Aquesta situació genera que quan les dones que han viscut violència masclista presenten altres eixos de vulnerabilitat o de discriminació —com poden ser una manca de recursos econòmics, malestars mentals o consums actius—, queden al marge de les intervencions tal com estan metodològicament plantejades. Per tant, els criteris d'exclusió i admissió als serveis resulten significativament estrictes si es relacionen amb la situació actual on cada cop més les problemàtiques socials són multicausals i multidimensionals, i ja no es poden explicar des d'un sol eix.

D'altra banda, la saturació dels recursos o serveis causa que no puguin absorbir la demanda o la necessitat actual d'un gruix de la població. No podem oblidar que aquest context determina també la salut mental i la capacitat d'intervenció de les persones professionals que es relacionen directament amb aquestes persones. D'una banda, observen que no poden atendre tothom que hi acudeix o que es deriva als seus serveis, però a més, també detecten una cronificació de molts de casos que per una mancança d'oportunitats d'accés a l'habitatge han de quedar als serveis, tot i haver completat amb èxit el procés de recuperació, de formació, etc. Tot això també els genera malestars mentals.

Centrant la situació en el cas de les dones, les que es troben amb diverses problemàtiques i sense accés a un recurs, bé perquè presenten algun criteri d'exclusió i bé per manca d'espai als recursos o les llistes d'espera, han de crear estratègies de supervivència que es caracteritzen per ser individuals i per desplegar-se als marges. Aquesta situació també s'ha detectat com a barrera a la intervenció per les dones que ja estan en situació de carrer o en exclusió residencial i que, a més, presenten malestars mentals o consums actius, ja que aquestes realitats superen l'experiència de violència masclista que hagin viscut de cara a les intervencions.

La manca d'alternativa d'habitatge està generant, en primer lloc, una barrera a l'evolució de la persona. És a dir, és un impediment a la recuperació de les dones que han estat víctimes de violència de gènere o masclista i una barrera a una vida lliure de violències. A més, dona peu a una estratègia de supervivència que entra en contradicció amb tots els avenços normatius i socials en matèria de prevenció i denúncia de la violència contra les dones. Parlem del fet que moltes dones es troben amb un únic recurs o estratègia per no acabar en situació de carrer; i aquest és mantenir una relació de maltractament, abús i violència. És a dir, quedar-se amb l'agressor per no acabar al carrer i perdre el sostre que tenen.

Aquestes estratègies de supervivència tenen una especial rellevància per a l'estudi actual, ja que relacionen directament l'exclusió residencial amb la violència masclista. Aquesta estratègia que despleguen les dones en el context actual —mantenir la relació amb l'agressor per manca d'alternatives— s'agreuja quan hi ha infants. Una altra estratègia que fan servir dones joves i dones grans és establir, començar o tornar a relacions en què s'exerceix violència de gènere i masclista per un habitatge. La cronificació de les situacions de violència i de l'exclusió social generen, així, un cercle de violència per a elles.

Sigui aquesta l'estratègia de supervivència o en sigui una altra, el procés de les dones es caracteritza pel fet que exhaurixen totes les possibilitats que tenen al seu abast abans d'acabar en situació de carrer o en qualsevol modalitat d'exclusió residencial. Aquesta dinàmica implica que les condicions en què arriben les dones als recursos, tant residencials com d'atenció a les violències, són realment molt dolentes i les seves experiències de violències s'han multiplicat. Aquesta evitació dels recursos i de la situació de carrer es fa sotmetent-se a múltiples violències i que, a més, com que no compleixen amb el sensellarisme clàssic no es comptabilitzen, no es tenen en compte com a persones en exclusió residencial i queden, de nou, invisibilitzades. Aspecte que a través d'una detecció a temps i una prevenció eficaç es podria pal·liar i es protegiria en gran part les dones que no es veurien abocades a desplegar totes les estratègies de supervivència que, en cap cas, són beneficioses per a elles.

“
”
Dones que han viscut una situació de violència, sigui a casa seva o al carrer, i que han d'anar-se'n a una casa d'acolliment perquè també sofreixen violència, ja que no és un entorn segur, favorable... Sí, clar. Les situacions són molt diferents.

Les estratègies de supervivència que despleguen les dones són també diferents de les dels homes, com hem vist anteriorment. Aquestes diferències es basen molts cops en rols i estereotips de gènere que atorguen un paper i unes capacitats diferents d'homes i dones a través de construccions socials. Com hem mencionat, les dones mostren un esgotament de recursos i estratègies més gran que els homes per evitar arribar a la situació de carrer o a alguns dels recursos residencials existents. Aquesta dinàmica genera que quan elles arriben al carrer o als recursos es troben en situacions de vulnerabilitat extremes. Part d'aquesta evitació dels recursos es deu a la sobreocupació per part dels homes que fa que, en molts casos, siguin espais molt masculinitzats on elles no troben recer ni un espai segur. Les estratègies següents de supervivència que es mencionen a continuació són les que s'han detectat en l'exercici professional als recursos. Cal matisar aquest punt, ja que no és la veu de les dones que han manifestat en primera persona.

“
”
Sí, sí. Fins i tot, moltes a mi m'han comentat que “he trobat l'habitació, però em comenten que, a canvi, he de fer coses”... Llavors parlem amb elles i els altres, però sí que moltíssim... Igual que els ofereixen per netejar i els arriben múltiples missatges demanant-los, a canvi, sexe... Això, en homes, no ho estem veient, directament...

Les dones, abans d'acabar en situació de carrer o als centres d'acollida i residencials, fan treballs sexuals en una gran proporció. Aquesta és una estratègia detectada per una part important dels recursos entrevistats. Aquests treballs sexuals són generalment l'exercici de la prostitució, però també els favors sexuals a canvi d'un sostre. En segon lloc, també manifesten, en concordança amb la literatura existent, que elles primer esgotaran tot el seu capital social entès com la xarxa familiar i d'amistats. Les dones, de nou, d'acord amb uns constructes socials de rols i estereotips de gènere, mantenen de manera general més vincles i més forts que els homes, bé amb familiars o amistats. Per tant, elles acudirán primer a la seva xarxa per habitar un espai compartit sigui un sofà o una habitació, abans que arribar al carrer o als centres.

Cal recordar que, segons una mirada més extensa, això també és una forma d'exclusió residencial més oculta i difícil d'accedir i comptabilitzar, ja que s'ubica a l'esfera privada.

Un altre dels recursos emprats, principalment per la població migrant, és el treball intern a una casa per a cures de persones grans, infants i treballs de la llar. La pandèmia de la COVID-19 va fer palesa la vulnerabilitat d'aquestes dones que la majoria no té una situació regulada i que no la pot tenir perquè la seva situació laboral tampoc no està regulada. L'habitatge d'aquestes persones depèn totalment de la seva feina que es fa al marge de qualsevol regulació i, per tant, sense cap dret laboral.

Aquesta situació no ocorre únicament com a estratègia per evitar la situació de carrer o els centres. Succeeix, també, i de nou, d'acord amb la literatura existent, un cop al carrer per cercar protecció. El grup de professionals ha manifestat que moltes dones s'ajunten amb homes sota qualsevol condició, circumstància i violència, per tenir una protecció enfront de la resta d'homes. Es detecta de manera molt significativa i molt greu una normalització de la violència per part de les dones que entenen que forma part de la seva vida.

Parlem, per tant, d'una situació d'exclusió social important prèvia a l'exclusió residencial que té el perill i moltes possibilitats de cronificar-se. Parlem, també, d'una relació directa entre la violència de gènere i masclista i l'exclusió residencial.

RELACIÓ ENTRE L'EXCLUSIÓ RESIDENCIAL I LA VIOLÈNCIA MASCLISTA

El fet de ser una dona presenta unes característiques particulars vers el sensellarisme, atès que dones i homes no passen per les mateixes situacions ni viuen l'exclusió residencial de la mateixa manera.

És molt important ressaltar la relació entre la violència masclista i l'exclusió residencial i el sensellarisme en les dones. Segons les persones professionals entrevistades, com hem vist, una gran part de les dones a què atenen han passat o continuen passant per situacions de violència física, psicològica, sexual i econòmica, entre d'altres; destacant per part d'una majoria els abusos sexuals en la infància. D'una banda, aquestes vivències les empenyen a abandonar la seva llar per supervivència, acabar al carrer i necessitar recursos residencials d'emergència; però també, d'altra banda, el fet d'estar en una situació d'exclusió residencial és, justament, el detonant per viure situacions de violència de qualsevol mena, atès que les dones s'exposen a la violència al carrer d'una manera més intensa que els homes: és la vulnerabilitat més gran de la dona en l'espai públic. Així, el grup de professionals reconeix les dues circumstàncies: manifesten el fet d'atendre dones amb una trajectòria de violència i aïllament que sovint les acompanya des que són nines o molt joves i que ha fet que haguessin de partir de casa; i també atendre dones que han viscut situacions de gran vulnerabilitat i violència pel fet d'estar en una situació d'exclusió residencial. El camí, llavors, podem dir que és bidireccional i que la relació entre la violència i l'exclusió residencial és clara.

Sí que es dona informació que sofreixen maltractament o relacions tòxiques... Que aquest model és el que han viscut sempre, des de la família, i han continuat i no s'han fet enfora d'aquest entorn [...] De totes no et puc dir si ho han passat, però que sàpiga que sí, idò... Nou de les dotze que hi ha la llista.

Si no és una violència de gènere, és una violència masclista, abusos sexuals en la infància... Per desgràcia, bastant alta [la incidència].

Hi ha moltes formes de violència de gènere que t'aïllen (aïllament social i aïllament econòmic)... Tot aquest tipus

de violència fa que en algun moment, si decideixes tallar de soca-rel, caiguis en una situació d'exclusió residencial.

Jo penso que la majoria de dones que acaben al carrer han sofert violència de gènere o masclista durant la seva trajectòria de vida. De fet, a vegades és una causa de què estiguin al carrer.

Es dona, clar que es dona.

És a dir, de dues maneres: la part d'estar a un habitatge i haver de sortir per ser la situació, i anar a un recurs residencial; o la dificultat d'habitatge fa que... Que s'hagi d'anar a un habitatge compartit i que la situació sigui tan hostil que es pugui convertir, per circumstàncies X, en víctima.

Segons la perspectiva del grup de professionals, les dones, amb molta freqüència, mantenen una relació de dependència amb les seves parelles, fins i tot amb les seves exparelles, una circumstància que les pot posar en situacions d'abús i maltractament. Moltes de les dones a què atenen no tenen un contracte de lloguer, ni tampoc una hipoteca firmada amb el seu nom; cosa que significa que la propietat recau sobre ell i això dificulta que la dona quedi a la casa fins i tot a partir d'una sentència judicial (en cas de denúncia i judici); és a dir, per molt que un jutge o una jutgessa dictaminin que és ella la que té dret a quedar-se a la llar, si el contracte de lloguer no conté el seu nom (sinó que està a nom de la parella o exparella), és possible que els o les propietàries de la casa no respectin la decisió judicial i iniciïn un procés que acaba amb l'abandonament de la llar per part d'ella. S'ha d'insistir en el moment que es deia abans de les ajudes públiques en el territori balear, ja que en aquest mateix cas s'ha de garantir que la dona pugui mantenir l'habitatge on, per ordre judicial, hauria de romandre. Aquesta no té una eficàcia real sense aquesta garantia i la dona es veurà de nou en situació de vulnerabilitat. Sense unes ajudes més abundants, en la línia amb el valor que el mercat estipula per a l'habitatge, és difícil que una dona amb pocs recursos, víctima de violència de gènere o masclista, pugui tirar endavant.

El jutge diu que ell se n'ha d'anar de la casa perquè l'ús de l'habitatge és de la dona, és a dir, se li dona l'ús de l'habitatge, però l'habitatge és un tema privat, no és un tema del jutge. Llavors, el que els passa a moltes és que reben l'ús de l'habitatge, però el lloguer no està a nom seu, està a nom de la seva parella; i ella ha de pagar 650 o 700 euros com a mínim... i no els pot pagar. I després,

els propietaris han llogat el pis a una altra persona, no li han llogat a ella, i quan saben que aquesta persona ja no hi és i veuen la dona amb dos nens o tres (o cap, és igual), amb un sou de 400 euros, una ajuda de 600 euros... L'endemà ja li diuen que se n'ha d'anar. El que el jutge digui és igual.

Al final poden venir d'una situació de violència de gènere en la qual ja sabem com poden actuar ells, que el lloguer està a nom seu: violència de gènere econòmica cap a la dona... Llavors, sí que ens trobem que moltes vegades, encara que l'ordre d'allunyament digui X, això no és així. Ens trobem que és la dona la que ha d'abandonar el domicili. Perquè és una situació en la qual ell s'ha encarregat també que ella no tingui res.

La dependència econòmica que sofreixen les dones ateses pel grup de treballadors actua com una barrera per poder procedir a denunciar la violència, perquè l'agressor, per molt que les agredeixi, també significa, per a elles, el seu sosteniment. En un context com l'actual, i a les Balears (amb el mercat laboral i d'habitatge presentat anteriorment), es fa difícil imaginar una sortida si no es té la capacitat econòmica o els requisits per entrar al mercat de feina (educació, homologació de títols, idioma) per tirar endavant tota sola.

Relacions en les quals existeix violència pel fet de no ser al carrer:

“estic aquí vivint episodis de maltractament, però què faig? Anar-me'n al carrer?”.

Llavors sí que s'allarguen i es cronifiquen situacions que després tenen moltes conseqüències.

Es troben amb un gran nivell de dependència cap a l'home: en l'àmbit econòmic, personal, sociolaboral... Llavors és aquesta dependència la que fa que es trobin sense cap lloc en el moment en el qual es verbalitza o se sap que aquestes dones estan sofrint aquesta violència.

El fet de viure una situació de violència masclista o de gènere fa que pugui trobar-se en una situació d'exclusió d'habitatge, perquè és molt més complicat, ho han d'afrontar totes soles... [...] Això és el que veiem; al final quasi sempre és perquè tenen una dependència econòmica cap a ell. Perquè en altres casos, potser si és una dona que ho tingui, que econòmicament es pugui sustentar, no sol arribar aquí —llevat que sigui un cas de molt de risc.

Totes aquestes persones que depenen econòmicament de l'agressor sí que ho tenen molt complicat. Moltes no volen denunciar els fets, perquè es veuen que són dependents totalment econòmicament [...] La majoria d'elles, si econòmicament depenen d'ell o tenen una feina de poquetes hores, al final no poden ni accedir al lloguer d'una habitació.

Una altra qüestió important en aquest sentit és que, a més, la dependència moltes vegades sobrepassa l'àmbit econòmic i entra en un calaix que podríem anomenar de «dependència emocional» perquè, sobretot, quan existeixen trajectòries migrants, es pot desenvolupar també una mena de sentiment d'agraïment de les dones cap a les seves parelles masculines, que són sovint qui tenen el permís de treball i residència i qui les ha portat fins a Espanya.

Moltes són les dones reagrupades per ell. Ell té el permís de residència, de treball... A aquestes dones els costa molt denunciar. Saben que no poden tenir un NIE propi i, a més, tenen un sentiment d'agraïment: “ell m'ha portat aquí i els nens també, llavors li dec alguna cosa. No el puc denunciar perquè per ell soc aquí”. És molt complicat que aquestes dones denunciïn.

Una majoria de les persones entrevistades asseguren que les dones a qui atenen són mares i, moltes vegades, ho són en solitari, sense ajuda de ningú (o, almenys, sense ajuda de cap home parella o exparella). A més, moltes vegades també els infants són menors d'edat, cosa que significa un esforç més gran en la cria, atesa la curta edat i les necessitats que això implica. Com ja s'ha explicat, el fet de ser mare, i especialment amb menors a càrrec, complica l'accés i el manteniment de l'habitatge a les dones. Hi ha propietaris que no volen llogar el seu pis a una dona mare, i molt manco quan els seus infants són petits, per diverses raons; des del simple motiu de no voler infants per atribucions culturals —com el renou o la neteja—, fins a arguments que es basen en hipotètiques complicacions davant la necessitat de procedir a un (també hipotètic) desnonament.

Cal no oblidar que els rols de gènere amb què culturalment ens movem en societat assignen a la dona el paper de cuidadora i, per tant, és fàcil imaginar que, en un cas de separació, les dones seran les que quedin a càrrec dels infants. En aquest sentit, la responsabilitat de cura recau damunt elles, però els pares també en tenen responsabilitats; per exemple, amb les pensions,

seva mínima expressió. Però no sempre es compleixen els acords entorn de la custòdia i les pensions (les quals, cal dir, inclouen alimentació, però no habitatge) i sovint les mares han de sostenir i criar els infants sense cap mena de col·laboració per part dels pares.

“ *Sempre, o pràcticament sempre, [els fills i les filles] es queden amb elles; i no sols es queden amb elles, sinó que ells no se'n fan càrrec.*

No paguen manutenció o paguen un mes sí i cinc no... La manutenció és una cosa obligatòria i, si no et paguen, pots denunciar-ho; però en la part de cura dels menors, si tens visites o alguna cosa, això no és obligatori. És un dret, però no és una obligació. Amb la qual cosa si un pare ha d'ocupar-se dels nens un cap de setmana i la mare té previst anar a fer feina aquest cap de setmana i el pare no es presenta, ella no pot fer res. S'ha de quedar amb els nens i perd la feina. No pots anar a la policia a denunciar-ho. Està tot relacionat al fet que la dona hagi de cuidar els nens.

Elles es queden amb els menors, però clar, fan feina i tenen fills i filles petites... Com ho fan? [...] Al final, estem generant un context en què les dones es queden amb els menors i estan limitades perquè han de fer-se'n càrrec, i en moltes ocasions ens trobem que l'altra part no s'ha preocupat i que la pensió no arriba quan li ha d'arribar...

” *Quan tenen visites amb el pare; malament, perquè elles viuen malament el fet que els fills hagin d'anar amb un maltractador, i moltes vegades no tenen el suport per part de pare, ni tan sols la part proporcional que els toca.*

Així, és definitivament destacable que la maternitat és un factor que interrelaciona amb el fet de ser una dona i trobar-se en una situació d'exclusió residencial. Una vegada més, cal recordar la mena de territori en què vivim, de què s'hi treballa, i quin és l'accés a l'habitatge.

COORDINACIÓ DE LES ENTITATS I ADMINISTRACIONS PÚBLIQUES

Com ja s'ha apuntat, les necessitats i particularitats amb les quals conviuen les dones que estan en situació d'exclusió residencial apel·len a diferents àmbits i presenten múltiples característiques, i la seva atenció es du a terme des de diferents instàncies (sistema sanitari, serveis socials, serveis especialitzats, estrangeria, etc.). D'aquesta manera, és necessari parlar de la coordinació i el treball en xarxa que es realitza des de les entitats i les administracions públiques.

El conjunt de professionals entrevistats considera que la coordinació és imprescindible per tal de poder donar una resposta integral a les necessitats del col·lectiu. La coordinació es du a terme tant amb els equips de treball de la mateixa entitat o administració, com també amb altres institucions o recursos externs. Durant les entrevistes s'ha fet referència a la coordinació amb els serveis de la xarxa d'inclusió de l'IMAS, els serveis especialitzats en violència de gènere i masclista, amb els cossos de seguretat, centres de salut i hospitals, i les unitats de conductes additives (UCA), entre d'altres.

Les fan [les coordinacions] treballadores socials, són les que duen el cas, diguéssim, i elles van connectant amb els recursos d'habitatge que pugui haver-hi. Pel que jo sé i he pogut veure, és SAM Famílies, SAM adults, Casal Ariadna...

El telèfon de coordinació està més orientat al que és informació, assessorament a professionals, fins i tot derivacions. Molts de professionals criden a coordinació, exposen un cas, i es fa un acompanyament.

L'instrument que més es menciona en el moment de parlar de la coordinació és la derivació. Aquesta esdevé una peça clau a l'hora d'accedir a la majoria de recursos de la xarxa d'inclusió de l'IMAS. És a dir, les dones han d'haver estat derivades per altres professionals abans de poder ser ateses des del recurs o programa en què es vulgui iniciar una intervenció a molts dels serveis.

Ve derivada de l'Equip d'Avaluació de la xarxa, en la qual existeix la figura d'una treballadora social, que tracta una mica de desxifrar i avaluar els recursos per a la situació de la persona.

En principi [l'accés al programa] sempre és per derivació d'altres serveis, serveis socials, serveis d'atenció primària, jutjats, servei de 24 hores...

Per porta no solen arribar, llevat que ja hagin estat aquí i nosaltres les hàgim de derivar als serveis socials o a posar una denúncia...

D'altra banda, la derivació és una estratègia de coordinació crucial a l'hora d'atendre problemàtiques concretes que s'escapen de les competències dels mateixos serveis. Així, el conjunt de professionals realitza la derivació de la dona al recurs que consideren que s'adequa a les seves necessitats específiques.

Depèn molt de les situacions de la dona en concret. Per exemple, es pot contactar amb serveis socials, amb el SAIVM o amb el CID. Es pot contactar amb recursos tipus Creu Roja, Càritas, etc. Hi ha vegades que no tenim més remei que dirigir la dona a recursos com Ca l'Ardiaca, l'EPASS [Equip de Primera Atenció de Serveis Socials], aquests tipus de recursos...

És veritat que les treballadores socials tenen moltíssim maneig sobre les alternatives i van derivant en funció del cas de la dona.

En aquest sentit, com a resultat de les connexions entre diferents dispositius i professionals tant del tercer sector com de les administracions públiques, el treball en xarxa té un paper fonamental en la intervenció de les dones en situació de sensellarisme i exclusió residencial. El conjunt de professionals afirma que el treball en xarxa és cabdal a l'hora d'intervenir sobre la multitud de casuístiques en què es troben les dones sense llar.

No obstant això, el conjunt de professionals manifesta que, en el moment de fer aquestes connexions i coordinacions, hi troba alguns impediments o complicacions. La principal problemàtica que s'assenyala és la manca de temps i les considerables tasques i responsabilitats que s'han d'assumir en el dia a dia laboral.

Hi podria haver més coordinació. Què passa? No és perquè no hi hagi una intenció de no voler fer coordinacions, però moltes vegades nosaltres, l'equip, anem sobrepassats i tots els recursos estan sobrepassats... Moltes vegades és anar apagant fums... Es fa, però potser més amb un contacte telefònic "tu fas això i jo faig allò", "t'enviaré un correu i t'explico"... I bé, sí, segons quins casos sí que requereixen fer una reunió, i se n'han

”
fet, però el dia a dia dels recursos és que estan saturats. Les coordinacions de xarxa són per WhatsApp, correus, telefonades... Es fa complicat...

Un altre element que es manifesta com a remarcable és la dificultat de comunicació i de compartir informació entre professionals de diferents àmbits d'intervenció. Un nombre important de les persones entrevistades opina que, entre determinats recursos i serveis, hi ha grans limitacions a l'hora de traspassar informació en referència a casos, especialment quan aquests presenten particularitats que s'escapen de les competències de la xarxa d'intervenció (per exemple, el sistema sanitari i hospitalari, estrangeria, etc.).

“
A nosaltres ens passava una cosa i és que, per exemple, una dona que tenia un brot psicòtic internava al centre psiquiàtric de Son Espases, per exemple... Nosaltres som els únics, en aquest cas, que podíem saber i que podíem acompanyar-la, però no teníem accés [referint-se a la informació de la dona] perquè no som família. Aquest bloqueig... Hi ha una deshumanització i una mala comprensió. A molta gent internada no la podem anar a veure, no li podem fer una visita, no pots parlar amb el treballador social dels centres de salut o de l'hospital, explicant-li el context d'aquesta persona, que l'ajudaria a fer un diagnòstic damunt la persona [...] tenim un problema molt greu en aquest sentit.

”
Pel que fa a l'organització de les entitats, el conjunt de professionals ha manifestat que, encara que esta al corrent de la gran part dels diferents recursos i serveis tant en l'àmbit d'atenció del sensellarisme com d'intervenció davant la violència de gènere i masclista, no els coneix de manera directa i no sap la tasca que desenvolupen de manera concreta. En aquest sentit, n'hi ha que han apuntat a la necessitat de generar espais de coneixement i transferència entre els diferents àmbits, per tal de garantir més treball en xarxa i una atenció més integral a les dones que atenen els programes.

“
La veritat que et diria que trobo a faltar un poc de coordinació, de conèixer-nos [...] No hi ha una sinergia de dir "som tal, treballem amb aquestes problemàtiques".

”
Sí que potser estaria bé fer feina en això [...] Ho parlàvem a la darrera reunió de poder plantejar fins i tot rebre algun tipus de formació, conèixer més bé el tema dels protocols d'intervenció, de les maneres de comunicar-nos, etc.

Finalment, com ja s'ha mencionat, la derivació té un paper molt important en el moment d'abordar les diferents particularitats que envolten les dones en situació d'exclusió residencial i que tenen altres necessitats complexes (víctimes de violència masclista, salut mental, addiccions, etc.). En nombroses ocasions, el grup de professionals posa damunt la taula les complicacions que tenen en el moment de posar en relació i derivar aquestes dones a determinats serveis i recursos. Es produeix un rebot entre diferents serveis quan es troben amb el perfil de dona en situació d'exclusió residencial i sensellarisme i que, en la majoria d'ocasions, també és víctima de violència masclista i presenta altres factors com consum o salut mental. D'aquesta manera, es fa evident la necessitat d'una coordinació més efectiva i un procés d'homogeneïtzació dels criteris de valoració quant als perfils d'aquestes dones. A més, d'aquesta manera, es podrà minvar les possibilitats de revictimització de les dones, que en considerables ocasions el conjunt de professionals ha assenyalat.

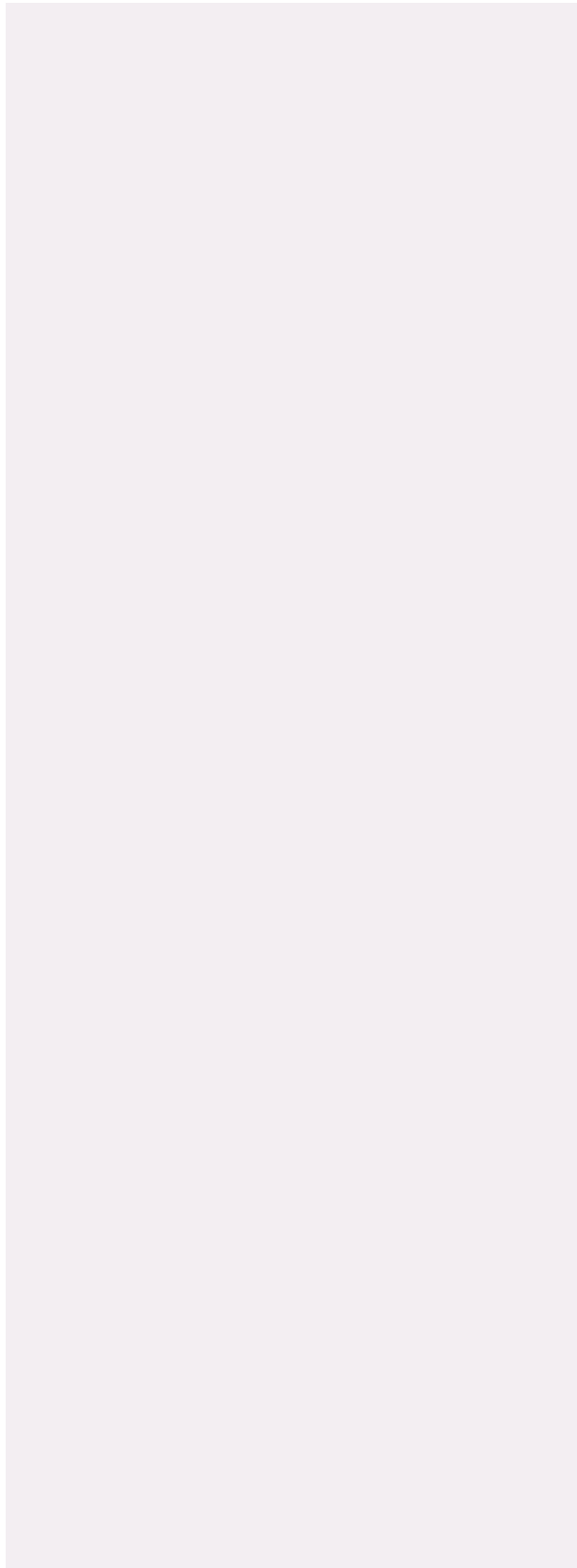
En l'intent de fer una intervenció integral, un dels elements de què s'ha parlat amb el grup de professionals és el dels protocols d'intervenció i atenció tant interns com externs al servei o recurs. En aquest sentit, les persones professionals fan referència que es treballa amb protocols de caràcter general, en la majoria d'ocasions, centrats, una vegada més, en la derivació de les dones a altres programes que puguin donar atenció a les problemàtiques que surten de l'objecte específic de l'entitat. Davant això, el conjunt de professionals considera que seria necessari implantar protocols homogenis per als recursos i serveis i que siguin específics i especialitzats en relació amb la multitud de situacions i necessitats que es troba quan atén aquestes dones. Apunta, també, la necessitat d'introduir la perspectiva de gènere als recursos ja existents per tal de garantir una normalització dels seus processos.

“
No hi ha un protocol obligatori de fer tal, tal i tal. Tu has d'oferir-li tot el que sàpigues de la cartera de serveis a la qual aquesta dona té dret assistir i acompanyar tot el que ella vulgui...

”
Ara havíem de firmar un nou contracte i es va fer tot un nou protocol. Ja en teníem un, però s'ha millorat. És un tema que tractem, tothom està sensibilitzat i sabem com hem d'actuar. Però és un procés supercomplex, perquè en cada dona és una situació molt diferent, i és un protocol molt general perquè no se'ns escapi res pel que fa a l'ètica.

”

I de funcions, que cadascú sàpiga bé com ha d'actuar amb aquestes situacions i com els han d'acompanyar i de quina manera i amb quina mirada, i no caure a vegades en certs judicis.

OBSTACLES A LA INTERVENCIÓ

Amb freqüència, el grup de professionals que treballa la violència masclista, el sensellarisme i altres formes d'exclusió residencial i d'exclusió social es troba amb una sèrie d'obstacles en la seva intervenció, cosa que dificulta una bona sortida o fins i tot atenció per a les persones que atenen. Aquestes barreres tenen naturaleses diferents: algunes són estructurals i culturals; però d'altres, radiquen en una mala praxi del sistema d'atenció i, per tant, incidir-hi i tractar de reparar-les és possible.

Una barrera important que hem d'assenyalar, en primer lloc, és la violència contra les dones, la que han sofert i la que continuen sofrint, com un factor que afecta la seva recuperació. En la vida de les dones, lluitar contra la violència és un procés que no totes poden fer de la mateixa manera. No és el mateix el context en què lluita una dona amb totes les necessitats bàsiques cobertes que les que no les té, i això és irrefutable i s'ha de tenir en compte vers la intervenció. Quan afegeixes factors de vulnerabilitat, com per exemple una irregularitat administrativa, un desconeixement de l'idioma, una situació de sense llar... És comprensible que el procés de denúncia i separació de l'agressor no sigui el camí prioritari, ja que pesen altres problemàtiques i a vegades ho fan per damunt de la violència masclista. Recordem, a més, la dependència cap a la parella de què parlàvem abans. I no podem oblidar la socialització en la violència: si la vida d'una dona ha estat marcada per la violència (familiar i de parella), sortir d'aquest cercle, de la revictimització, no és, ni molt manco, senzill; i addueix raons socioculturals. La violència masclista trunca els processos vitals de les dones. Necessiten un procés de reparació i recuperació que és complex i que necessita temps, atenció psicològica i acompanyament social.

Si posen una denúncia, entren... Però a vegades pesa més la problemàtica que tenen que no la violència de gènere [...] Necessiten el procés de recuperació i moltes vegades es troben que tota la seva vida s'ha truncat o que eren totalment dependents de l'agressor... Moltes vegades han de començar de zero, saps?

La intervenció amb la dona —com que elles venen més danyades que els homes— es complica, perquè a part de tenir les seves circumstàncies relatives a l'exclusió severa i a l'exclusió residencial, venen marcades per totes aquestes violències.

Han estat víctimes, i això en el seu procés les marca. Moltes d'elles tenen diverses situacions de revictimització [...] que afecta totes les àrees; en la seva manera de relacionar-se, en què esperen dels altres, en la seva projecció de futur. Perquè han estat anys maltractades.

Una altra barrera molt important de la intervenció social amb dones víctimes de violència i en exclusió residencial i sensellarisme és la que constitueixen la salut mental i el consum; dues dimensions que amb molta freqüència entren en conflicte amb els criteris d'atenció dels recursos existents. La majoria d'aquests, a més de no tenir les eines i els recursos necessaris per atendre la salut mental i el consum de substàncies, exigeixen que, davant un diagnòstic de salut mental, un consum o patologies duals (consum i salut mental), hi hagi un compromís per part de la dona a fer-ne un seguiment. En si, aquest requisit podria arribar a ser positiu, perquè és un fet que les persones necessiten benestar psicològic, emocional i físic per pal·liar una problemàtica que suposa un fre a les seves vides (sigui violència, exclusió residencial, les dues realitats en conjunt o qualsevol problema que es pugui imaginar). Però també és cert que és difícil establir una seqüència en el consum i la salut mental quan s'imbrica la violència (masclista, però també la que constitueix trobar-se sense llar o en una situació amb condicions molt precàries): què comença, primer? És la violència que porta les dones a consumir? O el que les porta a un diagnòstic de salut mental? O és la salut mental la que porta a consumir, i el consum, a la violència? És difícil establir en quin punt acaba una realitat i comença l'altra. La qüestió és que, a hores d'ara, molts recursos exclouen les dones consumidores o amb diagnòstics de salut mental si no se sotmeten a tractament, i la realitat és que no totes les dones poden iniciar —i seguir— un tractament per consum o salut mental de la mateixa manera. És molt important, en aquest sentit, mencionar que aquesta qüestió és encara més complicada quan, de nou, s'afegeix el fet de tenir infants menors d'edat. A més, no sempre existeix un diagnòstic, però els grups professionals detecten quelcom que no està tipificat; per tant, no poden posar-li nom, i si no ho poden fer, sovint tampoc no podran tractar-ho des de la intervenció.

Hi ha vegades que no hi ha diagnòstic concret, però sí que hi ha un mal. Les persones que estan en aquest procés tenen una sèrie de característiques i quan interactuen i treballen amb elles t'adones que hi ha alguna cosa... I

”
és el desgast produït per tot això, i no li saps posar nom perquè no és patològic, no és... Però sí, te n'adones, ho veus.

D'altra banda, no podem parlar d'obstacles a la intervenció social amb les dones sense mencionar una altra de les barreres més importants: les dificultats en matèria de recursos residencials. El fet que les entitats no disposin de recursos residencials suficients per atendre les dones víctimes de violència masclista o en situació de sensellarisme i d'exclusió residencial, pot fer que s'incorri en una no cobertura d'atenció i en una sobresaturació del sistema. Segons els testimonis de les persones entrevistades, institucionalitzar les dones esdevé, en la mesura que es pot, el darrer recurs (sobretot si el recurs passa per espais mixts) per les implicacions psicològiques que poden influir —especialment, com també s'ha mencionat abans en aquest informe, si les dones tenen infants menors— i, abans d'optar pel recurs d'acollida, se cerquen totes les alternatives existents. Però les alternatives no són abundants ni tampoc senzilles. A més, algunes entitats reflecteixen que sovint no és gens fàcil que propietaris i propietàries de pisos i cases lloguin fundacions i entitats socials (que, a més, no compten sempre amb recursos econòmics tan alts com els que marca el mercat d'habitatge balear), ni tampoc que els veïnats acceptin aquestes persones que venen amb un pes tan carregat.

“
Abans d'entrar al pis, se li cerquen alternatives... Se cerquen tots els recursos, però estan saturats, i aquí hi ha el problema.

”
Si una dona no té més remei que passar per un recurs d'acolliment, doncs, evidentment, que ho faci. Però si hi ha alternatives, és millor no fer-la passar per un procés que en realitat té un punt que pot ser un estrès o pot comportar un trauma en certs casos de persones.

Per un altre costat, una qüestió també molt rellevant: la rigidesa burocràtica que no s'ajusta a la vida de les persones. És molt comú que existeixin normes, instruccions, guies, lleis, protocols i altres eines burocràtiques que són importants en instrument legal i d'actuació, però que es troben desfasats actualment. Un clar exemple de desajustament entre la burocràcia i la vida real és el que constitueixen les ajudes públiques, com s'assenyalava abans: aquí, a les Balears, les rendes mínimes no pal·lien el problema d'accés a habitatge, perquè el mercat,

ferotge, no està a l'abast de les persones més vulnerables fins i tot quan compten amb ajudes. A més, és molt comú que aquestes ajudes arribin mesos després d'haver-les sol·licitat. La demora i la complexitat dels procediments per demanar certes ajudes o, fins i tot, justificar-les, genera que algunes persones no puguin donar sortida a les seves necessitats bàsiques de cada dia i que, per tant, es mantinguin en situació d'exclusió o fins i tot hi acabin. Si en això li afegim possibles situacions administratives irregulars o dificultats amb l'empadronament, s'aprofundeix la problemàtica perquè aquestes persones no tenen els drets civils garantits i no poden ni tan sols sol·licitar les ajudes. A més, sovint, els recursos són municipals i, per tant, s'atenen les persones que resideixen al municipi, però no a un altre... I si molts recursos estan a Palma, què passa amb les dones que no viuen a la Part Forana?

“
El problema amb les dones en situació irregular és que nosaltres atenem dones que viuen a Palma, encara que no estiguin empadronades aquí, encara que estiguin en situació irregular o encara que dormin al carrer, és igual. Però han de viure a Palma.

”
Han d'estar, com a mínim, dos mesos empadronades. Ens arriba molta immigració que, clar, no està empadronada... Llavors arriba aquí i ha de passar a un centre de refugiats.

Un obstacle detectat de manera molt important en les intervencions amb les dones és la problemàtica d'habitatge, ja que molts recursos estan saturats i no tenen moviment de persones perquè aquestes no poden tenir una integració en el mercat de l'habitatge i, per tant, romanen en els recursos. Hi ha, doncs, una saturació i sobreocupació de persones que no necessitarien el recurs especialitzat, però que hi han de romandre perquè no tenen on més anar. A més a més, en el cas de l'atenció a les violències, moltes dones necessiten un recurs públic pels preus de l'habitatge al territori, actualment. Hi ha un impressionant desajustament entre la intervenció —que en principi podria haver-se completat satisfactòriament— i la vida real en què les dones no poden accedir a habitatge en condicions que ho permetin —no només accedir-hi, sinó també mantenir-ho. I una altra qüestió interessant en aquest sentit és que hi ha recursos amb unes condicions per accedir a l'atenció que sovint esdevenen molt difícils de demostrar. I un cas que és prou rellevant en aquest informe és el que constitueixen els recursos

per a dones víctimes de violència, que han quedat en una situació d'exclusió residencial per aquesta violència perquè no sempre és senzill demostrar quan va començar una cosa i quan va acabar.

El que a vegades se sol complicar és això... És si aquesta situació està derivada, connectada o no i de quina manera, amb la falta d'allotjament. No? Perquè hi ha dones que potser han sofert una situació de violència, no sé, el 2008; difícilment, encara que pot ser que sí, però difícilment res que no sigui d'allotjament actual estarà vinculat amb aquesta situació de violència [de fa tants d'anys].

Finalment, cal apuntar uns aspectes que són importants i que tenen a veure amb les reticències a rebre atenció per part de les dones, unes reticències que es comprenen més bé si tenim en compte que moltes vegades les dones han de repetir la seva història, una història contada moltes vegades i, malauradament, no solucionada. Això es relaciona, alhora, amb un esgotament burocràtic (desajustat, recordem) i amb una desconfiança cap a les institucions, els serveis i les persones que intervenen, perquè quan de manera repetida no es troba solució a la problemàtica (una problemàtica que és complexa i necessita una intervenció multidisciplinària), es pot caure en un rebuig cap a la institució i l'administració pública. D'altra banda, no és generalitzat, però sí que hi ha algunes qüestions relatives a la violència institucional que passen per actituds estigmatitzants i basades en prejudicis i racisme. El problema, com indiquen moltes persones treballadores en les entitats que s'han entrevistat, és que en lloc de donar protagonisme la persona i adaptar-hi els serveis, la intervenció sol ser a l'inrevés: és la persona la que s'adapta als serveis.

Altres casos no, no volen saber res. També pot ser per l'estigma de no voler contar molt la vida i el que li ha passat a un estrany.

En el cas de les dones víctimes, consideren que els recursos tal vegada no tenen una coordinació tan ràpida com els agradaria i que, fins i tot, moltes vegades les dones han de contar sempre el mateix, les mateixes històries diverses vegades....

Jo crec que pel fet de la institucionalització —que aquestes dones són acollides per la institució— al final hi ha vegades en les quals no són del tot clares amb les professionals»

És que no és ni un any ni dos, tal vegada són deu anys. Encara que tu [com a professional] diguis “escolta'm, jo soc la professional i jo et diré que pots fer això...”, és que potser no s'ho creuen, fa tant d'anys... És una feina tan complicada... Costa, costa molt.

Amb tot, el que manquen són recursos per atendre la interseccionalitat, en la comprensió que les dones que necessiten atenció no la necessiten per una sola raó, sinó que en les seves vides interseccionen diferents realitats que les col·loquen en diferents estadis de vulnerabilitat. Una dona víctima de violència masclista té altres problemàtiques que incideixen en qui és, com es desenvolupa i com pot fer front per tirar endavant; i com més factors de vulnerabilitat s'hi sumen, més necessària es fa la intervenció des de la perspectiva interseccional.

Són casos en els quals són necessaris altres recursos i durant més temps per poder treballar amb la dona; i aquí és on, sobretot en l'àmbit de la nostra intervenció, ens veiem limitats en el procés amb elles. Anem fent, però no hi ha cap recurs que aculli de manera global totes aquestes situacions...

Conclusions

I PROPOSTES DE MILLORA

A partir del que hem pogut conèixer de les experiències i del dia a dia professional de les persones que treballen en l'àmbit de les violències masclistes i del sensellarisme i altres formes d'exclusió residencial, podem ressaltar, a manera de conclusions, algunes qüestions que són evidents.

S'ha detectat una clara relació entre factors de desprotecció desencadenants, intersecció de diferents eixos de desigualtat i conseqüències en els processos de recuperació i reinserció de les persones implicades. En primer lloc, en aquesta primera fase de l'estudi es pot concloure que hi ha quatre factors principals de desprotecció que duen les dones a viure **la triple invisibilitat**: la trajectòria migratòria, les vivències entorn de la violència, la institucionalització en la infància i la manca de capital social.

Primerament, passar per un procés migratori està molt relacionat amb el fet de viure situacions d'exclusió residencial. Les dones migrants es veuen abocades a una situació de marginalitat i de vulnerabilitat extrema que, a causa de la llei d'estrangeria i la seva incapacitat de regular-ne la situació civil, han de desplegar totes les estratègies de supervivència possibles —que molts cops implica la prostitució o el treball d'interne sense garantia de drets laborals. Aquestes estratègies porten implícita la possibilitat de viure situacions de violència masclista.

A més, independentment de la nacionalitat, un clar condicionant que pot dur les dones a situacions d'exclusió residencial i de sensellarisme és el fet d'haver viscut violència al llarg de la seva vida. Es generen unes dependències cap als homes, parelles o exparelles o qualsevol altra relació (que sovint implica violència) que són des d'econòmiques fins a emocionals, difícilment homologables en el cas dels homes. Són dones que, de manera general, han acabat normalitzant el maltractament i l'abús cap a elles i es relacionen d'aquesta manera amb els homes del seu voltant. En aquests casos destaquen la violència psicològica i els abusos sexuals en la infància. De fet, aquest factor està relacionat amb el fet d'haver passat per processos d'institucionalització durant la seva infància; un altre dels elements clau per entendre la invisibilitat de la dona en qüestions de sensellarisme i exclusió residencial, especialment entre les dones que no són estrangeres. Es detecta que una institucionalització en la infància que sigui prolongada i que no trobi una sortida pot conduir a que el procés es cronifiqui.

Finalment, tots aquests condicionants presenten una característica comuna: la manca de capital social i xarxa; el quart factor que explica el fenomen estudiat en femení. El capital social, com hem vist, esdevé el gran recurs per a les dones per evitar l'exclusió residencial i el sensellarisme. No tenir una xarxa prou forta per esmortir la caiguda de les dones sense llar equival a haver de fer ús dels recursos d'emergència; uns recursos insuficients, masculinitzats i poc adaptats a les necessitats de les dones.

A partir d'aquests factors, les dones no presenten una única dificultat. En un principi, en aquest estudi s'havia proposat l'objectiu d'estudiar la intersecció entre les violències masclistes i l'exclusió residencial. No obstant això, després de tota l'anàlisi, hi hem d'afegir la patologia dual, el consum actiu i els malestars mentals, com un altre eix present de manera molt significativa entre les dones que viuen aquesta problemàtica. D'acord am aquest punt de partida, la intervenció social

que es du a terme en aquest moment, marcat per una limitació dels recursos assistencials que atenguin la interseccionalitat, fa que elles hagin de desplegar estratègies de supervivència individuals i als marges.

El sensellarisme i l'exclusió residencial en les dones és un fet clarament invisibilitzat, que es dona en formats que sovint són imperceptibles per a l'administració pública i el tercer sector, els quals s'encarreguen generalment de l'atenció a la problemàtica des d'una perspectiva d'emergència. Les diferents formes de violència, discriminació i desigualtat que pateixen les dones en situació de sense llar i d'exclusió residencial estan ocultes i, per tant, és molt difícil incidir-hi perquè no es coneixen. Aquest desconeixement molts cops també genera una incongruència entre les polítiques públiques que es despleguen i la realitat social d'on volen incidir. Aquest estudi ha manifestat com les ajudes econòmiques —en casos d'exclusió social i, concretament, en el cas de l'exclusió residencial— reclamen una certa immediatesa. Aquestes ajudes es demoren mesos en el temps per ser concedides, i no resulten una sortida o un factor de protecció. Altres tipus de mesures, com les decisions judicials que s'han comentat en processos de separació, no són reals ni efectives si no hi ha una garantia que en pugui fer factible la mesura. Aquesta igualtat formal no és real quan no s'assegura que la dona pugui posar el seu nom al contracte o que no se li doni una alternativa d'habitatge quan ella no pugui mantenir la casa familiar.

Certament, aquest estudi pretén ser una primera passa en l'estudi d'una realitat molt complexa que esdevé múltiples impactes i té diverses manifestacions. És també significativament complexa pel fet que ocorre, en nombroses ocasions, a l'esfera privada i des dels marges. No obstant això, no exclou la responsabilitat pública de protecció efectiva cap aquestes dones enfront de les violències masclistes. S'ha de posar l'accent que aquestes dones no accedeixen al circuit habitual dels serveis i recursos especialitzats, bé perquè presenten motius d'exclusió, bé per la saturació o bé per la complexitat de la seva situació. Es detecta, també, una absència de perspectiva de gènere i d'interseccionalitat en l'atenció a aquestes dones des d'altres serveis, especialment d'urgències o emergències en referència als cossos de seguretat, hospitals, etc.; però també judicials, pel gran estigma que recau damunt elles. Ens referim al fet que quan aquestes dones pateixen una violència masclista o de gènere, les seves altres realitats que poden ser de consum o de malestars mentals passen per damunt i no reben un tracte normalitzat per part d'aquests serveis. Cal parlar, doncs, també de la seguretat d'aquestes dones i de com les barreres detectades a la intervenció amb elles suposen —totalment i absolutament— factors de desprotecció.

Aquesta realitat es fa encara més complexa quan parlem de mares. És, de fet, un altre eix que aquest estudi ha manifestat com a clau en la intervenció amb elles, però també en les estratègies que es veuen obligades a desplegar per falta d'altres opcions i per la discriminació tan gran que pateixen. El fet de tenir infants implica un impacte emocional que es dona de maneres diferents en homes i en dones: per a elles, la maternitat és un tema sempre present perquè, generalment, són les dones qui s'encarreguen de la cura. Relacionat amb l'exclusió residencial i el sensellarisme, en moltes ocasions és incompatible el fet de trobar-se sense llar o en una situació greu de violència amb la criança dels infants, especialment quan són menors, i incorren pèrdues de custòdia temporals o permanents. A això, s'han

d'afegir, a més, que els estereotips i prejudicis de «mala mare» recauen damunt elles, però l'imaginari del «mal pare» (que sovint no compleix amb els acords respecte a les pensions i les visites) no és tan freqüent ni tan sentenciador.

A propòsit d'això, centrant-nos en l'objecte d'estudi d'aquesta recerca, la principal conclusió és que existeix, clarament, una relació entre la violència i l'exclusió residencial, un camí que és bidireccional: aquestes vivències entorn de la violència empenyen les dones a abandonar la seva llar per supervivència; però també pot ser un detonant de la violència el fet d'estar en una situació d'exclusió residencial. Però encara més important és que la situació actual d'habitatge a Mallorca s'ha convertit en la principal barrera a la intervenció i recuperació per les dones que han viscut violències masclistes, i esdevé el detonant principal per haver de necessitar recursos especialitzats. La manca d'accés a l'habitatge causa que les dones no puguin fer un procés de recuperació normalitzat enfront de les violències viscudes per por a perdre o per no tenir coberta la necessitat bàsica de tenir una llar. Això força moltes dones que, fins i tot un cop que han reconegut la violència que pateixen, hagin de quedar amb l'agressor. No només això; la situació insostenible —generada en gran part per l'especulació existent al voltant de l'habitatge a Mallorca— ocasiona una saturació dels serveis públics: les dones (i totes les persones en general) superen els processos amb èxit, però no acaben de fer una sortida dels recursos per falta d'habitatge. Si l'accés i el manteniment de l'habitatge estigués garantit, gran part dels problemes que tenen les víctimes de violència masclista i de gènere i les persones en situació de sensellarisme i d'exclusió residencial haurien estat resolts.

Amb l'objectiu de donar una mica de llum a la matèria tractada en aquesta recerca, a través de la identificació dels suggeriments del grup de professionals que s'ha entrevistat i mitjançant l'anàlisi de les dimensions estudiades, es presenten un conjunt de propostes de millora de cap a on s'hauria d'orientar i encaminar el paradigma, l'abordatge i l'atenció del col·lectiu de dones en situació d'exclusió residencial i sensellarisme.

En aquest sentit, resulta imperativa la necessitat que el sensellarisme i l'exclusió residencial en general i l'atenció cap a les dones en aquesta situació en específic, entri en les agendes polítiques. Els esforços han de dirigir-se al fet que el sensellarisme femení i les seves complexitats entrin a debat en els executius governamentals i es prenguin decisions per al disseny de polítiques d'acció social en els diferents àmbits de l'administració (estatal, autonòmica i local) a partir de la innovació social. La clau està en el fet que aquesta voluntat política es transformi en una posada en marxa de polítiques socials de caràcter transversal, basades sobre un coneixement fonamentat de la situació, en què es desenvolupin accions interconnectades i relacionades amb totes les àrees que convergeixen en la situació d'exclusió social i residencial de les dones: habitatge, mercat laboral, migració, salut, violència, família, etc.

En aquesta perspectiva interseccional —al·ludida tantes vegades al llarg de l'informe a causa de la seva importància— ens trobem l'assumpte de l'habitatge com a principal factor de risc i d'exclusió de les dones que estan en situació d'exclusió residencial i sensellarisme. Entre altres proposicions, és imprescindible la implementació de polítiques encaminades a la provisió d'un habitatge a curt i llarg termini; a la intervenció sobre el cost d'habitatge perquè aquest sigui assumible i ajustat a la realitat socioeconòmica de la ciutadania; i a normatives

relacionades amb la promoció del lloguer social, entre altres mesures. Garantir, en definitiva, el dret a l'habitatge, reconegut a l'ordenament jurídic de l'estat espanyol. D'aquesta manera, entendre el sensellarisme com una circumstància derivada de l'absència d'un habitatge és necessari per redefinir i conèixer de manera integral la problemàtica.

Una dimensió de la qual s'ha de fer un replantejament en la manera de fer és la que té a veure amb l'adaptació dels recursos des d'una perspectiva centrada en la dignitat de la persona i tenint en compte la perspectiva de gènere i interseccional. És necessari posar damunt la taula noves maneres d'intervenció que no només respectin les condicions humanes de les persones que són ateses, sinó que també vetllin per les necessitats del col·lectiu de dones en situació de sensellarisme i d'exclusió residencial. Així, la clau resideix en crear protocols d'atenció i intervenció adaptats a les diferents casuístiques i demandes de les dones i dels recursos plantejats com a espais més segurs i adaptats per a elles. La coordinació és també essencial per poder evitar la cronificació de situacions de vulnerabilitat, així com per evitar la revictimització de les dones que es deriven a un i a altre servei en funció de la predominança de cada eix de desigualtat que es detecti. A més, s'ha de tenir en compte la importància de la intervenció des d'un marc preventiu, centrat en l'atenció primerenca, anticipant i donant atenció intensiva a possibles situacions de sensellarisme i d'exclusió residencial que puguin cronificar-se en el temps. Tot això, acompanyat per la incorporació de formacions aplicades en matèria feminista i des de la perspectiva de gènere per a tècnics i professionals, sense oblidar el conjunt de responsables polítics que treballen en la matèria per tal que puguin donar les eines per abordar les situacions de les dones des d'una visió integral.

No podem oblidar remarcar aquí la feina del conjunt de professionals, que és fonamental i que són qui estan presents dia a dia en la primera línia d'actuació. Tota millora i tota política que es desplegui hauria d'escoltar més les persones professionals per dissenyar els circuits i serveis d'atenció, ja que moltes vegades són els qui tenen el coneixement i la informació. Tenir una cura d'aquestes persones que treballen constantment en contextos de violència, precarietat, exclusió i marginalitat és així mateix imprescindible, perquè aquestes persones manifesten també qüestions de salut mental relacionades amb la tasca que desenvolupen. El que manca, una vegada més, és posar al servei de les persones professionals eines, recursos, instruments i guies pràctiques que siguin realistes, accessibles i, sobretot, interseccionals; que s'ajustin a la vida tal com es presenta. Això ajudaria molt les dones ateses i també qui presta l'atenció: és un fet que manifesten en moltíssimes ocasions, el de trobar-se en un punt de burnout o de desgast professional.

Cal afegir, a manera de conclusió, que una segona fase ens ajudarà a definir més bé i amb més detall les propostes de millora. Aquesta segona part pretén comptar amb les històries de vida de les dones de les quals parla aquesta recerca, amb l'objectiu de construir unes propostes integrals i que tinguin en compte la veu de les protagonistes.

Bibliografia

Agulles Martos, J.M. (2019)

Las personas sin hogar y exclusión residencial

¿hacia un cambio de paradigma?

Cuadernos de Trabajo Social, 32(2), 265-275.

Alonso, A., Palacios, J. i Iniesta, A. (2020)

Mujeres sin hogar en España

Narrativas sobre género, vulnerabilidad social y efectos del entramado asistencial

OBETS. Revista de Ciencias Sociales, 15(2), 375-404.

Asamblea General de les Nacions Unides (1994)

Declaración sobre la eliminación de la violencia contra la mujer

Resolución de la Asamblea General 48/104 del 20 de diciembre de 1993.

Distr. GENERAL A/RES/48/104.

Avramov, D. (1995)

Homelessness in the European Union:

social and legal context of housing exclusion in the 1990s

Fourth research report of the European Observatory on Homelessness.

Brussel·les: FEANTSA. ISBN: 9075529015.

Bachiller, S. (2021)

COVID-19 y personas en situación de calle en CABA:

viejos y nuevos desafíos para las políticas públicas

Ciudadanías. Revista de Políticas Sociales Urbanas, (8), 1-19.

Boletín Oficial del Estado [BOE] (2014, 6 de juny)

Instrumento de ratificación del Convenio del Consejo de Europa

sobre prevención y lucha contra la violencia contra la mujer y la violencia doméstica

hecho en Estambul el 11 de mayo de 2011.

Núm. 137, 42946-42976.

Boletín Oficial del Estado [BOE] (2004, 29 de desembre)

Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de

Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género

Núm. 313, 1-53.

Boletín Oficial del Congreso de los Diputados (2022, 18 de febrer)

Proyecto de Ley por el Derecho a la Vivienda

Serie A Núm. 89-1, 1-43.

Bove, E. (2019)

El uso de la propiedad.

Revista Crítica Urbana, (4), 4-8.

Butlletí Oficial de les Illes Balears [BOIB] (2016, 4 d'agost) Llei 11/2016, de 28 de juliol,

d'igualtat de dones i homes

Núm. 99, 24390-24424.

Carbonero, M.A., i Abril, D. (coords.) (2020)

Primers Impactes de la Covid-19 a la societat de les Illes Balears

Palma: Universitat de les Illes Balears.

Carbonero, M.A. i Thomàs, C. (2021)

Essencials, però sobrecarregades

Impactes desiguals de la pandèmia en la vida de les dones a Balears

Observatori Social de les Illes Balears [OSIB-UIB].

Palma: Edicions Talaiots.

Castaño, I. i Pozo, R. (2016)

Violències de gènere en dones sense sostre:

trajectòries de vida i d'envelliment

A Anuari de l'envelliment: Illes Balears 2016, (pp. 483-496).

Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES), Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques, Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal i Universitat de les Illes Balears. ISSN: 2174-7997.

Consejo General del Poder Judicial [CGPJ] (2021)

Datos sobre el efecto de la crisis en órganos judiciales

Anual 2021. Datos penales, civiles y laborales.

Efecto de la Crisis en los órganos judiciales.

Consejo General del Poder Judicial [CGPJ] (2022)

Datos sobre el efecto de la crisis en órganos judiciales

Tercer Trimestre 2022. Datos penales, civiles y laborales.

Efecto de la Crisis en los órganos judiciales.

De Inés, A., Guzmán, G., Verdaguer, M, i Contreras, M. (2019) Diagnosi 2019

El sensellarisme a Barcelona

Evolució i joves en situació de sensellarisme
Barcelona: Xarxa d'Atenció a Persones Sense Llar.

Domínguez-Pérez, M., Leal-Maldonado, J., i Barañano-Cid, M. (2021)

Vivienda, transformaciones urbanas y desigualdad socioespacial en las grandes ciudades españolas

Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales, Vol. LIII, 5-12. ISSN(P): 2697-231X; ISSN(E): 2697-2328.

Fabra Garcés, L.A., Salvador Figueras, M. i Gargallo Valero, P. (2021)

Estadística regional inmobiliaria

Anuario 2021. Centro de Proceso Estadístico del Colegio de Registradores de la Propiedad, Bienes Muebles y Mercantiles de España. ISSN: 1888-8739.

FEANTSA (2012)

On the way home?

FEANTSA monitoring report on homelessness and homeless policies in Europe.

Fernández Evangelista, G. (2015)

El acceso a la vivienda social de las personas sin hogar

Estudio de casos: Alemania, España, Finlandia y Reino Unido, vol. 1
[tesis doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona].

Fernández Maíllo, G. (coord.) (2019)

VIII Informe sobre exclusión y desarrollo social en España

Fundación FOESSA i Càritas Española Editores (Ed.). ISBN: 978-84-8440-772-0.

Gabarre de Sus, M. (2019)

Tocar fondo:

La mano invisible detrás de la subida del alquiler

Madrid: Traficantes de Sueños. ISBN: 978-84-120478-6-8.

Gámez, T. (2018)

Personas sin hogar

Un análisis de género del sinhogarismo

Málaga: UMA Editorial. ISBN-10: 8497478339/ISBN-13: 978-8497478335.

Gobierno Vasco (2018)

Estrategia vasca para personas sin hogar 2018-2021

Departamento de Empleo y Políticas Sociales.

Grau Casajust, A. (2019)

Luchas por el derecho a la vivienda:

reivindicaciones y alternativas contra la mercantilización

En Maria Antònia Carbonero i Fernanda Caro Blanco, Redes de solidaridad para la inclusión social en España. ¿Hacia un cambio de paradigma? (pp. 99-116). Palma: Universitat de les Illes Balears. ISBN: 9788483844182.

Harvey, D. (2008)

El neoliberalismo como destrucción creativa

Apuntes del CENES, 27(45). Universitat Pedagògica i Tecnològica de Colòmbia.

Herrero, I. (2003)

Mujeres sin hogar y violencia de género

La triple invisibilidad

Cuadernos de Trabajo Social, 16, 265-268.

Índice de Alquiler de Vivienda (2021)

Sistema Estatal de Referencia del precio del Alquiler de Vivienda

Explotación estadística de fuentes tributarias. Ministerio de Transportes, Movilidad y Agenda Urbana.

Instituto Nacional de Estadística [INE] (2013a)

Viviendas principales según régimen de

tenencia por edad media del hogar

Censos de Población y Viviendas 2011. Viviendas.

Instituto Nacional de Estadística [INE] (2013b)

Viviendas según tipo de vivienda y año de

construcción (agregado) del edificio

Censos de Población y Viviendas 2011. Viviendas.

Instituto Nacional de Estadística [INE] (2021a)
Hogares que sufren determinados problemas en la vivienda y su entorno por comunidades autónomas

Encuesta de Condiciones de Vida. Vivienda. Resultados por comunidades autónomas.

Instituto Nacional de Estadística [INE] (2021b)
Población que vive en hogares con determinadas deficiencias en la vivienda

Encuesta de Condiciones de Vida. Indicadores de calidad de vida. Condiciones materiales. Resultados por comunidades autónomas.

Instituto Nacional de Estadística [INE] (2022a)
Encuesta a las Personas Sin Hogar 2022
Subdirección General de Estadísticas Sociales Sectoriales.

Instituto Nacional de Estadística [INE] (2022b)
Hogares por régimen de tenencia de la vivienda y comunidades autónomas

Encuesta de Condiciones de Vida. Vivienda. Resultados por comunidades autónomas.

Instituto Nacional de Estadística [INE] (2022c)
Población con falta de espacio en la vivienda
Encuesta de Condiciones de Vida. Indicadores de calidad de vida. Condiciones materiales. Resultados por comunidades autónomas.

Instituto Nacional de Estadística [INE] (2022d)
Población con gasto elevado en vivienda
Encuesta de Condiciones de Vida. Indicadores de calidad de vida. Condiciones materiales. Resultados por comunidades autónomas.

Leache, P. A., i Damonti, P. (2020)
Las situaciones de exclusión social como factor de vulnerabilidad a la violencia de género en la pareja:
Desigualdades estructurales y relaciones de poder de género
EMPIRIA. Revista de Metodología de las Ciencias Sociales, (48), 205-230.

Llano, J.C. (dir.), Alguacil, A., Díaz, E., Jiménez, N., Quiroga, D. (2021)
El estado de la pobreza
Seguimiento del Indicador de pobreza y exclusión social en España 2008-2020
European Anti Poverty Network [EAPN]. Secretaría técnica.

Lluch Cerdà, M. E., i Salvà Serra, G. (2019)
Les xifres en el III Recompte de persones sense sostre de Mallorca
de persones en situació de carrer, 2019
Alimara: revista de treball social, (60), 7-24.

López Bermúdez, A. (2019a)
Sinhogarismo:
concepción y abordaje desde el punto de vista de las/los Trabajadoras/es sociales de Mallorca
Documentos de Trabajo Social DTS. Revista de trabajo social y acción social, 33-59.

López Bermúdez, A. (2019b)
Persones usuàries que pernocten als centres de la Xarxa d'Inclusió Social
Anàlisi del III recompte de persones sense sostre.
Alimara: revista de treball social, (60), 26-39.

López, A., i Díez, T. (2017)
Aproximación de la estadística a las ciencias sociales:
una mirada crítica
Revista Cubana de Educación Superior, 36(2), 148-156.

Maslow, A. (1943)
A theory of human motivation
Psychological Review, 50(4), 370-396.

Matulič, V. (2013)
Los procesos de exclusión social de las Personas Sin Hogar en la ciudad de Barcelona
Revista de Investigaciones En Intervención Social. Trabajo Social Global, (3), 3-27.

Matulič, M.V., De-Vicente, I., Boixadós, A., i Caïs, J. (2019)
Las mujeres sin hogar:
realidades ocultas de la exclusión social
Trabajo Social Global – Global Social Work, 9(16), 49-68

Matulič-Domandzic, M.V., Munté-Pascual, A., De-Vicente-Zueras, I., i Redondo-Sama, G. (2021) **Sinhogarismo en tiempos de confinamiento:** Vivencias profesionales y ciudadanas en la ciudad de Barcelona
Itinerarios De Trabajo Social, (1), 15–22.

McClintock, A. (1995) **Imperial Leather:** Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest
New York: Routledge.

Méndez Gutiérrez del Valle, R. (2021) **Financiarización urbana y burbuja del alquiler en España:** tendencias y contrastes en perspectiva multi-escalar
Documents d'Anàlisi Geogràfica, 67(3), 441-463.

Mies, M. (1986) **Patriarchy and Accumulation on a World Scale**
Women in the International Division of Labour
London i New York: Zed Books Ltd.

Murray, I., i Cañada, E. (2021) **La singularidad cultural como causa de la expansión del COVID-19 en España:** una respuesta
A #TourismPostCOVID19. Turistificación confinada (pp. 88-97). Barcelona: Alba Sud Editorial.

Observatori del Treball (2022) **Estadístiques mensuals Any 2022**
Estadístiques mensuals Illes Balears.
Servei d'Ocupació de les Illes Balears (SOIB).

ONU Mujeres (2018) **Hacer las promesas realidad:** La igualdad de género en la agenda 2030 para el desarrollo sostenible
ISBN: 978-1-63214-111-8.

ONU Mujeres (2020) **Igualdad de Género**
A 25 años de Beijing: los derechos de las mujeres bajo la lupa
Sección de Investigación y Datos de ONU Mujeres.
ISBN: 978-92-1-004992-4.

Penya i Guilarte, M. i Maranillo-Castillo, L. (2022) **Invisibles, vulnerables, pero resilientes:** Mujeres migrantes en situación de sinhogarismo y estrategias de supervivencia femeninas
Feminismo/s, (40), 305-335.

Pérez de Madrid, A. (coord.) (2019) **Mujeres Invisibles**
Una mirada a las violencias y la exclusión.
AIRES. Asociación para la Inclusión Residencial y Social.

Podadera, P., Martín-Gambero, Á. R., García, A. i Lobato, J. (2020) **Pobreza y exclusión social en la unión europea**
Revista de Economía Mundial, (55), 143-164.

Puente, P. (2022) **El sinhogarismo desde una perspectiva de género**
Especial referencia a las experiencias de violencia a lo largo de la vida
Revista de derecho penal y criminología, 3ª Época, 27, 167-195.

RAIS Fundación (2015) **Muchas Preguntas Algunas respuestas**
Madrid: Observatorio Hatento.

Rodó-Zarate, M. (2021) **Interseccionalitat**
Desigualtats, llocs i emocions.
Manresa: Tigre de paper edicions.

Sales, A., i Guijarro, L. (2017) **Mujeres sin hogar:** la invisibilización de la exclusión residencial femenina
Barcelona Societat, 21, 1-8.

SIIS-Centro de Documentación i Estudios i Fundación Eguía-Careaga (2016) **Exclusión residencial grave en la CAPV** desde una perspectiva de género
Emakunde-Instituto Vasco de la Mujer.

Trilla Bellart, C. i Bosch Meda, J. (2018)

El parque público y protegido de viviendas en España:

Un análisis desde el contexto europeo

Fundación Alternativas. ISBN: 978-84-15860-87-7.

Uribe, J. (2015)

De la calle al hogar

Housing First como modelo de intervención y su aplicación en Barcelona

Esplugues de Llobregat: Ediciones San Juan de Dios — Campus Docent. ISBN: 978-84-943275-6-8.

Uribe, J. (2022)

Personas en situación de calle, políticas públicas y pandemia:

impacto en su calidad de vida y rutinas cotidianas en Barcelona y en relación a los contextos español y europeo

Ciudadanías. Revista de Políticas Sociales Urbanas, (10), 1-19.

Redacción El Salto (2022, 10 de noviembre)

Un barrio de cartón para denunciar la fragilidad del derecho a la vivienda y el bloqueo de la ley

El Salto.

Vidal, L. (2019)

La vivienda bajo el imperio de las finanzas

[Resenya de La guerra de los lugares. La colonización de la tierra y la vivienda en la era de las finanzas, de R. Rolnik].

Revista CIDOB d'Afers Internacionals, 123, 251–253.

